Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

~~111.~~
168 E. 26
CA. 1706
[abcd[10] ef[8]]
f1 ontbreekt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Zonder „indicating letters for the Rubricator"

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Flavii Vedati Renati viri Illustris Epitoma de Re militari.

Sine loco et anno: Sed typis Ultrajectensibus Nicolai Ketelaer et Gherardi de Leempt, circa 1473 saltem ante 1475 uti apparet ex fine ubi nomen possessoris, adjecto anno 1475 legitur.

Est hæc princeps Editio Vegetii de Re militari; lineis longis impressa.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Flauij vedati renati viri illuſtris. Epitoma de re
militari incipit. In epitoma īſtitutoꝝ rei milita
ris de cōmētarijs cathōis auguſti traiani adriani
necnō et ianie frontoni in quatuor ꝑtes diſtinctū

Primus liber lectionem edocet minorum ex quibus
locis vel quales milites probandi ſint aut quibus
armorum exercitijs imbuendi. Secundus liber
veteris milicie continet morem: aut quemadmodum pedeſtris
inſtitui poſſit exercitꝰ. Tercius liber omniū arcium genera
que terreſtri prelio neceſſaria videntur exponit. Quartus
liber vniuerſas machinas quibus vel oppugnantur ciuitates
vel defenduntur enumerat: naualiſqꝫ belli precepta ſubnectit.
In omni autem prelio non tam multitudo et virtus indocta
q̄ ars et exercitium ſolent preſtare victoriam.

Incipiunt capitula libri primi.

Qualiter romani omnes gentes ſola armorum exercitōe
vicerunt. Ca.i.
Ex quibus regionibus tyrones legendi ſunt. Ca.ij.
Vtꝝ ex agribꝰ an ex vrbibꝰ vtiliores ſint tyrones. Ca.iij.
Cuius etatis tyrones eligendi ſint. Ca.iiij.
Qua ſtatura iuniores probandi ſunt. Ca.v.
Ex vultu et poſitione corporis agnoſcimus eligendo qui meli
ores poſſint eſſe tyrones. Ca.vi.
Cuius artis tyrones vel eligendi ſint vel reſpuēdi. Ca.vij.
Quando tyrones ſignandi ſint. Ca.viij.
Ad gradum militarem et curſum et ſaltum exercendos eſſe
tyrones. Ca.ix.
Ad vſum natandi tyrones exercendos. Ca.x.

KONINKL.
BIBLIOTHEEK
TE 'SHAGE

[a]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Quemadmodum ad ſcuta viminea vel ad palos antiqui exercebant tyrones. Ca.xi.
Non ceſim ſed punctim ferre docendos tyrones. Ca.xij.
Armaturam docendos tyrones. Ca.xiij.
Tyrones exercendos ad miſſilia iacienda. Ca.xiiij.
Sagittis diligenter tyrones ībuendos. Ca.xv.
Ad iactādos lapides fundis exercercēdos tyrones. Ca.xvi.
De exercitio plumbatarum. Ca.xvij.
Quemadmodum ad aſcendendos equos tyrones exercendi ſint. Ca.xviij.
Ad portanđ onus vel pondus exercēdos tyrones. Ca.xix.
Quomodo armorum genere vſi ſint antiqui. Ca.xx.
De munitione caſtrorum. Ca.xxi.
In quibus locis conſtituenda ſunt caſtra. Ca.xxij
Qua ſpecie caſtra delinienda ſint. Ca.xxiij.
Quo genere munienda ſint caſtra. Ca.xxiiij.
Quemadmodum munienda ſint caſtra cum hoſtis immineat. Ca.xxv.
Quemadmodum exerceantur tyrones vt in acie ordines et interualla cuſtodiant. Ca.xxvi.
Quantum ſpatiū ire vel redire debeant vel quotiēs in mēſe exerceri cum educuntur milites ambulatum. Ca.xxvij.
De ortatiōe rei militaris romaneꝗ virtutis felicit̄. Ca.xxviij.

Incipiunt capitula ſecundi libri.

N quo genere diuidatur res miliraris. Ca.i.
Quid inter legiones et auxilia interſit. Ca.ij.
Que cauſa exhauriri fecerit legiones. Ca iij.
Quotenas legioues antiqui ad bellum deduxerūt. Ca.iiij.
Quemadmođ legio conſtituatur Ca.v.

Quot cohortes in vna ſint legione et quot milites in vna cohorte ſint. Ca.vi.
Nomina et gradus principiorum legis. Ca.vij.
Nomina eorum qui antiquos ordines duxerunt. Ca.viij.
De officio prefecti legionis. Ca.ix.
De officio prefecti caſtrorum. Ca.x.
De officio prefecti fabrorum. Ca.xi.
De officio tribuni militum. Ca.xij.
De centurijs ac vexillis peditum. Ca.xiij.
De turmis equitum legionariorum. Ca.xiiij.
Quemadmodum legionum acies inſtruantur. Ca.xv.
Quemadmodum triarij vel centuriones armentur. Ca.xvi.
Cōmiſſa pugna grauem armaturā ſtare pro muro. Ca.xvij.
Nomina militum et gradus in ſcutis eorum aduerſis ſcribenda. Ca.xviij.
Preter corporis robur natarum vel computandi artem in tyronibus eligendam. Ca.xix
Donatiui partem dimidiam debent apud ſigna milites ſequeſtrare. Ca.xx.
In legione ita fieri promotiones vt per omnes cohortes tranſeant qui promouentur. Ca.xxi.
Quid int̄ tubicines et cornicines et claſſicū īterſit. Ca.xxij.
De exercitatione militum. Ca.xxiij.
Exempla adhortationum et exercitij militaris de alijs artib⁹ tracta. Ca.xxiiij.
Enumeratio ferramentorum vel machinaꝝ legiōis. Ca.xxv.

Incipiunt capitula libri tercij.

Qui modus debeat eſſe exercitus. Ca.i.
Quemadmodum ſauus gubernetur exercitus. Ca.ij.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Quanta cura prouidenda ſint atqꝫ ſeruanda pabula vel
frumenta. Ca.iij.
Quemadmodum oporteat prouidere ne ſediciones milites
faciant. Ca.iiij.
Signorum militarum q̄ta ſint genera. Ca.v.
Quanta ſit ſeruanda cautela cum vicinis hoſtibus mouetur
exercitus. Ca.vi.
Quemadmod̄ flumina que maiora ſunt tranſeantur. Ca.vij.
Quemadmodum caſtra debeant ordinari. Ca.viij.
Que et q̄ta conſiderāda ſint vt intelligātur vtꝝ ſupuentib⁹
et inſidijs an publico debeat marte confligi. Ca.ix.
Quid oporteat fieri ſi quis deſuetū a pugna exercitū habeat
vel tyronem. Ca.x.
Que ipſo die procuranda ſunt quo publica committitur
pugna. Ca.xi.
Inueſtigandum quid faciant milites pugnaturi. Ca.xij.
Quemadmodum ydoneus loc⁹ eligitur ad pugnā. Ca.xiij.
Quēadmod̄ acies debeat ordinari ī cōflicta reddat'. Ca.xiiij.
Racio podiſſimi q̄tum ſpatiū in acie inter ſingulos homi-
nes in longum vel inter ſingulos ordines in latum debeat
cuſtodiri. Ca.xv.
De equitibus ordinandis. Ca.xvi.
De ſubſidijs que poſt aciem collocantur. Ca.xvij.
In quo loco primus dux ſtare debet: in quo ſecundus: in
quo tercius. Ca.xviij.
Quibus remediis virtuti vel dolis hoſtium reſiſtatur
in acie. Ca.xix.
Quot generib⁹ pena publica committatur et quomodo etiam
qui inferior numero et viribus eſt valeat obtinere. Ca.xx.
Via aſcendendi hoſtibus danda vt deleantur facilius
fugientes. Ca.xxi.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Quemadmodum ab hoſtibus recedatur ſi conſilium diſplicet pugne. Ca.xxij
De camelis et cathafractis et equitibus. Ca.xxiij.
Quomodo quadrigis falcatis vel elephantis in acie poſſit obſiſti. Ca.xxiiij
Quid fieri debeat ſi vel p̄s fugerit l' totꝰ exercitꝰ. Ca.xxv.
Regule generales bellorum. Ca.xxvi.

Incipiunt capitula libri quarti.

Qualiter ciuitates an opere an natura debent muniri. Ca.i.
Non directos ſed anguloſos muros faciendos. Ca.ij.
Quemadmodum murus e terra iungatur adiecta. Ca.iij.
De catharactis et portis ne noceantur ab igne. Ca.iiij.
De foſſis faciendis. Ca.v.
Ne ſagittis hoſtium hoīes ledantur in muris. Ca.vi.
Quibus modis prouidendum ſit ne famem patiantur obſeſſi. Ca.vij.
Que ſpecies praparande ſunt ꝑ defenſione muroꝝ. Ca.viij.
Quid faciendum ſit ſi neruorum defuerunt copia. Ca.ix.
Quid faciendum ne aque īopiam patiantur obſeſſi. Ca.x.
Si ſales defuerint, Ca.xi.
Quid faciendum cum primo īpetu venit̄ ad muros. Ca.xij.
Enumeratio machinarum quibus muri oppugnant̄. Ca.xiij.
De ariete falſe et teſtudine. Ca.xiiij.
De vineis de pluteis de aggere. Ca.xv.
De muſculis. Ca.xvi.
De turribus ambulatorijs. Ca.xvij.
Quemadmod̄ ambulatoria turris poſſit incendi. Ca.xviij.
Quemadmodum altitudo turris addatur. Ca.xix.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Quemadmodum ſuffodiatur terra vt machina nichil nocere poſſit. Ca.xx.
De ſcalis ſambuca exoſtra et telenone. Ca xxi.
De baliſtis onagris ſcorpionibus arcubaliſtis fuſcibus fundis per que tormenta defenditur murus. Ca.xxij.
Aduerſum arietes proſunt culcite laquei lupi columpne grauiores. Ca.xxiij.
De cuniculis per quos aut murus defoditur aut ciuitas penetratur. Ca.xxiiij.
Quid facere debeant oppidani ſi hoſtes irrumperint ciuitates. Ca.xxv.
Que ſit adhibenda cautela ne hoſtes furtum occupent murum. Ca.xxvi.
Quando oppidanis inferantur inſidie. Ca.xxvij
Quid faciant obſidentes ne ab oppidanis patiantur inſidias. Ca.xxviij.
Quo genere tormentorum ciuitas defendatur. Ca.xxix.
Quemadmodum menſura colligatur ad ſcalas vel machinas faciendas. Ca.xxx.
Precepta belli naualis. Ca.xxxi.
Nomina iudicum qui preſunt claſſibus. Ca.xxxij.
Unde appellantur liburne. Ca.xxxiij.
Qua diligentia fabricentur liburne. Ca.xxxiiij.
Qua obſeruatione cedenda ſit materies. Ca.xxxv.
Quo menſe cedende ſint trabes. Ca.xxxvi.
De modo liburnarum. Ca.xxxvij.
Nomina ventorum et numerus. Ca.xxxviij.
Quibus menſibus tutius nauigetur. Ca.xxxix.
Quemadmod̄ tēpeſtatum obſeruanda ſint ſigna. Ca.xl.
De pronoſticis. Ca.xli.
De eſtuarijs hoc eſt de reumate. Ca.xlij.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

De locorum noticia ſiue de remigibus. Ca.xliij.
De telis tormentiſqꝫ muralibus. Ca.xliiij.
Quemadmod̄ nauali bello collocentur inſidie. Ca.xlv.
Quid faciendum ſit cum nauale bellum aperto marte committitur. Ca.xlvi.

Incipit prologus primi libri.

Ntiquis temporibus mos fuit bonaꝝ arcium ſtudia mādare litteris atqꝫ ī libros redacta offerre principibus. Quia neqꝫ recte aliquid inchoatur niſi prenotū fuerit īperatori. Neqꝫ quem ꝗ̃ magis decet vel meliora ſcire vel plura ꝙ̃ pricipē cuiꝰ doctrina omnibꝰ prodeſſe poteſt ſubiectis ꝙ octauianum auguſtum ac bonos de hinc principes libenter habuiſſe frequentibus declaratur exemplis. Sic regnantium teſtimonium creuit eloquentia dummodo culpatur audacia. Hac ego imitatione cōpulſis dum conſidero clemenciam veſtrā auſibus litterarum magis ignoſcere poſſe ꝙ̃ ceteros tanto inferiorem me antiquis ſcriptoribus eſſe vix ſenſit licet in hoc opuſculo nec verborum centinitas ſit neieſſaria nec acumen ingenij ſed labor diligens ac fidelis vt quem apud diuerſos hyſtoricos vel armorum diſcipliuam docentes diſperſa et inuoluta celantur pro vtilitate romana preferantur in medium De delectu igitur atqꝫ exercitatiōe tyronum per quoſdam gradus ac tytulos antiquam conſuetudinem conamur oſtendere. Non ꝙ tibi imperator inuicte iſta videantur incognita ſed vti etiam ſpōte pro rei publice ſalute diſponis agnoſcas olim cuſtodiſſe romani imperij conditores et in hoc paruo libello quid quid de maximis rebus ſemperqꝫ neceſſarijs requirendū credis inuenias.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Incipit liber primus. Qualiter romani omnes gentes ſola armoꝝ exercitatione vicerunt. Capitulū. I.

Ulla enim alia re videmus populū romanū orbē ſubegiſſe terraꝝ niſi armoꝝ exercicio diſciplina caſtroꝝ vſuqꝫ milicie. Quid enī aduerſus gallorū multitudinem paucitas romana valuiſſet. Quid aduerſus germanoꝝ proceritatē breuitas potuiſſet audere hyſpanos quib̄ non tantū numero ſed et viribus corꝑm nr̄is preſtaſſe manifeſtū ē. Affroꝝ dolis atqꝫ diuicijs ſemꝑ impares fuimus. Grecoꝝ artibus prudencia quis nos vinci dubitauit: nemo. Sed aduerſus omnia profuit tyronem ſolerter eligere. Ius vt ita dixerī armoꝝ docere: cotidiano exercicio roborare. Quecūqꝫ euenire in acie atqꝫ in prelijs poſſunt oīa in cāpeſtri meditatione ꝑnoſcere ſeuire ī deſides vindicādo. Sciēcia enī reipublice dimicandi nutrit audaciā nemo facere metuit qđ ſe bn̄ didiciſſe cōfidit. Etenī in certamine belloꝝ exercitata paucitas ad victoriā promptioꝝ ē. Rudis aūt et indocta multitudo expoſita ſemꝑ ad cedem.

Ex quibꝰ regionibus tyrones legendi ſunt. Ca. ij.

Erū ordo depoſcit vt ex quibꝰ prouincijs vel nacionibꝰ tyrones legendi ſint prima parte tractet̄. Conſtat quidē in omnibꝰ locis vt ignauos et ſtrēnuos naſci ſed tn̄ et gens gentem ꝑcedit in bello et plaga celi ad robur non tm̄ corpoꝝ ſed etiā animoꝝ plurimū valet quo loco ea que a dociſſimis hominibus cōprobata ſunt nō omittamꝰ omnes naciones que vicine ſunt ſoli nimio calore ſiccitatis amplius quidem ſapere ſed nimis habere ſanguinis dicunt. Ac propterea conſtanciam et fiduciā cominus nō habere pugnandi quia metuūt vulnera

qui exiguum ſanguinem ſe habere nouerunt. Contra ſeptentri onales populi remoti a ſolis ardoribus inconſultiores quedã ſed tamen largo ſanguine redundantes ſunt ad bella promptiſſimi. Tyrones igitur de temperacioribus legendi ſunt plagis quibus et copia ſanguinis ſuppetat ad vulnerum mortiſque cõtemptum. et non poſſit deeſſe prudentia que et modeſtiam ſeruat in caſtris et non parum prodeſt in dimicatione cõſilijs.

Vtrum ex agris an ex vrbibus vtiliores ſint tyrones. Capitulum. iij.

Equitur vtrum de agris an de vrbibus vtilior ſit tyro requiramus. De qua parte nunquam credo potuiſſe dubitari aptiorem armis ruſticam plebem que ſub diuo et in laboribus enutritur ſolis paciens. vmbre negligens. balneorum neſcia deliciarum ignara ſimplicis animi paruo contenta duratis ad omnem laborum tollerãtiam mẽbris. cui geſtare ferrum foſſam ducere onus ferre conſuetudo de rure eſt. Interdum tamen neceſſitas exigit et iam vrbanos ad arma compelli. qui vbi nomen dedere milicie. primum laborare decurrere portare pondus ſolem pulueremque ferre condiſcant. Paruo victu vtantur et ruſtico. Interdum ſub diuo interdum ſub papilionibus commorẽtur. Tum demum ad vſum erudiantur armorum et ſi longior expedicio emergit in agrarijs plurimũ detinendi ſunt proculque habendi a ciuilibus illecebris vt hoc modo et corporibus eorum robur accedat et animis. Nec inficiandũ eſt poſt vrbem conditam romanos ex ciuitate profectos ſemper ad bellum. Sed tunc nullis voluptatibus nullis delicijs frangebantur. ſudorẽ curſu et campeſtri exercitio collectum. Natans iuuentus abluebat in tyberym. Idem bellator idem agricola genera tantum mutabat armorum. Quod vſque adeo verum eſt vt arãti quincio

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

cincinato dictaturā conſtet oblatam. Ex agris ergo ſupplendū
robur precipue videtur exercitus. Neſcio enim quomō minus
mortem timet qui minus deliciarū nouit in vita.

Cuius etatis tyrones eligendi ſint. Capitulū.iiij.

Unc qua etate milites legi cōueniat exploremus. Equi
dem ſi antiqua ſeruanda eſt incipientem pubertatem ad
delectum cogendam nullus ignorat. Non enim tantū celerius
ſed et iam perfectius imbuunt que diſcuntur a pueris. Deinde
militaris alacritas ſaltus et curſus ante temptandus eſt quā
corpus etate pigreſcat velocitas enim eſt que percepto exer
cicio ſtrennuum efficit bellatorem. Adoleſcentes legendi ſunt
ſicut ait. Saluſtius nam ſimul ac iuuentus belli paciens erat
in caſtris per laboris vſum miliciam diſcebant: Melius enim
eſt vt excercitatus iuuenis cauſetur etatem nondum deueniſſe
pugnandi quā doleat preteriſſe. Habeat et iam ſpacium vni-
uerſa diſcendi. Neq3 enim parua aut leuis ars videtur armorꝝ
ſiue equitem ſiue peditem ſagittariū vel imbuere ſiue ſcutatū
armature numeros oēs omneſq3 geſtus docere ne locū deſerat:
ne ordīes turbet vt miſſile et deſtinato ictu et magnis viribꝰ
iaciat vt foſſam ducere ſudes ſcienter figere nouerit tractare
ſcutū et obliquis ictibꝰ veniēcia tela deflectere plagā prudent̄
vitare. audacter inferre. Huic taliter inſtituto tyroni pugnare
aduerſus quoſlibet hoſtes ī acie formido nō erit ſed voluptas.

Qua ſtatura iuniores probandi ſunt. Capitulū.v.

Roceritatem tyronum ad incōmoda ſcio ſemper exactam
ita vt ſenos pedes vel certe quinos et denos vncias īter
alares equites vel in primis legionum cohortibus probarentur

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Sed tunc erat amplior multitudo et plures miliciam ſequebā
tur armatam. Nec dum enim ciuilis pars florentiorem addux
erat iuuentutem. Ergo neceſſitas exigit non tam ſtature ratio
nem habere q̄ȝ virium et ipſo homero teſte non fallimur qui
tideum minorem quidem corpore ſed fortiorem fuiſſe armis
ſignificat.

Ex vultu et poſitione corpis agnoſcim⁹ eligēdo qui meliores poſſint eſſe tyrones. Capit. vi.

Ed qui delectum acturus eſt vehementer intendat vt
ex vultu ex oculis ex om̄i confirmatione membroꝝ eos
eligat qui implere valeant officium bellatoris. Quamq̄ȝ non
tantum in hoībus ſed etiā in equis et canibus virtus multis
declarat̄ iudicijs ſicut doctiſſimoꝝ hoīm diſciplina cōphendit
quod etiam in apibus mantuanus auctor dicit eſſe ſeruan-
dum. Nam duo ſunt genera hic melior inſignis et ore et ru
tulus clarus ſquamus ille horridus alter deſidia latamq̄ȝ tra-
hens inglorioſus aluum. Sic ergo adoleſcens marcio operi de
putandus vigilantibus oculis erecta ceruice lato pectore hu
meris muſculoſis valentibus brachijs digitis longioribus vē
tre modicus exilior clunibus ſuris et pedibus non ſuperflua
carne diſtentis ſed neruorum duricia collectis. Cum hec in
tyrone ſigna deprehenderis proceritatem non magnopere deſi
deres: vtilius enim eſt fortes milites eſſe quam grandes.

Cuius artis tyrones vel eligendi ſint vel reſpuendi. Capitulum. vij.

Equitur vt cuius artis vel eligendi vel penitus reſpu
endi ſint milites indigamus. Piſcatores aucupes dulci
arios: oēſq̄ȝ qui aliquid tractaſſe videbunt̄ ad genicia ꝑtinens

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

longe arbitror pellendos a caſtris. Fabros ferrarios carpenta
rios: macellarios et ceruoꝝ aprumqꝫ venatores conuenit ſocia
re milicie et in hoc tocius rei publice ſalus vertit᷑ vt tyrones
non tantū corporibꝰ ſed etiam animis preſtantiſſimi delegant᷑
vires regni et romani nominis fūdamentum in prima delectus
examinatione conſiſtunt. Nec leue hoc putet᷑ officiū aut paſſim
quibuſcumqꝫ mandandū qđ apud veteres incerta varia genera
virtutum inſercorio precipue conſtat eſſe laudatum. Juuentus
enī cui defenſio prouinciarum cui bellorum eſt cōmittenda for
tuna et genera ſi copia ſuppetat et moribus debet excellere ho
neſtas enim ydoneum milité reddit verecundia dum prohibet
fugere facit eſſe victorem. Quid emim prodeſt ſi excerceatur ig
nauus. ſi pluribus ſtipendijs moretur in caſtris. Numquā excer
citus profecit tempore cuiꝰ improbandis tyronibus claudicatur
electus et quantum vſu experimentiſqꝫ cognouimus. hinc tot
vbiqꝫ ab hoſtibus illate ſunt clades dum longa pax militē incu
rioſius legit dum honeſtiores quiſqꝫ ciuilia ſectantur officia dū
indicti poſſeſſoribus tyrones per graciam aut diſſimilacionem
probantium tales ſociantur armis quales domini habere faſti-
diunt. A magnis ergo viris magna diligencia ydoneos eligi
conuenit iuniores.

Quando tyrones ſignandi ſint. Capitulum. viij.

Ed non ſtatim punctis ſignorum inſcribendus eſt tyro
delectus verum ante exercicio protēptandus. eſt vt vtrū
vere tanto operi aptus ſic poſſit ignoſci ac velocitas in illo re
quirenda videatur et robur et vtrum armorum diſciplinam
ediſcere valeat vtrum habeat confidenciam militarem. Pleri
qꝫ enim quamuis non improbabiles videantur ſpecie tamen
experimentis comprobantur indigni. Repudicandi ergo mi
nus vtiles et in locum eorum ſtrennuiſſimi ſubrogandi ſunt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Jn omni enĩm conflictu non prodeſt tam multitudo quam
virtus. Signatis itaqꝫ tyronibus per cotidiana exercitia
armorum eſt demonſtranda doctrina. Sed huius rei vſum
diſſimilatio longe ſecuritatis aboleuit quem inuenies qui
docere poſſit quod ipſe non didicit. De hyſtorijs ergo vel
libris nobis antiqua conſuetudo repetenda. eſt ſed illi res
geſtas et euentus tãtum ſcripſere bellorum. Jſta que nunc
querim9 tamqꝫ nota linquentes lacedemonij quidem et athe
nienſes alijqꝫ grecorum in libros retulere complura que at
tica vocãt. Sed nos diſciplinam militarem populi romani
debemus inquirere qui ex paruiſſimis finibus imperium
ſuum pene ſolis regionibus et mundi ipſius fine diſtendit
Hec neceſſitas compulit euolutis auctoribus ea meo opuſ
culo fideliſſime dicere que catho ilie cenſoribus de diſcipli
na militari ſcripſitqꝫ cornelius celſuſqꝫ frontinus preſtrin
genda dixerunt . Que paternus diligentiſſimus iuris mili
taris aſſertor in libro redegit: que auguſti et traiani adri
aniqꝫ conſtitutionibus cauta ſunt . Nichil enim michi auc
toritas aſſumo ſed hoꝝ quos ſupra retuli que diſperſa ſunt
veluti in ordinem epycomata conſcribo.

Ad gradum militarem et curſum et ſaltam exercendos eſſe tyrones. Capit. ix.

Rimis ergo medicationum auſpicijs tyrones militarẽ
edocendi ſunt gradum. Nichil enim magis in itinere
vel iu acie cuſtodiendum eſt quam vt omnes milites ince
dendi ordinem ſeruent quod aliter non poteſt fieri niſi aſſi
duo exercitio ambulare celeriter et equaliter diſtanter. Pe
riculum enim ab hoſtibus ſemper grauiſſimum ſuſtinuit di
uiſus et inordinatus exercit9. Militari ergo gradu. xx. milia

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

paſſuū horis quinqꝫ dūtaxat eſtiuis conficienda ſunt. Pleno autem gradu qui citacior eſt totidem horis.xxiiij. peragenda ſunt quidquid addideris iam curſus eſt cuius ſpacium non po teſt definiri ſed et curſu precipue aſſuefaciendi ſunt iuniores vt maiore impetu in hoſtem procurarent vt loca oportuna ce-leriter cum vſus aduenerit occupent vel aduerſarijs idem fa cere volentibus preoccupent vt ad explorandū alacriter per-gant alacrius redeant vt fugiencium facilius terga cōprehen dant. Ad ſaltum et iam quo vel foſſe tranſiliūtur vel impediēs aliqua altitudo ſuperatur exercendus eſt miles: vt cum eiuſ-modi difficultates euenerint poſſint ſine labore tranſire. Pre-terea in ipſo conflictu ac dimicacione tellorum bellator cum curſu ſaltuqꝫ veniens aduerſarij preſtringit oculos mentemqꝫ deterret priuſqꝫ plagam infligit quā ille ad cauendum vel ad reſiſtendū certe ſe prepararet. De excercio gen. pōpen. magni ſaluſtius memorat. Cum alacrib9 ſaltu. cū velocib9 curſu. cū va lidis vecte certabat. Neqꝫ enī aliter potuiſſe: par eſſe ſertorio niſi ſeqꝫ et milites frequētibus exercicijs preparaſſet ad p̄liū.

Ad vſum natandi tyrones exercendos Capitulum.x.

Natandi vſum eſtiuis menſibus omnia equaliter debet tyro condiſcere. Non enim ſemper pontibus flumina tranſeūtur ſed et incedens et inſequens natare cogitur frequen ter exercitus. Sepe repentinis ymbribus vel niuibus ſolent exundare torrentes et ignorantiā non ſolum ab hoſte ſed etiam ab ipſis aquis diſcrimen incurrit. Ideoqꝫ romani veteres quos tot bella et continua pericula ad omnem rei militaris erudie-runt artem campum marcium vicinum tyberi delegerunt. In quo iuuentus poſt exerciciū armoꝝ ſudorē puluerēqꝫ delueret

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

ac laſſitudinem curſus natãdi labore deponeret. Non ſolum autẽ pedites ſed et equites vexillas quos galliarios vocant ad natandum precio modum eſt ne quid ĩperitus cum neceſſitas incumbit eueniat.

Quemadmodum ad ſcuta viminea vel ad palos antiqui exercebant tyrones. Capit. xi.

Atiquis ĩuenitur in libris hoc genere exercere tyrones Scuta de vimine in medium cratium conrotundata texebant. Ita vt duplum pondus cratis haberet q̃ ſcutum publicum habere conſueuit. Itemq; clauas ligneas duplices eque põderis pro gladijs tyronibus dabant: eoq; modo non tantum mane ſed etiam poſt meridiem exercebãtur ad palos palorum enim vſus non ſolum militibus ſed etiam gladiatoribus plurimum. prodeſt nec vmq̃ aut arena aut campus inuictum armis virum probauit niſi qui diligenter exercitatus docebatur ad palum. A ſingulis autem tyronibus ſinguli pali defigebantur in terra ita vt mutare non poſſent et. vi. pedibꝰ eminerẽt. Contra illum palum tamq̃ contra aduerſarium tyro cum crathe illa et claua veluti cum gladio ſe exercebat et ſcuto vt nunc quaſi caput peteret aut faciẽ nunc lateribus minaretur Interdum contenderet poplices et crura ſuccidere aſſultaret inſiliret quaſi preſentem aduerſarium ſic palum omni impetu omni bellandi arte temptaret. In qua meditatione ſeruabat illa cautela vt ita tyro ad inferendũ vulnus inſurgeret ne qua parte ipſe pateret ad plagam.

Non ceſim ſed punctim ferire docendos eſſe tyrones. Capitulum. xij.

Reterea non ceſim pugnantes ſed punctĩ ferire diſcebãt non ceſim pugnantes non ſolum facere vincere ſed etiã

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

deriſere romani. Ceſa enim quouis impetu veniat non frequē ter interficit cum et armis vitalia defendant et oſſibus. Ac cō tra puncta duas vncias adacta mortalis eſt. Neceſſe eſt enim vt vitalia penetret quidquid inmergitur. Deinde cum ceſa in fertur brachium dextrum latuſqꝫ nudatur. Puncta autem tecto corpore infertur et aduerſarium ſauciat anteꝙ videat. Ideoqꝫ ad dimicandum hoc precipue genere vſos cōſtat eſſe romanos Dupli autem ponderis illa cratis et claua ideo dabantur vt cū vera et leuiora tyro arma ſumpſiſſet velut grauiore pondere liberatus ſecurior alacriorqꝫ pugnaret.

Armaturam docendos tyrones. Capit. xiij.

Reterea illo exercitij genere quod armaturam vocant et campiductoribꝰ traditur. Imbuendus eſt tyro qui vſus vel ex parte ſeruatur. Conſtat enī et iam nunc in omnibꝰ pre lijs armaturis melius pugnari ꝙ ceteris. Ex quo intelligi de bet quantum exercitatus miles in exercitato ſic melior cum armatura vtcumqꝫ eruditi reliquos contubernales ſuos bel landi arte precedant. Ita autem ſeuere apud maiores exerci tij diſciplina ſeruata eſt vt et doctores armorum duplis re- numerantur annonis et milites qui parum in illa preluſione profecerant pro frumēto ordeum cogerentur accipere nec ante eis in tritico redderentur annona quam ſub preſentia prefecti legionis tribunorum vel principum experimentis datis oſten diſſent ſe omnia quo erant in militari arte completa. Nichil enim neqꝫ firmius neqꝫ laudabilius neqꝫ felicius eſt repub- lica in qua habundant milites eruditi. Non enim veſtium ni tor vel auri argentiqꝫ gemmarūqꝫ copie hoſtes ad reuerentiam noſtrā aut gratiā inclinant ſꝫ ſolo terrore ſubiciuntur armorū

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Deinde in aliȷ̄s rebus ſicut aı̄t catho ſi quid erratum eſt poteſt poſtmodum corrigi. preliorum delicta emendationem non recipiunt cum pena ſtatim ſequatur errorem. Nam aut confeſtī pereunt qui ignaue īperiteqꝫ pugnauerint aut in fugā verſi victoribꝰ vltra pares eſſe non audent.

Tyrones exercendos ad miſſilia iacienda. Capit. xiiij.

Ed ad inceptum reuertor tyro qui cum claua exercetur ad palum aſtiliti quoqꝫ ponderis grauioris quam vera futura ſunt iacula aduerſus illum palum tam̄q̄ꝫ aduerſus hominem iactare cōpellitur. In qua re armoꝝ doctor attendit vt magnis viribus haſtile contorqueat vt deſtinato ictu vel in palū vel iuxta dirigat miſſile eo enim exercitio et lacertis robur accreſcit et iaculandi pericia atqꝫ vſus acquiritur.

Sagittis diligenter tyrones imbuendos. Capit. xv.

Ed prope tercia vel quarta ꝑs iuniorum que aptior potuerit reperiri arcubꝰ ligneis ſagittiſqꝫ luſoriȷ̄s illos ipſos exercenda eſt ſemper ad palos. At doctores ad hāc rem artifices eligendi et maior adhibenda ſollertia vt arcum ſcienter teneant et fortiter impleant vt ſiniſtra fixa ſit et dextera cum ratione ducatur vt ad illud qđ feriendum eſt oculus ꝑiter animuſqꝫ conſentiat vt ſiue in equo ſiue in terra rectum ſagittare deceat quam artem et dixi opus ē diligenter et cotidiano vſu exercitioqꝫ ſeruari. Quantū autem vtilitatis boni ſagittariȷ̄ in preliȷ̄s habeant et catho in libris de diſciplina militari euidenter oſtendit et claudius pluribns iaculatoribus inſtitutis atqꝫ ꝑdoctis hoſtem cui prius impar fuerat ſuperauit. Affricanꝰ quidem ſcipio cū aduerſus numantinos qui exercitꝰ

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

populi romani ſub iugum miſerat eſſet acie certaturus aliter ſe ſuperiorem futurum ipſe non credit niſi in omnibꝰ cēturijs lectos ſagittarios miſcuiſſet fundis.

Ad iactandos lapides fnndis exercendos tyrones. Ca.xvi.

D lapides vero vel manibus vel fundis iactandos exerceri diligenter conuenit iuniores fundarum enim vſum primum balearium inſularum lapidatores et inueniſſe et ita perite exercuiſſe dicuntur vt matres paruos filios nullo cibo contingere ſinerent niſi quem funda deſtinato lapide percuſſiſſent. Sepe enim aduerſus bellatores caſſidibus cathafractis loricisq̧ munitos terites lapides de funda vel fuſtibalo deſtinati ſagittis ſunt omnibus grauiores cum membris integris letale tamē vulnus inportent et ſine inuidia ſanguinis hoſtis lapide ictis intereat. In oībꝰ autem veterum p̄lijs fundatores militaſſe nullus ignorat. Que res ideo ab vniuerſis tyronibꝰ frequenti exercitio diſcenda eſt quia fundam portare nullus eſt labor et interdum euenit vt in lapidoſis locis conflictus habeatur vt autem mons ſit aliquod defendendum aut collis et ab oppugnatione caſtellorum ſiue ciuitatum lapidibus barbari fundisq̧ pellendi ſint.

De exercitio plumbatarum. Capitulum.xvij.

Lumbatarum quoq̧ exercitatio quos marcio barbulos vocant tradenda eſt iunioribꝰ. Nā in illirico dudū due legiōes fuerunt que ſeua milia militū habuerūt q̄ ꝙ hījs telis ſcienter vtebantur et fortiter marcio barbuli vocabant̄. Per hos longo tempore ſtrennuiſſime conſtat oīa bella cōfecta vſq̧ eo vt dyocletianꝰ et maximianꝰ ad imperiū peruiniſſent pro merito virtutis hos marcio barbulos iouinianos atq̧ herculia-

nos ſenſuerunt appellandos eoſq; cunctis legionibus pretuliſſe
doceantur. Qd nos autem barbulos inſertos ſcutis portare
conſueuerant quos ſi oportune milites iaciunt prope ſagittari
orum ſcutati imitari videntur officium. Nam hoſtes equoſq; cō
ſauciant priuſq̄ nonmodo ad manum ſed ad ictum miſſibiliū
potuerit perueniri.

Quemadmodum ad aſcendendos equos tyrones exercendi ſint. Capit. xviij.

On tm̄ aūt a tyronibus ſed etiam ad ſtipendioſis militi
bus ſalicio equorum diſtricte eſt ſemper exercenda. Qd
vſum ad hanc etatem licet iam cum diſſimulatione perueniſſe
manifeſtum eſt equi lignei hyeme ſub tecto. eſtate ponebantur
in campo ſupra hos iuniores primo inermes dum conſuetudo
proficeret. Deinde armati cogebantur aſcendere tanta q; cura
erat vt nō ſolum a dextris ſed etiam a ſiniſtris ptibus deſilire
condiſcerent euaginatos etiam gladios vel contos tenentes.
Hoc idem aſſidua meditatione faciebant. ſ. vt in tumultu plij
ſine mora aſcenderent qui tam ſtudioſe exercebant᷑ in pace

Ad portand̄ onꝰ vel pondus exercendos tyrones. Ca. xix.

Ondus quoq; baiulare vſq; ad. lx. libras et iter gradu
militari frequentiſſime cogendi ſunt iuniores quibus
in arduis expeditionibus neceſſitas imminet annonam parit᷑
et arma portandi nec hoc credatur eſſe difficile ſi vſus acceſſe
rit. Nichil enim eſt quod non aſſidua meditatio facilimum fa
ciat. Quā rem antiquos milites factitauiſſe virgilio ipſo teſte
cognouimus qui ait. Non ſecus ac patrijs acer romanus. In
iuſto ſub faſce viam cum carpit et hoſtem. Ante expectatum
poſitis ſtat in agmine caſtris.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Quo armoꝛum genere vſi ſint antiqui. Capit. xx.

Ocus exigit vt quo armoꝛū genere vel inſtruendi vel
muniendi ſint tyrones referre temptemus. Sed in hac
parte antiqua penitus conſuetudo deleta eſt. Nam licet exem
plo gothoꝛum et halanoꝛum hunorumqꝫ equitum arma pꝛofe
cerint pedites conſtat eſſe nudatos. Ab vrbe enim condita
vſqꝫ ad tempus diui gratiani et cathafractis et galeis munie-
batur pedeſtres exercitus. Sed cum campeſtris exercitato in
terueniēte negligentia deſidiaqꝫ ceſſaret grauia videri arma
ceperunt. que raro vtiqꝫ milites induebant. Itaqꝫ ab impera
toꝛe poſtulatī pꝛimo cathafractas deiñ caſſides ſe debere fūdere
ſic detectis pectoꝛibꝰ et capitibꝰ congreſſi cōtra gothos noſtri
milites multitudine ſagittarioꝛum ſepe deleti ſunt. Nec poſt
tot clades que vſqꝫ ad tantarum vrbium excidia peruenerunt
cuiqꝫ cure fuit vel cathafractas vel galeas pedeſtribus reddere
Ita fuit vt nō de pugna ſꝫ de fuga cogitēt q̇ in acie nudi expo
nunť ad vulnera q̇d enī pedes ſagittarius ſiue cathafracta ſiue
galea qui cū arcu ſcutū tenere nō poteſt faciat. Quid ipſi draco
narij atqꝫ ſigniferi ꝙ ſiniſtra manu haſtas gubernant in ꝑ̄lio
facient quoꝝ et capita nuda conſtant et pectora. Sed grauis
pediti loꝛica videť et galea foꝛtaſſe raro medicanti arma foꝛ
taſſe raro tractāticeteꝝ cotidianꝰ vſus non laborat etiā ſi one
roſa geſtauerit. Sed illi q̇ laboꝛē in poꝛtandis veteribꝰ muniē
tis armoꝝ ferre nō poſſūt detectis coꝛpibꝰ et vulnera ſuſtinere
coguntť et moꝛtes et q̇d ē grauiꝰ aut capiāt certa fuga rēpub
licam ꝑdere. Sic dū exercitiū laboꝛēqꝫ declināt cū maxīo dede
coꝛe trucidāť vt pecudes. Vñ etiā apud ātiq̇s murꝰ dicebať pe
deſtris exercitꝰ niſi ꝙ pilate legiōes ꝑ̄ter ſcuta etiā cathafrac
tis galeiſqꝫ fulgebāt vſqꝫ eo vt ſagittarijs ſiniſtra brachijs ma
nicis numerēť. Pedites aūt ſcutati ꝑ̄ter cathafractas et galeas

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

etiam ferreas ocreās in dextris cruribus cogerentur accipere Sic erant muniti illi qui in prima acie pugnantes principes in ſcđa haſtati. In tercia triarij vocabantur. Sed criarij geni bus poſitis ſolebāt īter ſcuta ſubſidere ne ſtantes vulnerarent̄ venientibus telis et cum neceſſitas poſtulaſſet tamq̄ꝑ requieti vehementius inuaderent hoſtes. A quibus conſtat ſepe factū eſſe. Tamen apud veteres inter pedites qui dicebantur leuis armature fūditores et ferētarij qui ꝑcipue in cornib⁹ locabāt̄ et a quibus pugnandi ſumebatur exordium. Sed et hij velo cissimi et exercitatiſſimi legebantur nec erant admodum multi qui cedentes ſunt et prelij neceſſitas cōpuliſſet īter principia legionum recipi ſolebant ita vt acies īmota cōſiſteret vſq̄ ad preſentem quoq̄ etatem conſuetudo permanſit vt oēs milites pilleis quos pannonicos vocabant ex pellibus vterentur. Qđ propter ea ſeruabatur ne grauis galea videret̄ in prelio hoīm qui geſtabat ſemper aliquid in capite. Miſſilia quibus vtebat̄ pedeſtris exercitus pila vocabantur ferro ſubtili trigono ꝑfixa vnciarum. ix. ſemipedali q̄ꝑ ī ſcuto fixum non poteſt abſcidi et loricam ſcienter ac fortiter directum facile perrumpit. Cuius generis apud nos iam mira ſunt tela. Barbari aūt ſcutati pedi tes hijs precipue vtuntur quas bebras vocant et binas etiam ac trinas in prelijs portant. Sciendum eſt ꝑterea cū miſſilib⁹ agitur ſiniſtros pedes in ante milites habere debent. Ita enim vibrandi ſpiculis vehementior ictus eſt. Sed cum ad pilam vt appellant venitur et manu ad manum pugnatur gladijs tunc dextros pedes ī ante milites habere debent vt et latera eorum ſubducantur ab hoſtibus ne poſſint vulnus accipere et proxi- mior dextra ſit que plagam poſſit inferre. Inſtruendos igitur ac protegendos oīm arte pugnandi quocumq̄ armorum anti quoꝝ genere cōſtat eē tyrones neceſſe ē vt dimicandi acriorē ſumat audaciā qui munito capite vel pectore nō timet vuln⁹.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

De munitione caſtrorum. Capit. xxi.

Aſtrorum q̊ꝫ munitionem debet tyro condiſcere. Nichil enim neqꝫ tā ſalutare neqꝫ tam neceſſariū inuenit̄ ī bello. Quippe ſi recte conſtituta ſunt caſtra ita intra vallum ſecuri milites dies noctes qꝫ ꝑagunt etiam ſi hoſtis obſideat quaſi muratam ciuitatem videantur ſecum vbiqꝫ portare. Sed huius rei ſcientia prorſus ītercidit. Nemo enim iam deductis foſſis prefixiſſe ſudibus caſtra conſtituit. Sic diurno vel nocturno ſuꝑuentu equitum barbarorum multos exercitus ſcimus frequenter afflictos. Non ſolū aūt confidentes ſine caſtris ita patiunt̄ ſed cum ī acie caſu aliquo ceperint cedere munimenta caſtroꝝ quo ſe recipiant non habent et more animalium multi cadunt nec priꝰ moriūdi finis ſit q̄ꝑ hoſtibꝰ voluntas fuerit ꝑſequēdi.

In quibus locis conſtituenda ſunt caſtra. Capit. xxij.

Aſtra autem preſertim hoſte vicino tuto ſemꝑ facienda ſint loco vt lignoꝝ et pabuli et aque ſuppetat copia. Et ſi diucius cōmorandum ſit loci ſalubritas eligatur. Cauendū etiam ne mons ſit vicinus aut altior qui ab aduerſarijs captꝰ poſſit officere. Conſiderandum eſt ne torrentibus campus conſueuerit inundari et hoc caſu vim patiatur exercitus. Pro numero autem militum vel impedimentoꝝ munienda ſint caſtra ne maior multitudo conſtipetur in ꝑuis ne ve paucitas in latioribus vltra quam oportet cogatur extendi.

Qua ſpecie caſtra deliniēda ſint. Capit. xxiij.

Nterdum autem quadrata interdum trigona interdū ſemirotūda pro vt loci qualitas aut neceſſitas poſtulauerit

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

caſtra facienda ſunt. Porta autem que appellatur pretoria aut orientē ſpectare debet aut illum locum qui ad hoſtes reſpicit. Aut ſi iter agitur illam partem debet attendere ad quam eſt profecturus exercitus. Inter quam prime cēturie hoc eſt cohortes papiliones tendunt et dracones conſigna conſtituunt. Decimana autem porta que appellatur poſt pretoriam ē per quā delinquentes milites educuntur ad penam.

Quo genere munienda ſint caſtra Capit. xxiiij.

Aſtrorum autē diuerſa triplexq́ municio eſt nā ſumma neceſſitas nō premit ceſpites circumciduntur e terra et ex hijs velud murus īſtruitur altus trib⁹ pedibus ſupra terrā. Deinde tumultuaria foſſa ſit lata pedes. ix. et alta pedes ſeptē. Sed vbi vis acrior īminet hoſtium tūc legitima foſſa ambitū conuenit munire caſtrorū. Ita vt. xij. pedes lata ſit et alta ſublimitas ſicut appellant pedes. ix. Supra aūt ſepibus hinc inde factis que de foſſa egeſta fuerit terra congeritur et creſcit in altum. iiij. pedes ſic fit vt ſic. xiij. pedib⁹ alta et. xij. lata ſupra quam ſudes de lignis fortiſſimis que milites portare conſueuerant prefiguntur. Ad quod opus ligones raſtra qualis aliaq́ vtenſilium genera habere conuenit ſemper in promptu.

Quēadmodū muniēda ſint caſtra cū hoſtis īmineat. Ca. xxv.

Ed facile eſt abſentib⁹ aduerſarijs caſtra munire. Verū ſi hoſtis incumbat tunc oēs equites et media pars peditum ad propulſandum impetum ordinatur in acie. Reliqui p⁹ ipſos ductis foſſis muniunt caſtra et per preconem indicatur que centuria prima que ſecunda que tercia opus omne cōpleuerit. Poſt hec a centurionibus foſſa inſpicitur ac menſuratur

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

et vindicat̃ i eos qui negligẽti⁹ fuerit opati. Ad hũc ergo vſum ĩſtituend⁹ ẽ tyro vt cũ neceſſitas poſtulauerit ſine pturbatiõe et celerit̃ et caute poſſit caſtra munire.

Queãdmoð exerceant̃ tyrones vt in acie ordines et interualla cuſtodiant. Capittulum. xxvi.

Jchil magis prodeſſe conſtat in pugna q̃ vt aſſiduo exercitio milites ĩ acie diſpoſitos ordines ſeruẽt nec tibi contra quam expedit aut conglobent agmen aut laxent. Nam vt conſtipati perdunt ſpatia pugnandi et ſibinuicem impedimento ſunt. Jta rariores atq̃ʒ interlucentes aditum prũpendi hoſtibus dabunt. Neceſſe eſt autem ſtatim meta vniuerſa confundi ſi interciſa acie ad dimicandum terga hoſtis acceſſerit. Producendi ergo tyrones ſunt ſemper ad campum et ſecunð matricule ordinẽ in acie dirigendi ita vt primo ſimplex extẽta ſit acies ne quos ſiuus ne quas habeat curuaturas aut equali lãmoq̃ʒ ſpatio miles diſtet a milite tunc p̃cipiendum vt ſubito diſplicent aciem. Jta vt in ipſo impetu is ad quem reſpondere ſolent ordo ſeruetur. Tercio precipiendum vt quadratã aciem repente conſtituant. Quo facto in trigonum quem cuneum vocant acies ipſa mutanda eſt que ordinatio plurimum prodeſſe conſueuit in bello. Jubetur etiã vt inſtruant orbes quo genere cũ vis hoſtiũ interrupit aciẽ reſiſti ab exercitatis militib⁹ conſueuit ne oĩs multitudo fundat̃ in fugã et graue diſcrimẽ ĩmineat. Hec ſi iuniores aſſidua meditatiõe pceperint facilius in ipſa dimicatione ſeruabunt.

Quantum ſpatium ire vel redire debeant vel quotiens ĩ menſe exerceri cum educuntur milites ambulatum. Ca. xxvij.

Reterea et vet⁹ cõſuetudo pmanſit et diui auguſti atq̃ʒ adriani conſtitutionibus precauetur vt ter in menſe tã

equites quam pedites educantur ambulatum. Hoc enim verbo
hoc genus exercitij nominatum decem milia paſſuum armati ī
ſtructiſqꝫ omnibꝰ telis pedites militari gradu ire ac redire iu
bebantur in caſtra. Jta vt aliquam itineris partem curſu ala
crioꝛe conficerent. Equites quoqꝫ diuiſi per turmas armatiqꝫ
ſimiliter tantum itineris peragebant. Jta vt equeſtrem medi
tationem interdum ſequantur īterdum cedant et recurſu quo
dam impetus reparent. Non ſolum autem in campis ſed etiam
in cliuoſis et arduis locis et deſcēdere et aſcēdere vtraqꝫ acies
cogebatur vt nulla res vel caſus pꝛoꝛſus pugnantibus poſſit
accidere quē an̄ boni milites aſſidua exercitatiōe didiciſſent.

De oꝛtatiōe rei militaris romāeqꝫ virtutis felicit̄. Ca. xxviij.

Oc fidei ac deuotionis intuitu imperatoꝛ inuicte de vni
uerſis auctoꝛibus qui rei militaris diſciplinam litteris
mandauerant in hunc libellū enucleata congreſſi vt in delectu
atqꝫ exercitatione tyronum ſi quis diligens velit exiſtere ad
āntique virtutis imitationem facile coꝛroborare poſſit exercitū
Neqꝫ enim degenerauit ī hominibus marcius caloꝛ nec effete
ſunt terre que lacedemonios que athenienſes que marces que
ſamnites que pelignos que ipſos pꝛogenuere romanos. Nōne
epiri armis plurimū aliquando voluerūt. Nonne macedones
ac teſſali ſuperatis ꝑſis vſqꝫ ad mediam bellando penetrarūt.
Dacos autem et meſos et traces in tantum bellicoſos ſemper
fuiſſe maīfeſtum eſt vt ipſum martem fabule apud eos natum
eſſe confirmet. longum eſt ſi vniuerſarum pꝛouīntiarum vires
enumerare contendam cum omnes in romani imperij ditione
cōſiſtant ſed lōgeua ſecuritas pacis hoīes ꝑtim ad dilectionē
ocij partim ad ciuilia tranſduxit officia. Jta cura exercitij mili
taris pꝛimo negligentius agi poſtea diſſimilari ac poſtremum

olim in obliuionem perducta cognoſcitur nec aliquis hoc ſupe
riore etate accidiſſe miretur. Cum poſt primum punicum bellū
xx. et qđ excurrit annoꝝ pax ita romanos illos ibiqꝫ victores
ocio et armorum de conſuetudine eneruant vt ſecundo punico
bello amabili pares eſſe non poſſeut. Tot itaqꝫ cōſulibus tot
ducibus tot exercitibus amiſſis tunc demum ad victoriam per
uenerūt cum vſum exercitiumqꝫ militarem cōdiſcere potuerūt
Semper ergo legendi et exercendi ſunt iuniores. Vtilius enī
conſtat erudire armis ſuos quā alienos mercede conducere.

Incipit prologus ſecundi libri.

Nſtituta maioꝝ partis armate pleniſſime clementiā
vrām pitiſſimeqꝫ continuis declarat victorijs ac triū
phis. Siquidem indubitata approbatio artis ſit rerū
ſemper effectus. Verum tranquillitas tua imperator iuuicte alti
ore conſilio ꝙ̄ mens poterat concipere ex libris antiqna cum
ipſam antiquitatem factis recentibus ātecedit. Igitur cum hec
litteris breuiter comprehendere maieſtati veſtre non tam diſ
cenda ꝙ̄ recognoſcenda preciperer certauit ſepius deuotio cū
pudore. Quid enim audacius quā domino ac principi generis
humani dominatori omni gentium barbararum aliquid vſu ac
diſciplina inſinuare bellorum niſi forte iuſſiſſet fieri quod ipſe
geſſiſſet. Rurſus tanti imperatoris non obedire preceptis ple-
num ſacrilegij videbatur atqꝫ periculi. Miro itaqꝫ modo in pa
rendo audax factus ſum dū metuo videri audatior ſi negaſſem
Ad quam temeritatem precedens me indulgentie veſtre per
hennitas animauit. Nam libellum de delectu atqꝫ exercitatione
tyronum dudum tamꝙ̄ famulus obtuli. Nec tamen culpatus
abceſſi nec formido iuſſum aggredi opus cum ſpōtaneum ceſſit
impune.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Incipit ſecundus liber. In quo genere.
diuidatur res militaris. Capitulũ.i.

Es igitur militaris ſicut latinoꝝ egregius auctoꝛ carminis ſui teſtat̃ exoꝛdio armis conſtat et viribus. Hec in tres diuiditur partes equites pedites claſſes. Equitũ ale dicuntur ab eo ꝙ ad ſimilitudinem alarum ab vtraqꝫ parte pꝛotegant acies que nunc vexillationes vocant̃ ab eo quia velis hoc eſt flãmulis vtunt̃ Eſt et aliud genus equitũ qui legionarij vocantur pꝛopterea ꝙ connexi ſunt legioni. Ad quoꝝ exẽplũ ocreati ſunt equites inſtituti. Claſſis item duo genera ſunt vnum liburnariũ aliud luſuarium. Equitibus campi claſſibus maria vel flumina pe ditibus colles vrbes plana et abrupta ſeruantur. Ex quo intel ligit̃ magis rei publice neceſſarios pedites qui poſſunt vbiqꝫ pꝛodeſſe et maioꝛ numerus militum ſumptus expenſa minoꝛe nutritur. Exercitus ex reipſa atqꝫ ope exercitij nomen accepit vt ei nunq̃ liceret obliuiſci quod vocabat̃. verꝫ ipſi pedites in duas diuiſi ſunt ptes hoc in auxilia et legiões. Sed auxilia a ſocijs vel federatis gentibus mittebant̃. Romana autem vir tus pꝛecipue in legionum oꝛdinatione pꝛepellet. Legio autem ab eligendo appellata eſt qđ vocabulum eoꝛum deſiderat fidem atqꝫ diligentiam qui milites pꝛobant. In auxilijs minoꝛ in le gionibus longe amplioꝛ conſueuit militũ numerus aſſcribi.

Quid inter legiones et auxilia interſit. Capit.ij.

Eniqꝫ macedones greci. Dardani falanges habuerunt et in vna falanga armatoꝛum ſeptem milia cenſuerunt Galli atqꝫ celſiberi pluresqꝫ barbare natiões caterujs vtebãt̃

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

in prelio in quibus erant ſena milia armatorum. Romani legiones habent in quibus ſingulis ſena milia interdum amplius militare conſueuerunt. Quid autem inter legiones et auxilia videatur intereſſe expediam auxiliares conducuntur ad prelium ex diuerſis locis et diuerſis muneribus venientes nec diſciplina inter ſe nec noticia nec affectiones conſiſtunt alia inſtituta alius inter eos eſt vſus armorum. Neceſſe eſt autem tardius ad victoriam peruenire qui diſcrepant āteq̄ dimicent. Denique cum expeditionibus plurimum proſit omnes milites vnius precepti ſignificatione conuerti non poſſunt equaliter iuſſa complere qui ante pariter non fuerunt. Tamen hec ipſa ſi ſolempnibus diuerſiſq; exercitijs prope cotidie roborentur non mediocriter iuuant. Nam legionibus ſemper auxilia tamquam leuis armatura in acie iungebantur vt in hijs preliandi magis adminiculum eſſet quā principale ſubſidium. Legio autem p̄op̄ijs cohortibus plena. Cum grauem armaturam hoc eſt ferentarios ſagittarios funditores baliſtarios cum proprios et ſibi inſitos equites legionarios iſdem matriculis teneat. cum vno animo pariq; conſenſu caſtra muniat aciem inſtruat prelium gerat ex omni parte perfecta nullo extrinſecus indigens adiumento quantalibet hoſtium multitudinem ſuperare conſueuerat. Documenti eſt magnitudo romana que ſemper cum legionibus dimicans tantum hoſtium vicit quantum vel ipſa voluit vel rerum natura. ꝑmiſit

Que cauſa exhauriri fecerit legiones. Capit. iij

Egionū nomen in exercitu ꝑmanet hodieq; ſed per negligentiā ſuperioꝝ tempoꝝ robur ī fractum ē cū virtutis p̄mia occuparet ambicio et per gratiā promouerentur milites qui promoueri conſueuerāt ꝑ laborē. Deinde contubernalibus

completis ſtipendijs per teſtimoniales ex more dimiſſis non ſunt alij ſubſtituti . Preterea neceſſe eſt aliquantos morbo debilitari atq3 dimitti aliquantos deſeri vel diuerſis caſibus interire vt niſi annis ſingulis ymmo ſingulis pene menſibus in recedentium locum iuniorum turba ſuccedat. quãuis copioſus exhauriatur exercitus . Eſt et alia cauſa cur tenuate ſunt legiones. magnus in illis labor eſt militandi grauiora arma plura munera ſeuerior diſciplina . qd vitantus pleriq3 in auxilijs feſtinant milicie ſacramenta percipere vbi et minor ſudor et maturiora ſunt premia . Catho ille maior cum et armis inuictus eſſet et conſul exercitus ſepe duxiſſet plus ſe rei publice credidit pro futurum ſi diſciplinam militarem conferrz in litteras. Nam vnius etatis ſunt que fortiter fiunt. Que vero pro vtilitate rei quia ſcribuntur eterna ſunt. Idem fecerunt alij complures. Sed precipue frontinus diuo traiano eiuſmodi comprobatus induſtria horum precepta in quaatum valeo ſtrictim fideliterq3 ſignabo. Nam cum eaſdem expenſas faciat et negligent et diligent exercitijs ordinatis non ſolum pñtibus ſed etiam futuris ſeculis proficiet ſi pro viſione maieſtatis tue mi pr̃ auguſte et fortiſſima diſpoſitio reparetur animorum emendetur diſſimulatio precedentium.

Quotenas legiones ãtiqui ad bellum duxerunt. Capitulum iiij.

N omnibus auctoribus inuenitur ſingulos conſules aduerſum hoſtes copioſiſſimos non amplius q̃ binas duxiſſe legiones additis auxilijs ſociorum tanta in illis erat exercitatio tanta fiducia vt cui vis bello due legiones antiqui ſcd̃m normam militaris iuris exponãt: que deſcriptio ſi obſcurior aut impolitior videbitur non michi ſed difficultati

ipſius rei conuenit imputari. Attento itaqꝫ animo ſepius re
legenda ſunt. vt memoria intelligentiaqꝫ valeant compre
hendi. Neceſſe eſt enim inuictam eſſe rempublicam. Cuius
imperator militari arte percepta ꝙtos voluerit faciat ex
ercitus bellicoſos.

Quamadmodꝫ legio conſtituatur. Capit. v.

Diligenter igitur lectis iunioribus animis corporibuſ
qꝫ preſtantibus additis etiam exercitijs cotidianis
quatuor vel eo amplius merſum iuſſum auſpicijſqꝫ īuictiſſi
mi principis legio formatur. Nam picturis in cute punctis
milites ſcripti cum matriculis inſeruntur iurare ſolent et
ideo milicie ſacramenta dicuntur. Jurant autem per deum et
per criſtum et per ſpiritum ſanctum et per maieſtatem im-
peratoris que ſcd̄m deum generi humano diligenda eſt et
colenda. Nam imperator cum auguſti nomen accepit tamꝙ̄
preſenti et corporali deo fidelis eſt et preſtanda deuotio et
impendendus peruigil famulatus. Deo enim vel priuatus
vel militās ſeruit cum fideliter eum diligit qui deo regnat
auctore. Jurant autem milites omnia ſe ſtrennue facturos
que preceperit īperator numꝙ̄ diſerturos miliciam nec mor
tem recuſaturos pro romana re publica.

Quot cohortes in vna ſint legione. et quot milites ī vna cohorte ſint. Ca. vi.

Sciendum autem eſt in vna legione decem cohortes
eſſe debere prima cohors reliquas et numero militū
et dignitate ꝑcedit. Nam genere atqꝫ inſtitutione litteraꝝ

viros electiſſimos querit. Hec enim ſuſcipit aquilam quod p̄
cipuum ſignum in romano eſt ſemper exercitu et totius legi
onis inſigne. Hec ymagines imperatorum hoc eſt diuina et
preſentia ſigna veneratur habet pedites mille.c.v. Equites
loricatos.c.xxxvi. et appellatur cohors miliaria. Hec caput
eſt legionis. Ab hac cum pugnandum eſt prima acies inordi
natur. Secunda cohors habet pedites.d.l.v. equites.lxvi.
Et appellatur cohors quingentaria. Tercio cohors ſimiliter
habet pedites.d.l.v. Equites.l.x.vi. ſed in hac cohorte ter
cia validiores probari moris eſt quia ī media acie conſiſtit
Cohors quarta habet pedites.d.l.v.equites.lxvi. Cohors
quīta hab pedites.d.l.v. Equites.l.x.vi. Sed et quīta co
hors ſtrennuos deſiderat milites: quia ſicut prima in dextro
ita quinta in ſiniſtro ponitur cornu. Hec quinqꝫ cohortes in
prīa acie ordinanť. Sexta cohors habꝫ pedites.d.l.v. Equi
tes.l.x.vi. In ipſa q̄ꝫ enucleati⁹ ſcribēdi ſunt iuniores quia
in ſecunda acie poſt aquilam et ymagines cohors ſexta con
ſiſtit. Cohors ſeptīa habet pedites.d.l.v.equites.l.x.vi. Co
hors octaua habet pedites.d.l.v.equites.l.x.vi.ſed et ipſa
animoſos deſiderat vires quia in ſecunda acie conſiſtit in me
dio. Cohors nona habet pedites.d.l.v. Equites.l.x.vi. Co
hors decima habet pedites.d.l.v. Equites et ipſa bonos cō
ſueuit accipere bellatores: quia in ſecunda acie ſiniſtrum poſ
ſidet cornu. Hijs decem cohortibus legio plena fundatur que
habet pedites.vi.milia.c.equites.d.cc.xxx.minor itaqꝫ nu
merus armatorum in vna legione eſſe non debet maior autē
īterdum eſſe conſueuit ſi non tantum vnam cohortē ſed etiā
alias militarias fuerit iuſſa ſuſcipere.

Nomina et gradus principiorum legis. Capit. vij.

Ntiqua ordinatione legiones expoſitas principalium militum et vt proprio verbo vter principiorum nomīa ac dignitates ſcd̄m preſentes materculas iudicabo. Tribunus maior per epiſtolam ſacram imperatoris iudicio deſtinatur minor tribunus peruenit ex labore. Quare tribum dicuntur. Tribunus autem vocatur ex tribu quia preeſt militibus quos ex tribu primus romulus legit. Ordinarij dicuntur qui in prelio quia primi ſunt ordines dicunt auguſtales appellantur quia ab auguſto ordīarijs iuncti ſunt. Flauiales item tamꝗ̄ ſecunda auguſtales a diuo veſpaſiano ſunt legionibus additi. Aquiliferi qui aquilam portant ymaginarij vel ymagini fieri qui imperatores ymagines ferunt optiones ab optando appellati ꝙ antecedentibus egritudine prepeditis hij tamꝗ̄ adoptati eoꝝ atqꝫ vicarij ſolēt vniuerſa curare. Signiferi qui ſigna portāt quos nunc draconarios vocant. Teſſerarij qui teſſeram per cōtubernia militum nunciant. Teſſera autem dicitur preceptum ducis quo vel ad aliquod opus vel ad bellum mouetur exercitus. Campigeni hoc eſt ante ſignaui ideo ſic nomīati quia eorum opere atqꝫ virtute exercitui ingens vis creſcit in campo. Metatores qui precedentes locum eligunt caſtris beneficiarij ab eo appellati ꝙ promouentur beneficio tribunorum. Liberarij ab eo ꝙ in libris referant rationes ad milites pertinentes. Tubicines cornices et bucinatores qui tuba vel ere curuo vel bucina committere prelium ſolent. Armature duplares quia binas conſequuntur annonas. Simplares quia ſingulas menſores qui in caſtris ad podiſmum demetiuntur. loca in q̄bus tentoria milites figant vel hoſpitia in ciuitatibꝰ preſtāt. Torquati duplares torquati ſimplares quibus torquis aureis ſolidus virtutis premium fuit quem qui meruiſſet p̄ter laudē interd̄ duples conſequebatꝛ annonas. Duplares ex qui plures

duplares duaſſes qui vnam ſemis conſequebantur annonam. Candidati duplares candidati ſimplares hĩ ſunt milites qui p̄uilegĳs muniũtᷣ. Reliqui mũiſices appellãtᷣ quia munera facere coguntur.

Noĩa eoꝝ qui antiquos ordines duxerunt. Capit. viĳ.

Etus tamen temuit conſuetudo vt ex primo principe legionis promoueretur centurio premipuliqui non ſolum aquile preerat verum etiã quatuor centurias hoc eſt quadringentos milites in prĩa acie gubernabat. Hic tãꝗ caput toti⁹ legionis merita cõſequebatur et cõmoda. Item primus aſtatis duas centurias.i.ducentos homines ducebat in acie ſecunda quem nũc ducenarium vocant. Principes aũt prime cohortis centuriam ſemis hoc eſt. C.l. homines gubernabat ad quem in legione prope omnia que ordinanda ſuut ꝑtinent. Item ſecundus aſtatis centuriam ſemis.i.c.l. hoĩes regebat. Triari⁹ prior cẽtum homines gubernabat. Sic decẽ centurie cohortis prime a quinq̃ ordinarĳs regebantᷣ quibus magne vtilitatis et magnus honor eſt a veteribus cõſtitutus vt ceteri milites ex tota legione omnium labore ac deuotione contenderent ad tanta premia peruenire. Erant etiam cẽturiones qui ſingulas centurias curabant qui nunc catheuarĳ nominantur. Erant decani denis militibus prepoſiti qui nunc caput contubernĳ vocantur. Secunda cohors habebat cẽturiones. v. ſimiliter tercia quarta vſq̃ ad decimam cohortem. In tota autem legione erant centuriones. lv.

De officio prefecti legionis. Capit. ix

Cd legati imperatoris ex conſulibus ad exercitus mittebantᷣ quibus legiões et auxilia vniuerſa obtemperabãt in ordinatione pacis vel neceſſitate belloꝝ in quorum locum

nūc illuſtres viros cōſtet magiſtros militum ſubſtitutos a qui
bus non tantum bine legiones ſed etiam plures numeri gu/
bernantur. Proprius autem iudex erat prefectus legionis ha
bens comitiue primi ordinis dignitatem. quod abſente legato
tamq̄ vicarius ipſius poteſtatem. maximam retinebat. Tribū
vel centuriones ceteriqꝫ milites eius precepta ſeruabunt vigi
liarum ſiue profectionis teſſera ab eodem petebat᷑ ſi miles cri/
mē aliquod admiſiſſet auctoritate prefecti legionis a tribuno
deputabatur ad penam. Arma autem omnium militum. Item
equi veſtes annona ad curam ipſius pertinebant. Diſcipline
ius et ſeueritas exercitatio non ſolum peditum ſed etiam equi
tum legionariorum precepto eius cotidie curabatur. Ipſe autē
iuſtum diligens ſobrius legionum ſibi creditam aſſiduis operi
bus ad omnem deuotionem ad oēm formabat īduſtriam ſciens
ad prefecti laudem ſubiectoꝝ redundare virtutem.

De officio prefecti caſtrorum. Capit. x.

Rat etiam caſtrorum prefectus licet inferior dignitate
occupatus: tamen non mediocribus cauſis ad quem caſ
trorū poſitio valli et foſſe eſtimatio pertinebat. Tabernacula
vel caſe militum cum impedimentis omnibus nute ipſi⁹ cura
bantur. Preterea egri contubernales et medici a quibus cura
bantur expenſe etiam ad eius induſtriā pertinebant vehicula
ſaginarij necnon etiam ferramenta quibus materies ſecatur
vel ceditur quibuſqꝫ aperiūtur foſſe concepitur vallum aque/
ductus. Item ligna vel ſtramina arietes onagri baliſte ceteraqꝫ
genera tormentoꝝ ne deeſſent aliqñ procurabat. Is poſt longā
probatāqꝫ miliciā pitiſſim⁹ oīm legebat᷑ vt recte doceret alios
quod ipſe cum laude feciſſet.

De officio prefecti fabrorum. Capit. xi.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Abet preterea legio fabros lignarios ſtructores carpentarios ferrarios pictores reliquoſqꝫ artifices ad liburnorũ edificia fabricanda ad machinas turres ligneas ceteraqꝫ quibus vel expugnantur aduerſarioꝝ ciuitates vel defendunt proprie preparatos qui arma qui vehicula ceteraqꝫ genera tormentorum vel noua facerent vel quaſſata reppararẽt. habebãt etiam fabricas ſcutarias loricatarias arcuarias in quibus ſagitte miſſibilia caſſides omniaqꝫ armoꝝ genera formabantur. Hec enim erat cura precipua vt quidquid exercitui neceſſariũ videbatur numquam deeſſe i caſtris vſqꝫ eo vt etiam cumucularios haberent qui ad morem beſſorum ducta ſub terris cumiculo muriſqꝫ intra fundamenta pro foſſis improuiſi emergerent ad vrbes hoſtium capiendas hoꝝ iudex proprius erat profectius fabrorum.

De officio tribuni militum. Capit. xij.

Ecem cohortes habere diximꝰ legionem ſed prima erat miliaria in qua ſenſu genere litteris forma virtute pollentes milites ponebantur huic tribunus ꝑerat armoꝝ ſcientia virtute corporis moꝝ honeſtate precipuꝰ. Relique cohorte pro vt principi placuiſſet a tribunis vel a prepoſitis regebantur Tanta autem ſeruabatur exercendis militibus cura vt nõ ſolũ tribuni vel ꝑpoſiti contubernales ſibi creditos ſub oculis ſuis iuberent cotidie meditari: ſed etiam ipſi armorũ arte profecti ceteros ad imitationem proprio hortarentur exemplo. Tribum autem ſollicitudo tribunali laudabatur induſtria. Cum miles veſte nitidus armis bene munitus ac fulgens exercitij vſu et diſciplina eruditus incedebat.

De centurijs ac vexillis peditum. Ca. xiij.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Rimum ſignum totius legionis eſt aquila quam aquili
fer poꝛtat dracones etiam per ſingulas cohoꝛtes a dra
conarijs feruutur ad pꝛeliū. Sed antiqui qꝛ ſciebāt in acie cō
miſſo bello celeriter oꝛdines acieſqꝫ tᷣbari atqꝫ cōfundi ne hoc
poſſit accidere cohoꝛtes in centurias diuiſerūt et ſingulis cētu
rijs ſingula vexilla cōſtituerunt ita vt q̃ cohoꝛte vel quota eēt
centuria illi vexillo litteris eſſet aſſcriptum qđ intuentes vel
legentes milites in quanto ius tumultu a contubernalibꝰ ſuis
aberrare non poſſunt. Centuriones inſuꝑ qui nunc centenarij
vocantur nimium bellicoſos: loꝛicatos trāſuerſis caſſidum triſ
tis quo facilius noſcerentur ſingulas iuſſerunt gubernare cen
turias quatenus erroꝛ non exiſteret cum centeni milites ſeque
rentur non ſolum vexillum ſuum ſed etiam centurionem qui
ſignum habebat in galea. Rurſus ipſe centurie in contuber
nia diuiſa ſunt vt decem militibꝰ ſub vno papilione degentibꝰ
vnus quaſi pꝛeeſſet decanus qui caput contubernij nomīatur
Contubernium autem manipulus vocabatur ab eo ꝙ iunctis
manibus pariter dimicabant.

De turmis equitum legionarioꝛum. Capit. xiiij.

Vēadmođ iᷣ pedites cēturia vel manipulꝰ appellatᷣ ita
iᷣ equites tᷣma dicitᷣ. Et habꝫ vna tᷣma equites. xxxij.
huic qui p̄eſt decurio noīatᷣ. C. et eī et. C. pedites ab vno cen
turiōe ſub vno vexillo guburnantᷣ. Similitᷣ. xxxij. equites ab
vno decuriōe ſub vno vexillo regūtᷣ. Preterea ſicut cēturio eli
gendꝰ ē magnis viribꝰ pꝛocera ſtatura qui haſtas vel miſſibi
lia ꝑite iaculetᷣ et foꝛtiter qui dimicare gladio et ſcutū rotare
doctiſſime nouerit q̃ oēꝫ artē didicerit armatᷣe vigilās ſobꝛiꝰ
agilis magis ad faciēda que ei iꝑerātᷣ ꝙ̄ ad loquenđ ꝑatꝰ cōtu
bernales ſuos ad diſciplinā retīeat ad armoꝝ exercitiū cogat
vt bn̄ veſtiti et calciati ſint vt arma oīm defricentᷣ et ſplēdeāt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

omniū defricentur et ſplendeant. Similiter eligendꝰ eſt decurio qui turme equitum preponatur. In primis habili corpore et loricatus et armis circumdatus oībus cum ſumma admiratione equum poſſit aſcendere equitare fortiſſime. cōto ſcienter vti ſagittas doctiſſime mittere t̄males ſuos. i. ſub cura ſua equites poſitos erudire ad omnia que equeſtris pugna depoſſit eoſdemqꝫ cogere loricas ſuas vel cathafractas cōtos et caſſides frequēter tergere et curare plurimum enim terroris hoſtibus armoꝝ ſplendor importat. Quis credat militem bellicoſum cuius diſſimulatione ſitu ac rubigine arma fedantur. Non ſolum autem equites ſed etiā equos ipſos aſſiduo labore conuenit edomari Itaqꝫ ad decurionem et ſanitatis et exercitatiōis tam hominū quam equorum pertinet cura.

Quemadmodum legionum acies inſtruantur. Capit. xv.

Hnc qualiter īſtruenda ſit acies ſi pugna īmineat declaret̄ vniꝰ legionis exemplo. Qđ ſi vſus exigerit trāſferri poſſit ad plures equites locantur in cornibus. Acies peditum a prima cohorte incipit exerceri ordinari ī cornu dextro huic cohors ſecunda coniungitur. Tercia cohors in aciem collocat̄ huic annectitur quarta. Quīta vero cohors ſiniſtrum ſuſcipit cornu ſed ante ſigna et circa ſigna necnō etiam in prima acie dimicantes principes vocabant̄ hoc eſt ordinarij ceteriqꝫ pricipales. Hec erat grauis armatura qui habebant caſſides cathafractas ocreas ſcuta gladios maiores quos ſpatas vocant et alios minores quos ſemiſpatia nominant plumbatas quinas poſitas in ſcutis quas primo īpetu iaciunt. Itē bina miſſibilia vnum maius ferro triangulo vnciarum. viiij. haſtile pedū. v. et ſemis quod pilum vocant nunc ſpiculum dicitur. Ad cuius ictū exercebant̄ precipue milites: quod arte et virtute directū et ſcutatos pedites et loricatos eqtes ſepe trāſuerberat. Aliud

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

minus ferro vntiarum quinqꝫ haſtile pedum trium ſemis qđ
verriculum nunc verutum dicitur prima acies pricipum. Se
cunda aſtatorum armis talibus docetur inſtructa. Poſt hos
erant ferentarij et leuis armatura quos nunc exculcatores et
armaturas dicimus ſcutati qui plumbatis vel gladijs et miſſi
libus accincti ſunt ſicut nunc prope omnes milites videntur
armati. Erant igitur ſagittarij cum caſſidibus cathafractis et
gladijs ſagittis et arcubꝰ erāt funditores qui ad fundas vel
fuſcibalos lapides iaciebāt. Erāt gratularij qui manubaliſtas
vel arcubaliſtas dirigebāt ſagittas. Secūda acies armabatᷣ
ſimiliť in q̃ cōſiſtentes milites aſtati vocabantᷣ ſed in ſecunda
acie dextro cornu cohors. vi. ponebatᷣ cui iūgebatᷣ. vij. octaua
cohors mediā aciē tenebat nona comitāte. Decia cohors in. ij.
acie ſiniſtꝛ ſemꝑ optinet cornu.

Quemadmodum triarij vel centuriones armentᷣ. Ca. xvi.

Oſt omnes autem acies triarij cum ſcutis ſemiſpatijs
plumbatis et binis miſſilibus locabantur qui genu po
ſito ſubſidebant vt ſi prima acies vinceretur ab hijs quaſi de
īntegro repata pugna poſſet ſpare victoriā oēs añ ſignaui vel
ſigniferi ꝗuis pedites loricas mīores accipiebāt et galeas ad
ťrorē hoſtiū vrſinis pellibꝫ tectas. Cēturiones vero habebāt
cathafractas et ſcuta et galeas ferreas ſed trāſuerſis et argēta
tis et ſcelerīꝰ agnoſcerentᷣ a ſuis.

Commiſſa pugna grauē armaturā ſtare pro muro. Ca. xvij.

Llud autem ſciendum eſt et modis omnibꝰ retinendum
cōmiſſio bello prima ac ſecunda acies ſtabat īmota. tri
arij quoqꝫ reſidebāt ferrentarie autem armature et ſſultatores
ſagittarij funditores hoc eſt leuis armatura aduerſarios pro
uocabant ante aciem precedentes ſi hoſtes fugare potuiſſent.

ſequebantur ſi eorum virtute ac multitudine premebātur reuer
tebantur ad ſuos et poſt eos ſtabāt. exipiebat autem prelium
grauis armatura: que tamq̄ murus vt ita dicā ferre conſtabat
et non ſolum miſſilibus ſed etiam gradus cominus dimicabat.
et ſi hoſtes fugaſſent nō ſequebatur grauis armatura ne aciē
ſuam ordīationemqꝫ turbaret et ad diſpſos recurrentes hoſtes
incompoſitos opprimerent ſed leuis armatura cum funditoribꝰ
ſagittarijs et equitibus fugientes ſequbatur inimicos hac diſ
poſitione atqꝫ cautela ſine periculo legio vīcebat aut ſupata
ſeruabat᷑ incolimis quia legionis ius eſt facile nec fugere nec
ſequi.

Noīa militū et gradꝰ ī ſcutis eoꝝ aduerſis ſcribēda. Ca. xviij.

Ed ne milites aliquando in tumultu prelij a ſuis contu
bernalibus aberrarent diuerſis cohortibus diuerſa in
ſcutis ſigna pingebant vt ipſi nominent indigmata ſicut etiā
nunc moris eſt fieri. Preterea in auerſo ſcuto vniuſcuiuſqꝫ mi
litis litteris nomē erat aſſcriptū addito et ex qua eſſet cohorte
quave centuria. Ex hijs igitur apparet legionē bene inſtitutā
quaſi minutiſſimam ciuitatem eē que omnia prelio neceſſaria
ſecum vbiqꝫ portaret. Hec metuere repentinum hoſtium ſuper
uentum que etiam in medijs campis ſubito foſſa ſe valloqꝫ mu
niret que omne genus militum omne genus contineret arma
turarū. Si quis igit᷑ pugna valida publica ſupari barbaros
cupit vt dimicatis nutu diſpoſitione imperatoris inuicti repa
rentur ex tyronibus legiones votis omnibus petat. Intra aūt
breue ſpatium temporis iuniores diligēter electi et exercitati
cotidie non ſolum mane ſed etiam poſt meridiem omnium ar
morum diſciplina vel arte bellandi veteres illos milites qui
orbem terrarum integrum ſubegerunt facile coequabant. Nec
moueat ꝙ olim eſt conſuetudo mutata que nocuit. Sed huius

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

felicitatis ac prouiſionis eſt perhennitas tua vt pro ſalute rei
publice et noua excogitat et ātiqua reſtituat omne opus diffi
cile videtur anteq̃ temptes: Ceterum ſi exercitati et prudentes
viri delectui preponantur celeriter inſtitui. Quod uis enim ef
ficit ſollertia ſi competentes denegentur expenſe.

Preter corporis robur natarum vel computandi.
artem in tyronibus eligendam. Capitulum. xix.

Ed quoniam in legionibus plures ſcole ſunt que litera
tos milites quare ab hijs qui tyrones probant in omni
bꝰ quidem ſtature magnitudinem corporis robur alacritatem
animi conuenit explorari. Sed ī quibuſdam notarum pericia
calculandi computaudiqꝫ vſus eligitur. Totius enim legionis
ratio ſiue obſequiorum ſiue militarium numerum ſiue pecunie
cotidie aſſcribitur actis prope maiore diligentia. Quam res
annotaria vel ciuilis polipticis annotatur. Cotidianas etiam
in pace vigilias. Item excubitum ſiue agrarias de omnibus cen
turijs et contubernijs viciſſim milites faciunt vt ne quis con
tra iuſticiam pregrauetur aut alicui preſtetur immunitas. No
mina eorum qui vices ſuas fecerunt breuibus inſeruntur quan
do quis commeatum acceperit vel quot dierum adnotatur in
breuibus. Tunc enim difficile commeatus dabatur niſi cauſis
iuſtiſſimis approbatis nec aliquibus milites inſtituti deputa-
bantur obſequijs nec priuata eiſdem negotia mandabantur ſi
quis incongruum videretur imperatoris militem qui veſte et
annona publica paſcebatur vtilitatibus vocare priuatis. ad
obſequia tamen iudicum vel tribunorum necnon etiam prin
cipalium deputabantur milites qui vocabantur accenſici hoc ē
poſtea additi ꝙ fuiſſet electio cōpleta quos nunc ſupernume-
rarios vocant faſcicularia tamen id eſt lignū fenū aquā caſtra

ſtramẽ etiã legittimi milites ĩ caſtra portabãt. Munifices enĩ ab eo appellantur ꝙ hec munera faciant.

Donatiui partem dimidiam debent apud ſigna milites ſequeſtrare. Capit. xx.

Llud vero ab antiquis diuinitus inſtitutum eſt vt ex donatiuo quod milites conſequuntur dimidia ſequeſtraret᷑ pars apud ſigna et ibidem ipſis militibus ſeruaretur nec per luxum aut inanium rerum cõparationem ab ipſis militibus cõtubernalibus poſſet aſſumi. Plericꝫ enim homines et p̄cipue pauperes tãtum erogant q̄tum habere potuerint. Sed poſitio autem iſta pecunie primũ ipſis contubernalibus docetur accõmodata nam cum publica ſuſtententur annona ex omnibus diuicijs augetur eorum pro medietate caſtre ſe peculeũ. Miles deinde qui ſumptus ſuos ſcit apud ſigna depoſitos deſerendo nichil cogitat magis diligit ſigna pro illis ĩ acie fortius dimicat more humani ĩgenij vt pro illis habeat maximam curam ĩ quibus videt ſuam poſitam eſſe ſubſtantiam. Denique decem folles hoc eſt decem ſacci per cohortes ſingulos ponebantur ĩ quibus hec ratio cõdebatur. Addebatur etiam ſaccus vndecimꝰ in quē tota legio particulam aliq̄d conferebat ſepulture ſcilicꝫ cauſa vt ſi quis ex contubernalibus defeciſſet de illo vndecimo ſacco ad ſepulturam ipſius promeretur expenſa hic gratia apud ſigniferos vt nunc dicunt in confino ſeruabatur et ideo ſigniferi nõ ſolum fideles ſed etiam litterati homines diligebantur qui et ſeruare depoſita et ſcirent ſingulis reddere rationem.

In legione ita fieri promotiones vt per omnes cohortes trãſeant qui promouent᷑. Ca. xxi.

On tantum humano cõſilia ſed etiã diuinitatis ĩſtinctu legiones a romanis arbitror ĩſtitutas in quibus decem cohortes ita ſunt ordinate vt omnium vnum opus videatur eſſe coniunctio. Nam quaſi in orbem quandam per diuerſas cohortes et diuerſas ſcolas promouentᷣ milites ita vt ex prĩa cohorte ad gradum quẽpiam promotus vadat ad decimam co hortẽ et rurſus ab ea creſcentibꝰ ſtipendijs cum maiore gradu per alias recurrat ad primam. Idem primipuli centurio poſtq̃ in orbem omnes cohortes per diuerſas adminiſtrant ſcolas in prima cohorte ad hanc peruenit palmam. In qua ex omni legi one infinita cõmoda conſequatur ſicut primi ſtrinius ĩ officio prefectorũ pretorio ad honeſtum queſtuoſumqꝫ milicie ꝑuenit in finem. Item legionarij equites cohortes ſuas et cõtubernij affectione venerabantur cum naturaliter equites a peditibus ſoleant diſcrepare. Per hanc ergo contexionem in legionibus et oĩm cohortiũ et equitum peditumqꝫ ſeruatᷣ vna cõcordia.

Quid intᷣ tubicines et cornicines et claſſicũ ĩterſit. Ca. xxij.

Abet p̃terea legio tubicines et cornicines bucinatores tubicẽ ad bellum vocat milites et rurſus receptui cauit Cornicines quotiẽs canunt non milites ſed ſigna ad eoꝝ tem perãt nutum ergo quotiens ad aliquod opus exituri ſunt ſoli milites tubicines canunt quotiens mouenda ſunt ſigna corni cines canunt quotiens aũt pugnatᷣ et tubicines et cornicines canunt pariter. Claſſicum ita appellatᷣ qđ bucinatores ꝑ cornu dicũt hoc inſignũ ĩpij qꝛ claſſitũ canitᷣ ĩꝑatore pñte vel cũ in militem capitalitᷣ aĩaduertitᷣ quia hoc ex ĩꝑatoris legibꝰ ferri neceſſe eſt ſiue ergo ad vigilias vel aggrarias faciendas ſiue ad opus aliquod vel ad decurſionem campi exeunt milites tu bicine vocante operantᷣ vel rurſus tubicine admonente ceſſant

Cum autem mouentur ſigna vt iam mota figenda ſunt corni cines canunt. Qđ ideo i omnibus exercitijs et proceſſionibus cuſtodit vt ipſa pugna facilius obtēperet milites ſiue eos pug nare ſiue ſtare ſiue ſequi vel redire p̄cepint duces. Si quidem ratio manifeſta ſit ſemper in otio debere fieri quod neceſſario faciendum videtur in prelio.

De exercitatione militum. Capit. xxiiii.

Egionis ordinatione digeſta ad exercitium reuertimur vude ſicut iam dictum eſt exercitus nomen accepit. Juni ores autem et noui milites mane ac poſt meridiem ad omne genus exercebantur armorum. veteres autē et eruditi ſine īter miſſione ſemel in die exercebantur armis. neqꝫ enim lōgitudo etatis aut armorum numerus artem bellicam tradit. ſed poſt q̄ta volueris ſtipendia inexercitatus miles ſemp̄ eſt tyro. Ar matura que feſtis diebus exhibetur incirco non tm̄ armature quo ſub cāpi doctore ſunt ſed omnes equaliter contubernales cotidiana meditatione diſcebant nam et velocitas vſu ipſo ac quiritur corporis et ſcientia feriendi hoſtem ſe qꝫ protegendi preſertim ſi gladijs cominus dimicetur. Jllud vero maius eſt quod ſeruare ordines diſcunt et vexillum ſuum in tantis per- mixtionibꝰ ī ipſa proluſione comitant̄ nec īter dictos aliquos error exiſtit cum multitudinis ſit tanta confuſio. Ad palum q̊qꝫ exerceri per cōmođ eſt cum latera vel pedes aut petere puncti̅ ceſimqꝫ condiſcant. Saltus q̊qꝫ et ictus facere pariter aſſueſcant inſurgere tripudiantes in clipeum rurſuſqꝫ ſubdere nunc geſti endo prouolare cum ſaltu nunc cedentes in targa reſilire miſſi libus et iam palos ipſos procul ferire meditantur vt et ars dirigendi et dextre virtus poſſit accreſcere ſagittarij vero vel funditores ſcopos hoc eſt fructicū vel ſtraminū faſces pro ſigno ponebant. Jta vt. d. c. pedes remouerentur a ſigno vt ſagittis

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

vel certe lapidibus a fuſtibalo deſtiatis ſignum ſepiꝰ tangerēt
Propterea ſine trepidatione in acie faciebant quod videntes
in campo ſemper fecerant. Aſſueſcendū eſt et iam vt ſemel tm̄
funda circa caput rotetur cum ex ea mittitur ſaxum ſed manu
ſola omnes milites meditabātur libraria ſaxa iactare qui vſus
paratioꝛ creditur quia nō deſiderat fundam miſſilia quoqꝫ vel
plumbatas iugi perpetuoqꝫ exercitio dirigere cogebantᷣ vſqꝫ
adeo vt tempoꝛe hyemis de regulis vel ſcindulis que deeſſent
certe de cannis vlua vel culmo poꝛticus tegerentur ad equites
et quedam velut baſilice ad pedites in quibus tempeſtate vel
ventis aere turbato ſub tecto armis erudiebatur exercitus. Ce
teris autem etiam hybernis diebus ſi niues tantum pluuieqꝫ
ceſſarent exerceri cogebantur in campo ne intermiſſa conſue
tudine et animus militum debilitaretᷣ et coꝛpora ſiluam cedere
poꝛtare onera tranſilire foſſas natare ī mari ſiue in fluminibꝰ
gradu pleno ambulare vel currere et iā armatos cum ſarcinis
ſuis frequentiſſime conuenit vt cotidiani laboꝛis vſus in pace
difficiles non videatur in bello. Siue ergo legio ſiue auxilia
fuerint exerceantur aſſidue nam quemadmodū bene exercitatus
miles pꝛelium cupit ita foꝛmidat indoctus. Poſtremo ſciendū
eſt in pugna vſum amplius pꝛodeſſe ꝙ̄ vires. Nam ſi doctrina
ceſſet armoꝝ nichil paganus diſtat a milite.

Exempla ad hoꝛtationū et exercitij militaris de alijs artibus tracta. Capitulum.xxiiij.

Thleta venatoꝛ auriga pꝛopter exiguam mercedem vel
certe plebis fauoꝛem cotidiana meditatione ſuas artes
aut certare aut agere conſueuit militem cuius eſt manibus ſer
uanda eſt reſpublica ſtudioſius opoꝛtet ſcientiam dimicandi
vſumqꝫ rei publice iugibꝰ exercitijs cuſtodire. Cui cōtigit nō

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

tantum glorioſa victoria ſed etiam amplior preda quē ad opes
ad dignitates ordo milicie et imperatoris iudicium conſueuit
euehere artifices ſtenici ab exercitijs non recedunt pro laude
vulgi miles ſacramento lectus ab exercitio armoꝝ vel nouell⁹
vel etiam vetuſtus ceſſare non debet cui pugnandum pro ſalute
propria et libertate cōmuni preſertim cū ātiqua ſic prudenſqꝫ
ſententia omnes artes in meditatione conſiſtere.

Enumeratio ferramentoꝝ vel machinaꝝ legiōis. Ca. xxv.

Egio aūt nō tantum militum numero ſed etiam genera
ferramentoꝝ vincere conſueuit primū oīm īſtruit iaculis
que nullo lorice nulla poſſunt ſcuta ſufferre. Nam per ſingulas
centurias ſingulas corroboliſtas habere cōſueuit quibus muli
ad trahendum et ſinguli contubernium ad armandum vel diri
gendum hoc eſt vndecim homines deputantur . Nam de ꝗ̄to
maiores fuerint tanto longius ac fortius tela iaculantur. Nō
ſolum autem caſtra defendunt. verum etiam ī campo poſt aciē
graues armature ponūtur ante quarum impetum nec equites
loricati nec pedites ſcutati hoſtium poſſunt ſtare. In vna autē
legione. lv. cerroboliſte eſſe ſolent. Item decem ouagri hoc eſt
ſinguli per ſingulas cohortes in carpentis bobus portantur
armati vt ſi forte hoſtis ad oppugnandum venerit vallum ſa
gittis et ſaxis poſſint caſtra defendi. Schaphas ꝗꝫ de ſingulis
trabibus excauatis cum longiſſimis finibus et interdum etiā
ferreis cathenis ſecū legio portabat quatenus contemptis hijſ
dem ſicut dicunt monoxillis ſubiectis etiam tabularis flumina
ſiue pontibus que vadari nequeunt tam a pedib⁹ ꝗ̄ ab equi
tibus ſine periculo tranſeant. Habet ferreos arpagonos quos
lupos vocant et faltes ferreas confixas longiſſimis cōtis. Item
ad foſſaꝝ opera fatienda bidentes ligonos palas raſtra alueos

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

cophinos quibus terra poꝛtatur. Habet quoqꝫ ſecures aſtias ſerras quibus materias ac pali dedolantur atqꝫ ſerantᷣ. Habet pꝛeterea artifices cū omnibus ferramentis qui ad expugnanď hoſtium ciuitates teſtudines muſculos arietes vineas faciunt et appellant turres etiam ambulatoꝛias faciunt verum ne ſingla enumerādo pauca dicantur vniuerſaqꝫ in quocumqꝫ belli genere neceſſaria eſſe creduntᷣ ſecum legio debet vbiqꝫ poꝛtare vt in quo loco fixerit caſtra armatam faciat ciuitatem.

Incipit pꝛologus tercij libꝛi.

Thenienſes et lacedemonios ante macedonas rerum potitos pꝛincipatu loquuntur annales verum aput athenienſes nō ſolum reipublice ſed etiam diuerſaꝝ artium viguit induſtria. Lacedemonijs autem pꝛecipua fuit cura belloꝛum. Primi denique experimenta pugnarum de euētibus colligentes arcem pꝛedioꝛum ſcripſiſſe fumantur vſque eo vt non militarem que virtute ſola vel certe felicitate creditur contineri ad diſciplinam poꝛicieqꝫ ſtudia reuocarint ac magiſtros armoꝛum quos tacticos appellauerunt iuuentutem ſuam vſum varietemqꝫ pugnarum pꝛeceperint edoceri. O viros ſumma admiratione laudandos qui eam pꝛecipue artem ediſcere voluerunt ſine qua alie artes eſſe non poſſunt hoꝛū ſequentes inſtituta romam mratij operis pꝛecepta et vſum retinuerunt et litteris pꝛodiderunt que per diuerſos auctoꝛes libꝛoſque diſperſa imperatoꝛ īuicte mediocritatem meam abbꝛeuiare iuſſiſti ne vel faſtidium naſceretur ex plurimis vel plenitudo fidei deeſſet in paruis. Quantum ī pꝛelijs lacedemonioꝛum diſciplina pꝛofuerit vt omittam cetera xancipi declaratur exempluo. Qď aralium regulum romanum qꝫ exercitū ſepe victoꝛem cum cartaginenſibus non virtute ſed arte ſolis ferret

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

auxilium proſtratis exercitibꝰ cepit ac domuit vnoqꝫ cõgreſſu triumphãs bellum omne confecit. Nec minꝰ hanibal petiturꝰ ytaliam lacedemonium queſiuit armorum cuius monitis tot conſules tantaſqꝫ legiones inferior numero ac viribꝰ interemit Igitur qui deſiderat pacem preparet bellum qui victoriã cupit milites imbuat diligenter qui ſecundos optat euẽtus dimicet arte non caſu. Nemo prouocare nemo audet offendere quem intelligit ſuperiorem eſſe pugnaturum.

Incipit liber tercius. Qui modns eſſe debeat exercitus. Capitulum. J.

Primus liber tyronum delectum exercitiũqꝫ depromſit ſequens legionis inſtitutionem vt hec ĩ quibus pericia certaminum et victoriarum ſumma conſiſtit diſcipline ordine cuſtodito et intelligerentur celerius et amplius adiuuarent. Exercitus dicitur tam legionum quam etiam auxiliorum necnon etiam equitum ad gerendum bellum multitudo collecta huius modus a magiſtris queritur armoꝝ. Nam cum xerſis et darij vel mitridatis ceterorumqꝫ regum qui ĩnumerabiles armauerunt populos exempla leguntur euidenter apparet nimium copioſos exercitus magis propria multitudĩe quam hoſtium virtute depreſſos. Nam pluribus caſibus ſubiacet ãplior multitudo. In itineribꝰ promole ſua ſemper eſt tardior. In longiore autem agmine etiã a paucis ſuperuentum aſſolet pati. In locis autem aſperis vel fluminibus tranſeundis propter impedimentoꝝ moras ſepe decipit̃. Preterea ĩgenti labore numeroſis animalibus equiſqꝫ papula colliguntur. Rei quoque frumentarie difficultas que in omni expeditione vitanda eſt cito maiores fatigat exercitus. Nam

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

quantumlibet ſtudioſe paretũr annona tanto maturius deſit quanto pluribus erogatur. Aqua denique ipſa nimia multitudine aliquando vix ſufficit. Qđ ſi caſu acies verterit tergum neceſſe eſt multos cadere de multis et illos qui effugerint vt ſimul territos poſtea formidare conflictum. Veteres autem qui remedia difficultatum experimentis didicerant non tam numeroſos quam eruditos armis exercitus habere voluerunt. Jtaqꝫ in leuioribus bellis vnam legionem mixtis auxilijs hoc eſt decem milia peditum et duo milia equitum crediderũt poſſe ſufficere. Quod ſi magne hoſtium copie ducerentur conſularis poteſtas cum viginti milibus peditum et. iiij. milibus equitum tamquam comes maior mittebatur. Qđ ſi infinita multitudo ex gentibus ferociſſimis rebellaſſet tunc nimia neceſſitate cogente duos duces et duo mittebantur exercitus cum eiuſmodi precepto vt prouiderent ne quid reſpublica detrimenti capiat conſules ambo alter vel alter ambone. Denique cum in diuerſis regionibus contra diuerſos hoſtes a populo. Romanus prope omnibus pugnaretur. Jdeo ſufficiabant militumque copie quia vtilius iudicabant non tam grandes exercitus habere quam plures. Jlla tamen ratione ſeruata ne vnquam amplior multitudo ſocialium auxiliarium ve eſſet ĩ caſtris quam ciuium romanorum.

Quemadmodum ſanus gubernetur exercitus. Capitulum. ij.

Vnc quod vel maxime prouidendū ē quemadmodū ſanus cuſtodiatur exercitus admouendo hoc eſt aquis tempe medicina exercitio locis ne in peſtilẽte regiõe iuxta morboſam paludes ne aridis ſiue opacitate arborum cãpis aut colles ne ſine tẽtorijs eſtate milites cõmorẽt̃ ne egreſſi tardiꝰ et calore

ſolis et fatigatione itineris contrahant morbum ſed potius in
eſtate luce cepto itinere ad deſtinata perueniāt aut lignorum
patiantur inopiam aut minor illis veſtium ſuppetat copia nec
ſanitati enī nec expeditioni ydoneus miles eſt qui algere com
pellitur nec pernicioſis paluſtribus aquis vtatur exercitus nā
male aque potus veneno ſimilis. peſtilentia bibētibꝰ generat.
Jam vero occaſu egri contubernales oportunis cibis refitiāt᷑
ac medicorum arte curentur. Principoꝝ tribunorūqꝫ et ipſius
comitis qui maioꝝ ſuſtinet poteſtates iugis querit᷑ diligentia
Male enim cum hȷ̄s agitur quibus neceſſitas et belli incūbit
et morbi ſed rei militaris periti plus cotidiana armorum exer
citia ad ſanitatem militū putauerūt prodeſſe ꝙ̄ medicos. Itaqꝫ
pedites ſine intermiſſione ymbribus vel niuibus ſub tecto re
liquis diebus exereri in campo voluerunt. Similiter equites
non ſolum in planis ſed etiam ab ruptis et foſſarū hyatu diffi
cilimis ſemitis ſeqꝫ et equos ſuos aſſidue exerceri iuſſerunt et
nichil hȷ̄s in neceſſitate prelī hac radire poſſet incognitum.
Ex quo ītelligitur ꝙ̄to ſtudioſius armorum arte docendus ſit
ſemper exercitus cum laboris coſuetudo et in caſtris ſanitatem
et in conflictu poſſit preſtare victoriam. Si autūpnali eſtiuoqꝫ
tempore diucius ī hȷ̄ſdem locis militum multitudo conſtat ex
contagione aquaꝝ et odoris ipſius feditate vitatis hauſtibus
et aere corrupto pernicioſiſſimus naſcit᷑ morbꝰ qui prohiberi
non poteſt niſi frequenti mutatione caſtroꝝ.

Quanta cura prouidenda ſint atqꝫ ſer
uanda pabula vel frunenta. Ca.iij.

Rdo poſtulat vt de cōmeatu pabuli frumentiqꝫ dicatur
ſepius enī penuria ꝙ̄ pugna cōſumit exercitum et ferro
ſeuerior eſt fames. Deinde reliquis caſibus poteſt in tempore

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

ſubueniri pabulatio et annona in neceſſitate remedium non habent niſi ante condantur. In omni expeditione vnum eſt et maximum conſilium vt ibi ſufficiat victus hoſtes frangat inopia. Ante igitur q̃ inchoetur bellū de copijs expenſiſq; ſollers debet eſſe tractatus vt pabula frumentum ceterequ annonarie ſpecies quas prouintialibus conſuetudo depoſcit maturius exigantur et in oportunis ad rem generandam ac minutiſſimis locis amplior ſemper modus q̃ ſufficit aggregetur. Qđ ſi tributa deficiunt prorogato auro. Companda ſunt omnia. Neq; enim diuiciarum ſecura poſſeſſio eſt niſi armorum defenſione ſeruetur: frequenter autem neceſſitas geminatur et obſidio ſepe fit longior quam putaris cum aduerſarij etiam ipſi eſurientes circumſcidere nō deſinant quos fame ſperat eſſe vincendos Preterea quitquid ī pecore vel quocumq; fruge vniocq; hoſtis inferens bellum ad victum ſuum poterit occupare non ſolum ammonitis per edicta poſſeſſoribus ſed etiam coactis per electos executores ad caſtella ydonea et armatorum firmata preſidijs vel ad tutiſſimas conferendū eſt ciuitates vrgendiq; prouintiales vt ante inruptionem ſeq; et ſua menibus condant. Reparatio etiam murorum. tormentorumq; omnium ante curanda eſt. Nam ſi ſemel hoſtes preuenerint vel occupatione et metu occupatos metu vniuerſa turbantur et que ex alijs vrbibus petenda ſunt interclusis itineribus denegantur. Sed fideles ortorum cuſtodia et erogatio moderata conſueuit ſufficere pro copia maxime ſi ab inicio procuretur. Ceterum ſera pſymonia eſt tūc ſeruare cum defecit. In expeditionibus arduis per capita magis militum q̃ per dignitates ab antiquis prebebantur annone ita vt poſt neceſſitatem eiſdem a republica redderent hyeme lignoꝝ et pabuli eſtate aquaꝝ vitanda eſt difficultas. Frumēti vero et aceti vel vini necnō etiā ſalis oī tpe neceſſitas declinanda. Ita vt vrbes atq; caſtella ab hijs militib⁹

qui minus prompti inueniunť ĩ acie armis ſagittis fuſtibalis
fundis etiam et ſaxis onagris baliſtiſq; defēdantur. Precipue
cauendum videtur ne aduerſariorum dolo atq; periuriis decipi
atur prouintialium incauta ſimplicitas frequentius enim com
merciorum paciſq; ſimulatio crudelius q̄ arma nocuerūt. Qua
ratione famē collecti patiuntur hoſtes diſperſi vero crebris ſup
uentibus facile vincuntur.

Quemadum oporteat prouidere ne ſediti
ones milites faciant. Capitulum. iiii.

Nterdum mouet tumultum ex diuerſis locis collectꝰ exer
citus et cum pugnare nolit iraſci ſe ſimulat. cur nō ducať
ad bellum quod hii precipue faciunt qui in ſedibus otioſe de
licateq; vixerunt. Nam aſperitate inſoliti laboris offenſi quem
in expeditiōe neceſſē eſt ſuſtinere. Preterea metuentes preliū
qui armorum exercitia declinarent ad eiuſmodi precipitantur
audaciam. Cui vulneri multiplex medicina conſueuit oppōi vt
dum adhuc ſeparati ſunt et in ſedibus ſuis tribunorum vel
vicariorum necnon etiam principiorum ad omnem diſciplinā
artiſſima ſeueritate teneantur nichilq; aliud niſi deuotionem
moderationemq; cuſtodiant. Campicurſionem vt ipſi appellanť
inſpectionemq; armorum aſſidue faciant nullis cōmeantibus
vacent ad nomē ad ſigna obſeruare non deſinant ad ſagittas
iaciēdas ad miſſibilia dirigēda ad iactandos lapides vel fūda
vel manu ad armature geſtum ad vectes pro ſimilitudine gla
diorum pūctim ceſimq; feriendo multo dieuſq; ad ſudorē ſunt
frequentiſſime detinendi. Curſu etiā et ſaltu ad tranſmittēdas
foſſas nichilominus imbuendi ſeu mare ſeu fluuius eſt in cuiꝰ
eſt ſedibus eſtiuo tempore ad natandum cogendi ſunt. Omnes
preterea ſiluam cedere ita per clumoſa et abrupta facere mate
riam dedolare aperire foſſam occupare aliquem locum et ne a

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

contubernalibus detrudantur ſcutis inuicem obuiantibus niti
Ita exercitati et eruditi in ſedibus milites ſiue illi legionarij
ſiue auxiliares ſiue equites fuerunt cum ad expeditionem ex
diuerſis conuenerunt numeris emulatione virtutis prelium
magis neceſſe eſt habeant optare ꝙ ocium. Nemo cogitat de
tumultu qui fiduciam de arte vel viribus gerit. Dux autem
eſſe debet attentus vt omnibus legionibꝰ ſiue auxilijs vel vex
illationibus a tribunis vicarijs principijſqꝫ ſi qui turbulanti
vel ſed iociſi ſunt milites non pro inuidia ſuggerentium ſed
pro rerum veritate cognoſcat eoſqꝫ prudentiore conſilio ſegre-
gatos a caſtris ad agendum aliquid quod ipſis prope videat̃
optabile aut ad caſtella vrbeſqꝫ deputant muniendas atqꝫ ſer
uandas tanta ſubtilitate vt cum abiciuntur exiſtimentur electi
Numꝙ enim ad contumaciam pari conſenſu multitudo prorū
pit ſed incitatur a paucis qui viciorum ſcelerumqꝫ impunitate
ſperāt peccare cum plurimis. Qđ ſi ferre medicinam neceſſitas
extrema perſuaſerit rectius eſt more maiorum in auctores cri
minum vindicari vt ad oēs metus ad paucos pena perueniat
Laudabiliores tamē iudices ſunt quoꝝ exercitum ad modeſtiā
labor et vſus inſtituit ꝙ illi quorum milites ad obedientiam
formido ſupplicioꝝ cōpellit.

Signorum militarium ꝙta ſint genera. Capitulum. v.

Ulta quidem ſunt ediſcenda atqꝫ obſeruanda pugnanti
bus. Si quidem nulla ſit negligētie venia vbi de ſalute
certatur ſed inter reliqua nichil magis ad victoriam proficit
ꝙ monitis obtemperare ſignoꝝ. Nam cum voce ſola inter pre
lioꝝ tumultus regi multitudo non poſſit. Et cum pro neceſſi-
tate rerum plura et ex tempore iubenda atqꝫ facienda ſunt an
tiquis omnium gentium vſus inuenit: quomodo qđ ſolus dux
vtile iudicaſſet per ſignatos agnoſceret et ſequeretur exercitꝰ

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Tria itaq; genera conſtat eſſe ſignorum vocalia ſemiuocalia
muta: quoꝝ vocalia et ſemiuocalia percipiuntur aurib⁹: muta
vero referuntur ad oculos: vocalia dicuntur que voce humana
pronuntiantur ſicut in vigilijs vel in prelio pro ſigno dicitur
vtputa victoria palma virtus deus nobiſcum. Triumphus im
peratoris et alia quecumq; voluerit dare hijs qui in exercitu
habet maximam poteſtatem. Sciendū tamen eſt ita vocabula
cotidie debere variari ne ex vſu ſignum hoſtes agnoſcāt et ex
plorantes inter noſtros verſentur impune. Semiuocalia ſunt
que p̄ tubam aut cornu aut bucinam dant̄. Tuba que directa
eſt appellatur. Bucina que in ſe met ex eo circulo flectit̄. Cornu
quod ex in agreſtibus argento nexum temperato arte ſpiritu
quem canentis flatus emittit auditum. Nam indubitatis per
hec ſonis agnoſcit exercit⁹ vtrum ſtare vel progredi aut certe
regredi oporteat vtrum longe proſequi fugientes an receptui
canere muta ſigna ſunt aquile dracones: vexilla. flammule tufe
pinne. quocūq; enī hec fieri iuſſerit ductor eo neceſſe eſt ſignū
ſuum cōitantes milites pergant. Sunt et alia muta ſigna que
dux belli in equis aut indumentis et in ipſis armis vt dinoſ
catur hoſtis precipit cuſtodire. Preterea manu aliquid vel fla
gello more barbarico vel certe mutata qua vertitur veſte ſig
nificat: que omnia ī ſedibus itineribus in omni exercitatione
caſtrenſi vniuerſi milites et ſequi et intelligere conſueſcant.
Continuus enim vſus neceſſarius videtur ī pace eius rei que
in prelij confuſione ſeruanda ſit. Item mutum et commune ſig
num eſt: quotiens proficiſcente turba exercitatus puluis ad ſi
militudinem nubium ſurgit hoſtiumq; prodit aduētū. Similit̄
ſi diuiſe ſint copie per noctem flāmis p̄ diem fumo ſignificāt
ſocijs quod aliter non poteſt nūtiari. aliq̄ti in caſtelloꝝ aut
vrbiū turribus apprehēdunt trabes quibus aliquando erectis
aliquando depoſitis indicant que geruntur.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Quantā ſit ſeruanda cautela cum vicinis hoſtibus mouetur exercitus. Ca. vi.

Vi rem militarem ſtudioſius didicerunt aſſerunt plura ī itineribus quam in ipſa acie pericula ſolere contingere Nam in conflictu armati ſunt omnes et hoſtem cominꝰ vident et ad pugnandum animo veniunt preparati. In itinere minus armatus minuſqꝫ attentꝰ eſt miles et ſuperuentu impetus vel fraudis ſubeſſe repente turbatur. Ideo omni cura omniqꝫ diligentia prouidere dux debet ne proficiſcens patiatur in curſum vel facile et ſine dampno repellat ī latum. Primum itineraria omnium regionum in quibus bellum geritur pleniſſime debet habere perſcripta ita vt locorum interualla non ſoſum paſſuū numero ſed etiam viarum qualitates perdiſcat compendia diuerticula montes flumina ad fidem diſcriptam conſideret vſqꝫ adeo vt ſollertiores duces itineraria prouintiarum in quibus neceſſitas gerebatur non tantum adnotata ſed etiam picta habuiſſe firmentur vt non ſolum conſilio mentis verum aſpectu oculorum viam perfecturis eligeret. Ad hoc a prudentioribus et honoratis ac locorum gnaris ſeparatim debet vniuerſa perquirere et veritatem colligere de pluribus. Preterea ſuper periculo eligentium viarum duces ydoneos ſcienteſqꝫ percipere eoſqꝫ cuſtodia mancipare edita pene conteſtatione vel premij Erunt enim vtiles cum intelligent nec fugiendi ſibi copiā ſupeſſe et fidei premiū ac ꝑfidie parata ſupplicia. Prouidendūqꝫ vt ſapiētes exercitatiqꝫ querant᷑ ne duoꝝ error aut triū diſcrimē pariat vniuerſis. Interdū aūt imꝑita ruſticitas plura promittit et credit ſe ſcire que neſcit. Sed vtile caput ē vt ad que loca vel quibꝰ itineribꝰ ſit profecturꝰ exercitꝰ ignoret᷑. Tutiſſimū nāqꝫ ī expeditiōibꝰ credit᷑ faciēda neſciri ob hoc veteres minotauri ſignū ī legiōibꝰ habuerūt: vt queādmodū ille ī intimo ac

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

ſecretiſſimo laborinto abditus perhibetur ita ducis conſilium
ſemper eſſet occultum. Securum igitur agitur quod agendum
hoſtes minime ſuſpicantur. Ueꝝ quia exploratores altrinſecꝰ
miſſi profectionem ſuſpectionibus vel oculis deprehendunt et
interdum tranſfuge proditoreſqꝫ non deſinit quemadmodum
occurri ingruentibus debeat intimetur dum cum agmine exer
citus perfectꝰ fideliſſimoſqꝫ cum equis probatiſſimis mittat
qui loca per que iter faciendū eſt in progreſſu et a tergo dex
tera leuaqꝫ perluſtrent ne aliquas aduerſarij moliant̄ inſidias
Tutius autem operantur exploratores noctibus quam diebus
nam quo ad modum ipſe ſui proditor inuenitur cuius ſpecula
tor fuerit ab aduerſarijs comprehenſus. Primi ergo equites
iter arripiunt. Deinde pedites impedimenta ſignari calones
vehicula que in medio collocentur et equitum ſubſequatur.
Nam ambulantibus interdum quidem a fronte ſed frequentiꝰ
a tergo ſuperuentus infertur a lateribus quoqꝫ pari armatoꝝ
manu īpedimenta claudenda ſunt. Nam īſidiatores trāſuerſus
frequenter expulſat. Illud tamen precipue ſeruandum eſt vt
ea pars ad quam hoſtis vēturus creditur. oppoſitis lectiſſimis
equitibus et leui armatura necnon etiam peditibus ſagittarijs
muniatur. Qđ ſi vndiqꝫ circumfunduntur īimici vndiqꝫ debēt
preparata eſſe ſubſidia ne vero repentinus tumultus amplius
noceat ante cōmouendi ſunt milites vt parati ſint animo vt ar
ma in manibus habeant in neceſſitate que ſubita ſunt terrent
prouiſa non ſolent eſſe formidini. Antiqui diligētiſſime preca
uebant ne a colonibus interdum vulneratis interdū timentibꝰ
et ſaginarijs clamore paue factis pugnantes milites turbarēt
ne diſperſi lōgius aut cōglobati amplius ꝙ̄ expedit impedirēt
ſuos hoſtibuſqꝫ prodeſſent. Et ideo ad exemplum militū etiam
impedimenta ſub quoſdam ſignis ordinanda duxerunt. Deniqꝫ
ex ipſis quas calearios vocāt ydoneos ac peritos vſu legebāt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

quos non amplius ꝙ̄ ducentis ſaginarijs puerisqꝫ perficerēt
hijſqꝫ vexilla dabant vt ſcirent ad que ſigna deberent impedi
menta colligere. Sed propugnatores ad impedimentis laxa-
mentis aliquod diuidantur ne conſtipati ledantur in prelium
ambulāte exercitu vt locorum varietates euenerit ita defenſiōis
ratio variatur. Nam in campis patentibꝫ equites magis ſolēt
impugnare ꝙ̄ pedites Ac vero in locis ſilueſtribus vel montu
oſis ſiue paluſtribus pedeſtres magis formidande ſunt copie.
Illudqꝫ vitandum ne ꝑ negligentiam alijs feſtinantibus alijs
tardius incedentibus interrumpatur acies aut certe tenuetur:
Continuo eī hoſtes īterpolata ꝑuadunt. Interponēdi ergo ſint
exercitiſſimi campi ductores vicarij vel tribuni qui alacrario
res retardent et pigrius incedentes accelerare cōpellunt. Nam
qui multum preceſſerint ſuperuentu facto non tam redire quā
effugere cupiunt. Qui vero extremi ſunt deſerti a ſuis hoſtium
et propria deſperatione ſuperantur. Sciendum etiam ꝙ aduer
ſarij in hijs locis que ſibi oportuna intelligunt ſubſeſſa occul
tius collocant vel aperto marte impetum faciūt ſed ne ſecreta
noceant ducis preſtet induſtria cui omnia priꝰ conuenit explo
rare. Deprehenſa vero ſubſeſſa ſi circumueniatur vtiliter plus
periculis ſuſtinet ꝙ̄ parabat inferre. Apta autem vis ſi prepa
retur ī montibus altiora loca ꝑmiſſis ſunt preſidijs occupāda
vt hoſtis cum aduenerit reperiatur īferior nec audeat obuiare
cum tam a fronte quam ſupra caput ſuum cernat armatos. Ob
ſi auguſte ſint vie ſed tamen tute melius eſt preſcidere cum ſe
curibus ac dolatorijs milites et cum labore vias aperire ꝙ̄ in
optimo itinere periculum ſuſtinere. Preterea noſce debemus
hoſtium conſuetudinem vtrum nocte an incipiente die an hora
reficiendi laſſis ſuperuenire cōſueuerint et id vitare quod il-
los futuros putamus ex more. Iam vero vtrum peditibus an
equitibus vtrum contatis an ſagittarijs amplius valeant.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

vtrum numero hominum in armorum munitionem precellāt. Scire vos conuenit et ordinare quod nobis vtile illis docetur aduerſum. Tractare q̄ꝫ per diem ac per noctem quod expediat inchoari q̄to locorum īteruалla ſint ad que cupimus puenire. Nec eſtate ſcitis atqꝫ penuria abſit euntibꝰ ī hyeme difficiles autem inuie occurrant paludes maioreſqꝫ torrentes et īpedito itinere circumueniatᷣ exercitus priuſq̄ ad deſtinata perueniat vt noſtra commoditas eſt ſapienter iſta vitare. Ita ſi aduerſariorum impericia vel diſſimulatio occaſionem nobis dederit nō oportet omitti ſed exploratores ſollicitare proditores ac trāſfugas mutare vt quid hoſtis molitur in preſenti vel in futurum poſſimꝰ agnoſcere paratiſqꝫ equitibus ac leui armatura ambulantes eoſdem vel pabula victumqꝫ querētes improuiſo terrore decipere.

Quēadmodꝫ flumina queſiuit maiora trāſeantᷣ. Ca. vij.

In tranſitu fluuiorum grauis moleſtia negligentibus frequenter emergit. Nam ſi aqua violētior fuerit aut alueꝰ latior impedimenta pueros et ipſis interdum ignauiores ſolet mergere bellatores ergo explorato vado due acies equitum electis animalibus ordinantur interuallis competentibꝰ ſepate vt per medium pedites et impedimenta tranſeant. Nam acies ſuperior aquarum īpetum frangit. Inferior qui rapti ſubuerſiqꝫ fuerīt colligit atqꝫ tranſponit ac cum altior fluctus nec equitē nec peditem patitur ſi per plana decurrat ductis multiphariam ſpargitur foſſis diuiſuſqꝫ facile tranſitur. Nauigeri vero ānes ſtilis fixis ac ſuperpoſitis tabulatis pim fiūt vel certe tumultuario opere colligatis in amnibus cuppis additiſqꝫ trabibus trāſitum prebent. Expediti vero equites faſtes de cānis aridis vel vlua facere conſueuerunt ſuper quos loricas et arma ne videntur imponunt ipſis equitibus quos natando tranſeunt:

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

colligatoſq̄ ſecum faſces pertrahunt ſocios ſed commodius repertum eſt vt monoxillos hoc eſt paulo latiores ſtaſulas ex ſingulis trabibus excauatas pro genere ligni et ſubtilitate le uiſſima carpentis ſecum portet exercitus tabulatis pariter et clauis ferreis preparatis . Jta abſq̄ mora conſtructus pons et funibus qui propterea habendi ſunt iunctus lapidei artus ſoli ditatem preſtet in tempore. Sed inſtantes aduerſarij ad tran ſitus fluminum inſidias vel ſuper ventus facere conſueuerunt ob q̄ neceſſitatem in vtraq̄ ripa collocantur arma preſidia ne alueo interueniente diuiſi opprimantur ab hoſtibus. Cautius tamen eſt ſudes ex vtraq̄ parte prefigere ac ſine detrimento ſi qua vis illata fuerit ſuſtinere q̄ ſi pons non tantum ad tranſi tum ſed etiam ad recurſum et commeatus neceſſarius fuerit. Tunc ī vtroq̄ capite percuſſus latioribus foſſis aggereq̄ con ſtructu defenſores milites debet accipe quibus tā diu teneat̄ q̄ diu locoꝝ neceſſitas poſtulat.

Quemadmodum caſtra debeant ordinari. Capit. viij.

Onſequens videtur itineris obſeruatione deſcripta ad caſtrorum in quibus manendum eſt venire rationem nō enim belli tempore ad ſcatiuam vel māſionem ciuitas murata ſemper occurrit et incautum eſt plenumq̄ diſcriminis exercitū paſſim ſine aliqua munitione cōſiderare cū militib⁹ ad capiend̄ cibum occupatis aut ad numera faciēda diſpſis facile nectant̄ inſidie. Poſtrēo noctis obſcuritas neceſſitas ſompni paſcentiū equoꝝ diſpſo occaſionē ſupueniētib⁹ pſtat. Jn mecandis caſtris nō ſufficit locū bonū legere niſi talis ſit vt alter eo non poſſit melior inueniri ne vtilior pēmiſſus a nobis et ab aduerſarijs occupat⁹ apportet incōmod̄. Cauend̄ quoq̄ ne per eſtatē aut morboſa in proximo aut ſalubris aqua ſit longius hyeme. ne pabulatio deſit: aut lignum: ne ſubitus tempeſtatibus tempus

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

in quo manend̄ eſt ſoleat inundari ne ſit in abruptis ac deuijs ac circumſedentibꝰ aduerſarijs difficilis preſtetur egreſſus ne ex ſuperioribus locis miſſa ab hoſtibus in eū tela perueniāt: quibꝰ caute ſtudioſeqꝫ prouiſis pro neceſſitate loci vel quadrata ſiue rotunda ſiue trigona ſiue oblonga caſtra cōſtituēs. Nec vtilitati preiudicat forma tamen pulchriora creduntur quibꝰ vltra latitudinis ſpatium tercia pars lōgitudinis additur. Ita autem ab agris menſoribus potiſſimum mēſura colligi oportet vt ad q̄ntitatem concludatur exercitus. Nam propugnatores auguſta cōſtipant et vltra ꝙ̄ cōuenit latiora diffundunt. Tribꝰ autem modis definiunt caſtra muniri poſſe. Primum in vnius noctis tranſitum et itineris occupationem leuiorem cū ſublati ceſpites ordinantur et aggerem faciunt. ſupra quem valli hoc eſt ſudes vel tribuli lignei per ordinem diriguntur. Ceſpes autem circumciditur ferramentis qui herbarum radicibus continet terrarum fit altus ſemiſpedem latus pedem longus pedē ſemis. Qđ ſi terra ſolutior fuerit vt ad ſimilitudinem lateris ceſpes non poſſit abſcidi tunc opere tumultuatio foſſa perducitur lata pedes. v. alta pedes. iij. cui intrinſecus agger excreſſit vt ſine metu ſecurus requieſcat exercitus ſtatiua aūt caſtra eſtate vel hyeme hoſte vicino maiore cura ac labore firmantur. Nā ſingule centurie diuidentibus campi doctoribus et principijs accipiunt pedituros et ſcutis et ſarcinis ſuis in orbem circa propria ſigna depoſitis cincti gladio foſſam aperiunt latā aut .viiij. aut. xi. aut tredecim pedibꝰ vel ſi maior aduerſariorum vis metuitur pedibus. xviij. Imparem enim numeꝝ obſeruari moris eſt cū ſepibus ductis vel interpoſitis ſtipitibus ramiſqꝫ arborum ne terra facile delabatur agger erigitur ſupra quem ad ſimilitudinem muri et pīne et propugnacula componuntur opus vero centuriones. x. pedes metiuntur ne minus foderit aut errauerit alicuius ignauia id tribuni circueunt. Nec ante

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

diſcedunt qui ſtrennui ſunt quam fuerint vniuerſa perfecta. Ne tamē aliquis ſuperuentus laborantibus fiat omnes equites et pars peditum que nō operatur preuilegio dignitatis ante foſſam in procinctu arma conſiſtit et ingruentes repellit inimicos Prima igitur ſigna locis ſuis intra caſtra ponuntur quia nichil eſt venerabilius eorum maieſtate militibus duci pretorium eiuſque comitibus preparatur ac tribunis tabernacula collocātur quibus per contubarnales deputatos ad munera aqua lignum et pabuli miniſtrantur tunc pro gradu legionibus et auxilijs et equitibus et peditibus loca in quibus papiliones tendant deputantur in caſtris ac de ſingulis centurijs quaterni equites et quaterni pedites excubitum noctibus faciunt et quia impoſſibile videbatur in ſpeculis vigilantes ſingulos permanere ideo in quatuor partes ad depſideram ſunt diuiſe vigilie vt nō amplius quam tribus horis nocturnis neceſſe ſit vigilare a tubicine omnes vigilie committūtur et finitis horis a cornicine reuocantur. Idoneos tamen tribuni et probatiſſimos eligunt qui circumueniant vigilias et renuntient ſi que emerſerit culpa quos circumitares appellabāt nunc milicie factus ē gradus et circitores vocantur. Sciendū tamen eſt equites extra vallum nocturnas vigilias facere debere. Per idem aūt caſtris poſitis alij mane alij poſt meridiem propter fatigationem hominem equorumque agrarias faciunt. inter precipua conuenit ducem prouidere ſiue ī caſtris ſiue in ciuitate cōſiſtat vt aīaliū paſcua ſubnectio frumenti ceterarumque ſpecierum aquatio lignatio pabulatio ſecura ab hoſtium reddatur īcurſu quod aliter non poteſt euenire niſi per loca ydonea qua noſtrorum ambulat commeatus preſidia diſponuntur ſiue ille ciuitates ſunt ſiue caſtella murata quod ſi nō reperitur antiqua munitio oportunis locis circūdata maioribus foſſis tumultuaria caſtella firmantur Nam in caſtris diminutio vocabulo ſunt nuncupata caſtella.

caſtella

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Jntra que in agrarijs aliquanti pedites equiteſq3 dirigentes tutum iter cōmeantibus preſtant. Difficile enī hoſtis ad ea loca audet accedere in quibus aut fronte aut a tergo nouit aduerſarios cōmorari.

Que et q̄ta conſideranda ſint vt intelligantur vtrum ſuperuētibus et inſidijs an publico debeat marte confligi. Ca.ix.

Uiſquis hos artis bellice cōmentarios ex probatiſſimis auctoribus breuiatos legere dignabitur quaſi primam rationem prelij depugnādiq3 cupit audire p̄cepta. Si conflict⁹ publicus duarum aut trium horarum poſt quem partis eiuſq3 ſuperata fuerit ſpes omnes intercidunt. Jdeo omnia ante cogitanda ſunt ante temptanda ante facienda ſunt q̄ ad vltimum veniatur abruptum. Boni enim duces non aperto marte p̄liū in quo eſt cōmune periculum ſed ex occulto ſemper attemptāt vt integris ſuis q̄tos poſſunt hoſtes interimant certe vel terreant. Jn qua parte qua neceſſaria ad modum ſunt ab ātiquis reparta deſcribam: precipua ars et vtilitas ducis eſt vt adhibitis ex vniuerſo exercitu ſcientib⁹ belli et ſapientibus viris de ſuis et hoſtium copijs ſepius tractet omniumq3 plurimum nocet adulatione ſiue mota vtrum maiorem numerum pugnatorum ipſe an hoſtes habeāt: vtrum ipſius an aduerſariorum homines magis armati ſint et muniti qui magis exercitati in neceſſitatibus fortiores. Querend̄ eſt etiam vtra pars equites vtra pedites habeat meliores. Sciendum q3 in peditibus vel maxime conſiſtere robur exercitus et inter ipſos equites qui cōtatis qui ſagittarijs antecedat: quis plures loricas induat: quis vtiliores equos adduxerit. Poſtremo loca ipſa in quibus pugnandum eſt vtrꝫ inimicis an nobis videantur accommoda Nam ſi equitatu gaudem⁹ extare ſi pedite loca eligere āguſta foſſis paludib⁹ vel arborib⁹ impedita et aliquotiens mōtuoſa

[d]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

cui magis victus habundet aut deſit. Nam fames vt dicitur i
trinſecus pugnat et vincit ſepius ſine ferro vel maxime hoc
tractandum vtrum expediat neceſſitatem protrahi an celerius
dimicari. Interdum enim ſperat aduerſarius expeditionē cito
poſſe finiri et ſi dilatus fuerit in longum aut penuria macera
tur aut deſiderio ſuorum reuocatur ad propria aut nichil mag
num faciens per deſperationem abire compellitur tunc fracti
labore ac tedio plurimi deſunt aliquanti ſe tradūt quia aduer
ſarijs rebus rarior fides eſt et vndari incipit qui copioſiꝰ ad
uenerat. Ad rem pertinet qualis ipſe aduerſarius vel eius co
mites qui ſint noſſe vtꝝ temerarij aut cauti audaces an timidi
ſcientes artem bellicam vel ex vſu an temere pugnantes que
gentes cum hijs fortes que ve ignaue noſtra auxilia cum fidei
quarumcumqꝫ ſint virium quos animos illius copie quos ha
beat noſter exeratus que pars ſibi magis victoriā repromittit
eiuſmodi enim cogitationibus virtus augetur aut frangitur.
Deſpera ntibus autem creſcit audacia adhortatione ducis et
ſi ipſe nichil timere videatur. Creſcit animus ſi ex iſidijs vel
occaſione aliquid fortiter feceris ſi hoſtibus aduerſe res cepe
rint euenire ſi vel infirmiores aut minus armatos ex inimicis
potueris ſuperare. Cauendum enim eſt ne dubitantem formi-
dantemqꝫ exercitum ad publicam pugnam aliquando produ
cas. Intereſt vtrum tyrones an veteres milites habeas et vtꝝ
ante breue tempus in expeditionibus fuerit an ānos aliquos
in pace durarint. Nam pro tyronibus accipiendi ſunt ꝙ pug
nare longo tempore deſierunt. Sed cum legiones auxilia vel
equites ex diuerſis aduenerint locis dux optimus et ſepera
tim ſingulos numeros per tribunos electos quorum ſcitur in
duſtria oīm genere exercere debet armorum et poſt in vnum
collectas quaſi depugnaturos conflictu publico exercebit. Ipſe
ſepius temptabit quidquid artis poſſint habere quid virium

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

quemadmodū ſibi ipſi conſueſcant: vtrum ad tubarū monita ad ſignoꝝ indicia ad precepta vel nutum ſuū diligenter obtēpent. Si errant in aliquibus exerceant̄ atqꝫ doceant̄ q̄ꝫ diu poſſint eſſe perfecti. Si vero in campi curſione in ſagittando in iaculando ī ordinando acie ad plenum fuerit eruditi ne ſic quidē temere ſed in occaſiōe capta ad publicā deducendi ſunt pugnā Si ante minoribus prelijs imbuendi dux vtraqꝫ vigilās atqꝫ ſobrius et prudens tamq̄ꝫ de ciuili cā inter partes iudicaturꝰ adhibito conſilio de ſuis et aduerſarij copijs iudicet et ſi multis rebus ſupior inuenit̄ oportunū ſibi differat inire conflictū Si vero aduerſarium intelligit potiorem certamen publicum vitet. Nam pauciores numero et inferiores viribꝰ ſuperuētꝰ et inſidias facientes ſub bonis ducibus reportauerunt ſepe victoriam.

Quid oporteat fieri ſi quis deſuetū a pugna exercitum habeat vel tyronem. Capit. x.

Omnes artes omnia opera cotidiano vſu et iugi exercitatione proficiunt: quod ſi in paruis verꝝ eſt q̄to magis in maximis cuſtodiri quis autem dubitat artem bellicam rebꝰ oībus eſſe potiorem per quam libertas retinetur et dignitas propagatur prouintie conſeruatur imperium. Hanc quondam relictis doctrinis omnibus lacedemonij et poſtea coluere roma in hanc ſolam hodie quoqꝫ barbari putant eſſe ſeruandam oīa aut in hac arte conſiſtere aut ꝑ hanc obſequi ſe poſſe confidūt nec dimicaturis eſt neceſſaria per quam vitam retineant et victoriam conſequantur. Dux ergo cui tante poteſtatis īſignia tribnunt̄ cuius fidei atqꝫ virtutum poſſeſſorum fortune tutela vrbium ſalus militum rei publice creditur gloria ī tantum pro vniuerſo exercitu ſed etiam pro ſingulis contubernalibus debꝫ eſſe ſollicitus ſi quid enim illos eueniat in bello et ipſiꝰ culpa

et publica videatur iniuria. Ergo ſi tyronem aut diu armis
deſuetum exercitum ducit ſingularum legionum ſiue amplio
rum necnon etiam vexillationum vires animos conſuetudinē
diligenter exploret. Sciat etiam ſi poteſt fieri nominatim:
quis comes quis tribunus quis domeſticus quis contuber
nalis q̄tum poſſit in bello auctoritatem ſeueritatemq́ maxi
mam ſumat omnes culpas militares legibus vindicet uulli
errantium credat ignoſcere. In diuerſis locis. In diuerſis oc
caſionibus omnium experimenta percipiat. Hijs oportet cura
tis cum diſperſi ad predand̄ ſecuriores oberrant hoſtes tunc
probatos equites ſiue pedites cum tyronibus aut inferiori
bus mittat vt ex occaſione fuſis īimicis et illis pericia et re
liquis creſcat audacia ad tranſitus fluuiorum ad precipicia
montium ad ſiluarum anguſtias ad paludum aut viarū diffi
cultates ſuperuentus nullo ſciente diſponat atq́ ita iter ſuū
temperet vt cibum capientes aut dormientes aut vacantes
certe ſecuros inermes diſtulcies diſtratis equis nichil ſuſpicā
tes ipſe paratus inuadat quatin⁹ in huiuſmodi certaminib⁹
ſui fiduciam colligant. Nam qui ante longū tempus aut om
nino nū̄q̄ viderunt homines vulnerari vel occidi cum primū
aſpexerint perhorreſcunt et pauore confiſi de fuga magis q̄
de conflictu incipiunt cogitare. Preterea ſi excurrant aduer
ſarij longo itinere fatigatos aggrediat̄ et vltimos aut certe
inſpiratos ſuperueniat eos etiam qui longe aut pabuli aut
prede gratia commorantur ſubito occupet cum delictis. Illa
enī ante temptanda ſunt que ſi male ceſſerint minis noceāt
ſi bene plurimum profuit. Inter hoſtes diſcordiaꝝ ferere cau
ſas ſapiētis eſt ducis nulla enim q̄uis minima natio poteſt
ab aduerſarijs per deleri niſi proprijs ſimultatib⁹ ſeipſa con
ſumpſerit. Nam ciuile odiū ad inimicoꝝ perniciā eſt preceps

ad vtilitatem ſue defenſionis incauta. Vnum illud eſt in hoc opere predicendum vt nemo deſperet fieri poſſe que facta ſunt Dicat aliquis multi anni ſunt quibus nullus foſſa aggere val locꝫ manſurum circumdat exercitū. Reſpōdebitur ſi fuiſſet iſta cautela nichil nocturni aut diurni ſuperuentus hoſtiū nocere potuiſſent per ſe immitantes romanos ductis foſſis caſtra conſtituunt et quia arenoſa ſunt prope omnia ſaccos quos īanes portauerunt ex pulueruleuta que effodiuntur terra compleat eorumqꝫ cumulo aggerem fatiunt omnes barbari carris ſuis in orbem connexis ad ſimilitudinem caſtroꝝ ſecuras a ſuperuenientibus exigunt noctes. Veremur ne diſcere nequeamꝰ que a nobis alij didicerunt. Hec ex vſu libris que ātea ſeruabant̄ ſed omiſſa diu nemo queſiuit quia vigentibꝰ pacis officijs procul aberat neceſſitas belli. Sed ne impoſſibile videatur repari diſciplinam cuius vſus intercidit doceamur exemplis apud veteres ars militaris in obliuionem ſepius venit ſed prius a libris repetita eſt poſtea ducū auctoritate firmata. Scipio affricanus ſub alijs imperatoribus hyſpanienſis exercitus frequēt̄ victos accepit hos diſcipline regula cuſtodita omni ope foſſisqꝫ fatiendis ita diligenter exercuit vt diceret fodientes luto inquinari debere qui madere hoſtium ſanguine noluiſſent. Cū ipſis deniqꝫ numanti nos capta ciuitate ſic concremauit vt nullus euaderet. Metellus in affrica albino imperante ſubiugatū accepit regnum quem ita emendauit veteribus inſtitutis vt poſtea eos quibus ſub iugum miſſi fuerant ſuperarent. Simpri cepionis et mamlij legiones inter gallias deleuerunt quaꝝ reliquias cū. g. manus ſuſcepiſſet ita erudiuit ſcientia et arte pugnandi vt innumerabilem multitudinem non ſolum cimbrorum ſed etiam ceutonum et imbroꝝ publico ī arte deleret: facilius aūt eſt ad virtutem nouos inſtruere ꝙ reuocare ꝑterritos.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Que ipſo die procuranda ſunt quo publica committitur pugna. Capitulum .xi.

Remiſſis leuioribus artibus belli aqud publici conflictus ĩcertum et ad fatalem diem̨ nationibus et populis ratione diſcipline militaris inuitat. Nam ĩ euentu aperti martis victorie plenitudo conſiſtit. Hoc ergo tẽpus eſt quo tanto magis duces debent eſſe ſolliciti q̃to magi ſperatur diligentibus gloria et maius periculum comitatur ignauos. In quo momento pericie vſus. doctrina pugnandi conſiliumqꝫ dominatur veteribus ſeculi mos fuit perco cibo curatos milites ad certamen educere vt citatiores ſumpta eſca redderet et longiore conflictu non fatigarentur in edia. Preterea obſeruandũ eſt preſentibus hoſtibus ſiue ex caſtris ſiue ex ciuitate producas ad p̄lium nedum per anguſta portarum perticulatim procedit exercitus a collectis ex parte debilitetur inimicis. Ideo prouidendum eſt vt ãte omnes milites egrediantur portas et aciem conſtruant ꝙ̄ hoſtis adueniat. Qđ ſi ĩtra ciuitatem manentibus paratus aduenerit aut differatur egreſſus aut certe diſſimiletur vt cum aduerſarij̄ inſultare ceperint hij̄s quos nõ putant exituros cum ad predam aut redeundum conuerterint animum cum ordines ſoluerint tunc illis ſtupentibus letiſſimi quiqꝫ prorumpant et conferri aggrediantur ignaros. obſeruatur autem ne longo ſpatio fatigatum militem ne vel poſt curſum equos ad publicum prelium cogas multum virium labore itineris pugnaturus amittit. Quid faciet qui ad aciem anhelꝰ aduentat hec veteres declinauerunt et ſuperiore vel nr̃a etate cum romani duces per impericiam non cauiſſe ne quid ampliꝰ dicam exercitus perdiderunt. Impar enim condicio eſt lapſum cum requieto ſudãtem cum alacri currentem cũ eo qui ſteterit ſubicere conflictum.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Inueſtigandum quid faciant milites pugnaturi. Capit. xij.

pſa die qua certaturi ſunt milites quid ſentiāt diligēter conuenit explorare. Nam fiducia vel formido ex vultu verbis inceſſu motibus cernitur ne confidas ſed tyro prelium cupit. Inexperto enim dulcis eſt pugna et noueris oportere differre ſi exercitati bellatores metuunt dimicare. Monitis autem et hortatione ducis exercitui virtus creſcit et animus. Precipue ſi futuri certaminis talem exceperint rationem qua ſperent ſe ad victoriam peruenturos: tunc īimicorum ignauia vel horror oſtendendus eſt vel ſi ante a nobis ſuperati ſunt cō memorand̄. Dicenda etiam quibus militum mentes in odium aduerſariorꝝ ita et in dignatione moueātur animis pene oīm hominū hoc naturaliter euenit vt trepident cum ad conflictum hoſtium venerint ſine dubio autem infirmiores ſunt quorum mētes ipſe confudit aſpectus ſed hoc remedio formido lenitur ſi anteꝗ̄ dimices frequeuter exercitum tuum locis tutioribus ordines vnde et videre hoſtem et ignoſcere conſueſcant. Interd̄ audeant aliquid ex occaſione aut fugent aut interueniant ini micos. Inimicorꝝ mores aduerſariorꝝ arma equos recognoſcāt nam que ex vſu ſunt non timentur.

Quemadmod̄ ydoneus loc9 eligit̄ ad pugnam. Capit. xiij.

Onum ducem cōuenit noſſe magna parte victorie. ip̄m locum in quo dimicandum ſit poſſidere. Elabora ergo vt conſorturus manum primum auxilium captes ex loco: qđ tanto vtilior iudicatur ꝗ̄to ſuperior fuerit occupatus. In ſub iectos enim vehementius tela deſcendunt et maiore impetu ob nitentes ps altior pellit qui aduerſo nitit̄ cliuo duplex ſubīt cumulo et hoſte certamē. Sed illa diſtātia eſt ꝙ ſi de peditib9

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

tuis victoriam ſperas contra equites hoſtium loca aſpera inequalia montuoſa debes eligere. Si vero de equitibus tuis contra aduerſarij pedites victoriam queris ſequi qui dem editiora loca ſed plana atqꝫ patentia neqꝫ ſiluis neque paludibus impedita.

Quemadmodum acies debeat ordinari vt in conflicta reddatur. Capitulum. xiiij.

Rdinaturus aciem tria debet ante proſpicere. ſolem puluerem ventum nam ſol ante faciem eripit viſum. Ventus contrarius tua inflectit et deprimit hoſtium adiuuat tela puluis a fronte congeſtis oculos implet et claudit. Hec momento eo quo acies ordinantur etiam im periti vitare ſolent ſed duci prouido cauendum eſt in fu turum ne poſt paululū antecedente die noceat ſolis mutata conuerſio ne ventus aduerſus hora ſolita eo pugnante naſ catur. Ita ergo conſtituantur ordines vt hic poſt occipi cium noſtrum ſic et ſi fieri poteſt aduerſariorum impetāt faciem. Acies dicitur exercitus inſtructus fronſqꝫ aduer ſus hoſtem expectat hec in pugna publica ſi ſapienter diſ ponitur plurimum uiuat ſi imperite quāuis optimi bella tores ſint mala ordinatione franguntur. Inſtruxionis lex eſt vt ī prīo exercitati et veteres milites collocentur quos ante principes vocabant. In ſecundo ordine circumdati ca thafractis ſagittarij et optimi milites cum ſpiculis vel lan ceis ordinent quos prius haſtatos vocabant. Singuli aūt armati indirectū tuos pedes inter ſe occupare conſueuerūt hoc ē in mille paſſus mille. d. c. lxvi. pedites ordinantur in longum vt ne acies interluceat et ſpatiū ſit arma tractandi

Inter ordinem autem et ordinem a tergo in latum ſex pedes diſtare voluerunt vt haberent pugnantes ſpatium accedendi atq; recedendi vehementius enim cum ſaltu incurſuq; tela mit tuntur. In hijs duobus ordinibus et etate maturi et vſu confi dentes et muniti etiam grauioribus armis collocantur. Hij enī advicem muri nec cedere nec ſequi aliquando cogendi ſunt ne ordines turbent ſed venientes aduerſarios excipere et ſtando pugnandoq; repellere vel fugare. Tercius ordo diſponitur de armaturis velociſſimis de ſagittarijs iuuenibus de bonis iacu latoribus quos ante ferrentarios nominabant. Quartus item ordo conſtruitur de ſcutatis expeditiſſimis: de ſagittarijs iunio ribus de hijs qui alacriter verrutis vel morciobarbulis quas primitiatas nominant dimicant qui dicebant levis armatura Sciendū ergo eſt ſtantibus duobus primis ordinibus tertium et quartum ordinē ad prouocandū cum miſſibilibus et ſagittis primo loco ſemper exire. Qđ ſi hoſtes in fugam vertere potue rint ipſi cum equitibus perſequuntur. Sin vero ab hoſtibus pulſi fuerint redeunt ad primam ac ſecundam aciem et inter ipſos recipiunt ſe ad loca ſua. Prima autem et ſecunda acies cum ad ſpatas et ad pila vt dicitur ventum fuerit totum ſuſti net bellum. In quarta acie ponebantur interdum corroboliſte manubaliſtarij fūdibulatores fūditores: fundibulatores ſunt qui fuſtibus lapides iaciunt. Fuſtis eſt longus pedum, iiij. cui per medium ligatur funda decurra et vtraq; manu īpulſus quaſi ad inſtar onagri dirigit ſaxa: funditores ſunt qui fūdis vtunt lino vel ſetis factis has enim dicunt eſſe meliores cum torro circa caput brachia dirigunt ſaxa quibus ſcuta deerant ſiue la pidibus iactis ſiue miſſibilibus ī hoc ordine dimicabāt: quos acceſſos tamq; iuniores et poſtea additos nominabāt. Sextus ordo poſt oēs a firmiſſimis et ſcutatis in omni genere armorū munitus bellatoribus tenebatur quos ātiqui triarios appellabāt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Hĳ vt requieti et integri atrius inuaderent hoſtes poſt vltimas acies ſedere conſueuerant. Si quid enim primis ordinibꝰ accidiſſet de eorum viribus reperationis ſpes tota pendebat.

Ratio pediſſimi q̄tū ſpatiū in acie īter ſingulos hoīes in lōgū vel inter ſingulos ordines in latū debeat cuſtodiri Ca.xv.

Explanato qualiter debeant acies inſtrui nunc potiſſimū ſpatium menſuramq; ipſius ordinis exponam. In mille paſſibus campi vna acies in .d.c.lxvi. ſuſcipit pedites propterea quia ſinguli pugnatores ternos occupant pedes. Qd ſi ſex acies in mille paſſibus campi volueris ordinare. d.cccc. .xc.vi. pedites ſunt neceſſarĳ. Si autem ī ternos ordines hūc numerum volueris tendere duo milia paſſuum comprehende ſed melius plures acies facere q̄ militē expandere ſuos pedes a tergo inter ſingulas acies in latum diximus interpatere debere et ipſi bellatores ſtantes ſingulos optinēt pedes. Ideoq; ſi .vi. acies ordinaueris .xlĳ. pedes in latum et .iĳ. paſſus in lōgum et .x. milia hominum tenebit exercitus. Si autem inter trinos volueris .xxi. pedes in latum et duo milia paſſuum in longum et .x. milium tenebit exercitus. Ad hanc rationem ſiue .xx. ſiue .xxx. peditum fuerint iuxta menſurā podiſſimi ſine aliqua dubitatione diſticultatis poterūt ordinari nec dux fallit͛ cum ſciat qui locus q̄tos capere poſſit armatos. Deniq; ſi anguſtior locus ſit vel multitudo ſufficiat etiam īde. viiĳ. aut amplius acies ordinare. Magis enim expedit vt conſerti pugnēt q̄ longius ſeparati. Nam ſi nimium fuerit acies tenuata cito ab aduerſarĳs facta imp̄ſſione perrumpitur et nullum poſtea poteſt eſſe remedium qui autem numeri in dextero cornu qui ī ſiniſtro qui ī medio debeāt ordīari vel iuxta dignitates eoꝝ ſeruantur ex more vel certe pro qualitate hoſtium cōmutant͛.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

De equitibus ordinandis. Capit. xvi.

Onſtructa acie peditum equites ponuntur in cornibus ita vt loricati omnes et cōtati iuncti ſint peditibus. Sagittarij autem vel qui loricas non habent lougius euagentur a fortioribus namqꝫ equitibus peditum protegēda ſunt latera et a velocioribus atqꝫ expeditis hoſtium cornua ſupfundenda atqꝫ turbanda: ſcire dux debet contra quos drumcos hoc eſt globos hoſtium quos equites oporteat poni. Nam ſcio quia occulta ratione ymmo pone diuina alij contra alios dimicant melius et qui fortiores vicerant ab inferioribus ſepe vincuntur Qđ ſi equites impares fuerint more veterum velociſſimi cum ſcutis leuibus pedites ad hoc ipſum exercitati hiſꝑm miſcēdi ſunt quos explicatos velices nominabant. Quo facto q̄uis fortiſſimi equites hoſtium fuerīt tamen aduerſus mixtum agmē pares eſſe non poſſunt vnum hoc remedium omnes duces veteres inuenerunt vt aſſuefacerent iuuenes currentes egregie et inter binos equites ſingulos ex hijs pedites collocarent cū leuioribus ſcutis gladijs atqꝫ miſſibilibus.

De ſubſidijs que poſt aciem collocantur. Capit. xvij

Ed optima ratio eſt et ad victoriam plurimū confert vt lectiſſimos de peditibus et equitibus cum vicarijs comitibus tribuniſqꝫ vacantibus habeat dux poſt aciē preparatos alios circa cornu alios circa medium vt ſit vbi hoſtis vehemētius inſiſtit ne rumpatur acies prouolent ſubito et ſuppleant loca additaqꝫ virtute inimicorum audaciā frāgant. Hoc primi lacones inuenerunt. Jnitati ſunt carthaginēſes romani vbiqꝫ ſeruauerunt. hac diſpoſitione nulla melior inuenitur. Nam directa acies hoc ſolum agere debet et poteſt vt hoſtem repellat

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

aut fundat. Si cuneus ſit agendus aut forfex ſuperfluos habere debebis poſt aciem de quibus cuneum vel forficem facias Si ducenda ſit terra item ex habundantibus ducetur. Nam ſi de loco ſuo ordinatum militem tranſferre ceperis vniuerſa turbabis. Si globus hoſtium ſeperatus alam tuam aut partem aliquam vrgere ceperit niſi ſuperfluos habeas quos contra globum poſſis opponere ſiue equites ſiue pedites de acie tuleris dum alia vis defendere alia periculoſius denudabit. Qd ſi bellatorum tibi copia non habundat melius eſt aciem habere breuiorem dummodo in ſubſidijs colloces plurimos. Nã circa medias ptes campi ex peditibus bene armatis debes habere lectiſſimos de quibus cuneum facias et ſtatim acies hoſtium rumpas. Contra cornu autem de comcatis loricatiſqȝ equitibus ad hoc reſeruatis et leui armatura peditum alas hoſtium circumuenire te conuenit.

In quo loco primus dux ſtare debet in quo ſecund⁹ et ĩ quo tercius. Capitulũ. xviij.

Dux qui precipuam ſuſtinet poteſtatem inter equites et pedites in arte dextera ſtare conſueuit hic enim locus eſt in quo tota acies gubernatur ex quo rectus eſt liberqȝ procurſus. Ideo autem in vtroſqȝ conſiſtit vt ex cõſilio regere et auctoritate tam equites ꝙ pedites ad pugnam poſſit hortari hic de equitibus ſupernumerarijs mixtis peditibus expeditis aduerſariorum cornu ſiniſtris quod contra ipſum ſtat circumire debet et a tergo ſemp perurgere. Secucdus dux in media acie ponitur peditum qui eã ſuſtineat et firmet hic fortiſſimos pedites et bñ armatos de illis ſuperfluis ſecũ hr̃e debet ex quib⁹ aut ipſe cuneũ faciat et aciẽ hoſtiũ rũpat aut ſi aduerſarijs cuneũ fecerint ipſe forficem faciat vt cuneo illi poſſit occurrere

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Jn ſiniſtra parte exercitus terciꝰ eſſe dux debet ſatis bellicoſus et prouidus quia ſiniſtra pars difficilior eſt et velut manca ĩ atie conſiſtit. Hic circa ſe bonos equites ſuperiumerarios et velociſſimos pedites habere debet de quibus ſiniſtram cornu ſemper extendat ne circumueniatur ab hoſtibus. Clamor aũt quẽ turbari nunc vocant priꝰ non debet attolli ꝙ acies vtraqꝫ ſe iunxerit. Jmperatorum enim vel ignauorum eſt vociferari de longe cũ hoſtes magis terreantur ſi cum teloꝝ ictu clamoris horror acceſſerit. Semper autem ſtudere debes vt prior ĩſtruas aciem quia ex arbitrio tuo potes facere qđ tibi vtile iudicas cum nullis obſiſtit. Deinde et tuis auges confidentiam et aduerſarijs fiduciam minuis quia fortiores videntur qui prouocare non dubitant. Jnimici autem incipiunt formidare qui vident contra ſe acies ordinari hinc additur maxinũ cõmodum quia tu inſtructus paratuſqꝫ ordinantem et trepidum aduerſarium preoccupas pars enim victorie eſt inimicum turbare antequã dimices.

Quibus remedijs virtuti vel dolis hoſtium reſiſtatur in acie. Capitulum. xix.

Xceptis ſuperuentibus vel incurſionibus repentinis ex occaſione ꝙ nunꝙ dux exercitatus amittit. Nam in itineribus iam fatigatis fluminũ tranſgreſſione diuerſis in paludibus occupatis in iugis montium laborantibus in campis ſparſis atqꝫ ſecuris ĩ manſione dormientibus oportunum prelium ſemper infertur cum alijs negotijs occupatus hoſtis priꝰ ĩterminatur ꝙ preparare ſe poſſit. Qđ ſi cauti ſint aduerſarij et ĩſidiaꝝ nulla ſit copia tunc aduerſus pñtes ſcientes videntes equa conditione pugnat᷑. Tñ ars belli non minus ĩ hoc opto conflictuꝙ in occultis fraudibus adiuuat eruditos. Cauendũ maxime ab ala cornuqꝫ ſiniſtro quod ſepius euenit: aut certe

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

dextro quod licet raro contingat circumueniātur cui a multitu
dine hoſtium aut a vagantibus globis quos dicunt druncos:
quod ſi accederit vnū remedium eſt vt alam cornuqꝫ replices
et rotundes quatinus conuerſi tui ſociorum terga defendant
Sed in angulo ipſius extremitatis fortiſſimi collocentur quia
ibi impetus amplior fieri conſueuit. Jtem aduerſus cuneum
hoſtium certis reſiſtitur modis. Cuneus dicitur multitudo pe
ditum que iuncta cum acie primo anguſtior deinde latior pro
cedit et aduerſariorum ordines rumpit quia pluribus in vnū
locum tela mittuntur quam rem milites nomināt caput porci
num. Contra quod ordinatio ponitur quam forticem vocant
nam excellentiſſimis militibus in. v. litterā ordo componitur
et illū cuneum excipit atqꝫ ex vtraqꝫ parte cōcludit quo facto
aciem non poteſt rumpere. Jtem ſarra dicitur que a ſtrennuis
directa ante frontem opponitur hoſtibus vt turbata acies rep
etur. Globus autem dicitur ꝙ a ſua acie ſeperatus vago ſuper
uentu incurſat inimicos contra quem alter populoſior immitti
tur globus. Obſeruandum quoqꝫ ne ſub tꝑe quo iam cōmittit
pugna velis ordines commutare aut de locis ſuis aliquos nu-
meros ad alia tranſferre ſtatim enim naſcitur tumultus atqꝫ
confuſio quia imperatis conturbatuſqꝫ facilius hoſtis incūbit.

Quot generibꝰ pena publica committatur
et quomodo etiam qui inferior numero et
viribus eſt valeat optinere. Capit. xx.

Epugnationis ſeptem ſunt genera vel modi cum infeſta
ex vtraqꝫ ꝑte ſigna confligunt vna depugnatio ē frōte
longa quadro exercitu ſicut etiam nunc et prope ſemper ſolet
preliū fieri. Sed hoc genus depugnationis periti armoꝝ non
optimum iudicant quia in prolixo ſpatio cōtenditur acies non

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

equalis ſemper campus occurrit et hiat aliquid in medio vel ſinus et curuatura fit et in eo loco acies frequenter irrumpit. Preterea ſimilitudīe aduerſarius antecedit a lateribus vt dextram aut ſiniſtram alam circumuenit ī quo periculum magnū eſt niſi ſupernumerarios habeas qui procurent hoſtemq; ſuſtineant: hoc genere ſolus debet confligere qui plures et fortes habuerit bellatores vt ex vtraq; cornu hoſtē circumueniat et quaſi in ſinum ſui concludat exercitus. Secunda depugnatio eſt obliqua plurimis melior ī qua ſi paucos ſtrēnuos loco ydoneo ordiaueris etiam ſimilitedine hoſtium et virtute turberis tamen poteris reportare victoriam huius talis eſt modus cū inſtructe acies ad congreſſum veniunt: tunc tu ſiniſtram alam tuam a dextrā aduerſarij longius ſeperabis ne vel miſſilia ad eam perueniant vel ſagitte perueniant. Dextram autem alam tuam ſiniſtre ale illius iunges et ibi primum inchoa prelium ita cum equitibus optimis et probatiſſimis peditib9 ſiniſtrā partem illius ad quam te iūxeris aggrediaris atq; circumeas et detrudendo ac ſuper currendo ad hoſtium terga peruenias. Qđ ſi ſemel aduerſarios exiñ pellere ceperis accedentibus tuis indubitatam victoriam conſequeris et pars exercitus tui quā ab hoſte ſubmoueris ſecura durabit ad ſimilitudinem autem .l vel libelle fabrilis acies in hoc dimicandi genere cōponunt. Qđ ſi tibi prior aduerſarius fecerit illos quos poſt aciem ſupnumerarios diximus debere poni tam equites q̄ꝫ pedites ad ſiniſtrum tuū colliges cornu et ſic aduerſario reſiſtes magnis viribus ne arte pellaris. Tercia depugnatio eſt ſimilis ſecūde ſed in hoc deterior ꝙ a ſiniſtro cornu tuo cum illius incipis dextro confligere. Nam quaſi mancus īpetus eſt eorum et apti cūm difficultate aggrediuntur hoſtes qui in ſiniſtro dimicant: cornu quod apertius explanabo: ſi quādo aliam ſiniſtrā lōge habueris melior eſt tunc ei fortiſſimos equites pediteſq; cōiūge

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

et ingreſſu ipſam primam applica ad aliam hoſtium dextram
et q̄tum potes aduerſarij dextram partem pellere et circum
ire feſtina. Tuam autem aliam exercitus partem in qua dete
riores bellatores habere te noſti a ſiniſtra illius longiſſime
ſepara ne vel gladijs inuadatur vel ad eam tela perueniant.
In hoc genere cauendum eſt ne inimicorū cuneis tranſuerſa
tua acies elidat̄. Hoc autem modo vno caſu vtiliter pugna
uerit ſi aduerſarius īfirmiorem dextrum cornu habuerit et
tu longe fortiorem ſiniſtrum. Quarta depugnatio talis eſt cū
ordīaueris aciem ante.cccc.vel.d.paſſus quam ad hoſtem ꝑ
uenias non ſperante eo ſubito ābas alas tuas incitare conue
nit vt exvtroqȝ cornu hoſtes vertas improuiſos in fugam et
ſcelerius victoriam conſequaris. Sed hoc genus certaminis
licet cito ſupet ſi exercitatos fortiſſimoſqȝ perduxerit tamen
periculoſum eſt quia mediam aciem ſuam qui ſic dimicat nu
dare compellitur et in duas partes exercitum ſeperare et ſi
primo impetu victꝰ non affuerit īimicus habet occaſionem q̄
īuadat et diuiſa cornua ad mediam aciē deſtitutam. Quinta
depugnatio eſt quarte ſimilis ſed hoc vnum amplius habet
ꝙ leuem armaturam et ſagittarios ante primam aciem ponit
vt illis reſiſtentibus non poſſit inrumpi non ſi dextro cornu
ſuo ſiniſtrum illius et de ſiniſtro cornu ſuo illius dextrum ag
greditur. Qd̄ ſi fugare potuerit ſtatim vicit ſi minus media
acies ipſius non laborat quia alieni armatura ſagittarijſqȝ
defenditur. Sexta depugnatio optima eſt prope ſimilis ſede
re qua vtuntur qui de numero ſuorum et virtute deſperant.
Et ſi bene ordinauerit q̄uis cum paucioribꝰ ſepe victoriam
conſequuntur. Nam cum inſtructa acies ad hoſtes accedit
dextram alam tuam ſiniſtre ale hoſtium iunge et ibi ꝑ equi
tes probatiſſimos et velociſſimos pedites incipe prelium ne
quam autem partē exercitus cui longiſſime ab aduerſarioꝝ

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

acie remoue et indirectum porrige quaſi verunam cum ſiniſtrã partem illius a lateribus et a tergo ceperis cedere ſine dubio vertetur in fugam aduerſarius nec dextra parte ſua nec dimi dia acie poteſt ſuis laboribus ſubuenire quia acis tua exten ditur et totam ſe porrigit ad ſimilitudinem littere lõgiſſimeq; recedit ab hoſtibus quo genere in itineribus ſepe confligitur

Septima depugnatio eſt que loci beneficio adiuuat dimicãtẽ In hac quoq; et cũ paucioribus et cum minꝰ fortibus poteris aduerſarium ſuſtinere: hoc eſt ſi montem aut mare aut flumẽ aut lacum aut ciuitatem aut paludes aut abrupta in vna ꝑte habeas ex qua hoſtis nõ poſſit accedere. Reliquum exercitum tuũ dirrcta acie ordines ſed in illa que munitionem non habet omnes equites et ferrentarios ponas tunc ſecurus pro tuo ar bitrio cũ hoſte confliges quia ab vna parte loci natura tenuit ab alia duplex prope ponitur equitatus. Illud tñ obſeruandũ eſt quo nichil melius inuenitur vt ſine dextro cornu ſolo pug nare volueris ibi fortiſſimos ponas ſiue de ſiniſtro ibi ſtrẽnuos colloces ſiue iu medio cuneos facere volueris per quos acies hoſtium rumpas. In cuneo exerciſſitatiſſimos ordines bellato res victoria enim per paucos fieri conſueuit tantũ eſt vt electi a duce ſapientiſſimo in hijs locis in quibus ratio et vtilitas poſtulat ordinentur.

Via aſcendendi hoſtibus danda vt deleant᷑ facilius fugientes. Capitulum.xxi.

Leriq; rei militaris ignari pleniorem victoriam credunt ſi aduerſarios aut locorum anguſtijs aut armatorũ ple nitudine circumdiderint vt aditum non inueniant abſcedendi ſed clauſis ex deſperatione creſcit audacia et cum ſpei nichil eſt ſumit arma formido libenter cum precio mori qui ſine dubio ſcit ſe eſſe moriturum. Ideoq; ſcipionis laudata ſentẽtia ẽ qui

dixit viam hoſtibus qua fugiam minime muniamus. Nam cũ abſcendendi aditu patefacto mentes oĩum ad prebenda terga conſeſerint in vltimo repetu dum trucidantur ne in conſequentium vnum periculum eſt cum victi quibus defendi potuerant arma conuerterint hoc genere q̃to maior fuerit tanta facilius multitudo proſternitur. Neq3 enim ibi requirendus eſt numerus vbi animus ſemel territus non tam tela hoſtium cupit declinare quam vultum. Ceterum clauſi licet exiguo numero et infirmi viribes ipſo tamen ſunt hoſtibus pares: quia deſperantes ſciunt aliud ſibi licere non poſſe: nam vna ſalus victis nullam ſperare ſalutem.

Quẽadmoḋ ab hoſtibus recedatur ſi cõſilium diſplicet pugne. Capitulum. xxij.

Igeſtis omnibus que ratio militaris experimentis et arte ſeruauit vnumupereſt docere quemadmodum recedatur ab hoſtibus nam diſcipline bellice exemplorum periti nuſq̃ maius periculum imminere teſtantur. Qui enim ante congreſſum recedit ex acie et ſuis fiduciam minuit et inimicis addit audaciam. Verum quia hoc ſepius neceſſe eſt euenire quibus modis tuto poſſit fieri declarandum eſt. Primum vt tui neſciant ideo te recedere quia declinas mire conflictum ſed credant arte aliqua ideo ſe reuocari vt ad oportuniorem locum inuitetur hoſtis ac facilius ſuperetur aut certe in ſequentibus aduerſariis ſecretiores collocentur inſidie. Nam neceſſe ē ad fugam parati ſint q̃ ducẽ ſuũ ſentiũt deſpare. Illud quoq3 vitanḋ ē ne hoſtes te recedere ſentiãt et ſtatĩ irruant. Propterea pleriq3 ante pedites equites poſuerunt vt diſcurrentes aduerſarios videre non ſinerent quemadmoḋ pedites abſcedebant. Itẽ particulatim incipiẽtes a primis ſingulas acies ſubducebant retroq3 reuocabant ĩ gradu ſuo manentibus reliquis quos ſenſi et poſt aciẽ

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

ſeqʒ ad illos iungebant quos ſubduxerant. Primum aliquanti exploratis itineribus nocte cum exercitu recedebant vt hoſtes die orta cum intellexiſſent non poſſent comprehendere precedentes. Preterea leuis armatura p̄mittebat̄ ad colles ad quos ſubito tutorevocaret̄ exercitus: et ſi hoſtes inſequi voluiſſent a leui armatura que āte occupauerat locum additis equitibus fūdebantur: nichil enim periculoſius eſtimant quā ſi in cōſulte in ſequentibus ab hijs qui in ſubſeſſa fuerint vel qui ante ſe parauerint obſeruetur. Hoc tempus eſt quo oportune collocāt̄ inſidie quia aduerſum fugientes maior audacia et minor cura eſt. Neceſſario autem amplior ſecuritas grauius ſolet habere diſcrimen in paratis cibum capientibus ī itinere laſſis equos ſuos paſcentibus ac nichil tale ſuſpicantibus ſuperuētus aſſolent fieri: quod et nobis vitandum eſt et hoſti in eiuſmōi occaſionibus pernicies īferenda hoc enim caſu oppreſſis nec virtꝰ pōt. nec multitudo prodeſſe qui in acie publica vincit̄ pugna licet et tibi pars plurimum proſit: tamen ad offenſionem ſuam poteſt accuſare fortunam: qui vero ſuperuentum inſidias ſubſeſſas paſſus eſt culpam ſuam nō poteſt excuſare: quia hec et vitare potuit et per ſpiculatores ydoneos āte cognoſcere. Cū receditur talis fraus ita fieri conſueuit. Recto itinere pauci equites inſecuntur valida manus occulte per alia mittitur loca vbi ad agmen īimicorum perueniunt: equites temptāt leuiter atqʒ diſcedunt illic redeunt quidquid īſidiaꝝ fuerit preteriſſe et ſine cura ſoluuntur ad negligentiam. Tunc illa manus que ſecreto itinere deſtinata fuerat ſuperueniens: opprimit ignorantes. Multi cum ab hoſte diſcedunt: ſi per ſiluas ituri ſunt premittunt qui anguſta vel abrupta occupent ne ibidem patiātur īſidias et rurſus poſt ſe preſciſis arboribꝰ vias claudūt quas conſides vocant vt aduerſarijs facultatē adimant ꝑſequendi et pene vtriqʒ parti in itinere ad ſubſeſſas cōmunis occaſio eſt.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Nam qui precedit oportunis vallibus vel ſiluoſis montibus quaſi poſt ſe reliquit inſidias in quas cum inciderit inimicus recurrit ipſe et adiuuat ſuos. Qui vere ſequitur aduerſus ſe mitis longe ãte deſtinat expeditos et precedentem aduerſariũ arcet ad tranſitum deceptumqꝫ a fronte et a tergo concludet dormiẽtibus noctu aduerſarius et qui preceſſit poteſt regredi et qui ſequit᷑ ꝙ̃tũvis interſit poteſt ſuperuenire per fraudem. In tranſfretatione fluuiorum qui precedit illam partem temptat opprimere que prima tranſierit dum reliqui alueo ſeperant᷑ qui autem ſequitur feſtinato itinere illos qui non potuerunt tranſire conturbat.

De camelis et cathafractis et equitibus. Capit.xxiij

Amelos aliq̃te nationes apud veteres produxerunt in acie et triciliani intra affricam vel ceteri mane ices hodieqꝫ producũt. Sed hoc genus animalium aureus et tollerãt ſiti aptum confuſas etiam in puluerem vento vias abſqꝫ errore dirigi memoratur. Ceterum preter nouitatem ſi ab ĩſolutis videatur inefficax eſt. Cathafracti equites propter munimina que gerunt ĩ vulneribus tuti. Sed propter impedimentum et pondus armorum capi facile eſt aliaqꝫ hijs frequenter obnoxij contra diſperſos pedites ꝙ̃ contra equites in certamine meliores tamẽ aut ante legiones poſiti aut cum legionarijs mixti quando cominus hoc eſt manu ad manum pugnant acies hoſtium ſepe rumpunt.

Quõ q̃drigis falcatis ł elephãtis ĩ acie poſſit obſiſti. Ca.xxiiij

Vadrigas falcatas ĩ bello rex anthiochꝰ et nutridates habuerunt: q̃ vt primo magnũ ĩtulere errorem ita poſt modum fuere deriſui. Nam difficile currus falcatus planum ſemper inuenit campum et leui impedimento retinetur vnoqꝫ

afflictu aut vulnerato equo decipitur ſed maxime ac romanoꝝ
militum arte perierunt vbi ad pugnam ventum eſt repente to
to campo romani tribulos abiecerunt in quos currentes qua
drige cum incidiſſent delete ſunt. Tribulus aūt eſt ex quatuor
palis confixum pugnaculum quod quomodo abieceris tribus
radijs ſtat et erecto quarto infeſtum eſt. Elephanti in prelijs
magnitudine corporū barritus horrore forme ipſius nouitate
homines equoſqꝫ conturbant. Hos contra romanum imꝑium
exercitum primus in lucania rex pirrhus eduxit poſtea hani
bal in affrica rex anthiochꝰ in oriente in gutta in numidia co
pioſos habuerūt aduerſum quos diuerſa reſiſtendi excogitata
ſunt genera. Nam et centurio in lucania gladio manum quam
promiſcidem vocant vni abſcidit et bini cathafracti equi iun
gebāt ad curꝝ. Quibꝰ īſidentes clibanarij ſariſas hoc ē lōgiſſi
mos cōtos in elephantes dirigebant: nam muniti ferro nec a
ſagittarijs quos vehebant belue ledebantur et earum impetū
equoꝝ ſceleritate vitabāt. Alij cōtra elephantes cathafractos
milites immiſerunt ita vt in brachijs eorum et ī caſſidibꝰ vel
humeris aculei ingentes ponerentur e ferro nec elephans bel
latorem contra ſe venientem poſſet apprehendere. Precipue ta
men velites antiqui aduerſum elephantes ordinauerunt. Veli
tes autem erāt iuuenes leui armatura et corpore alacri qui ex
equis optimis miſſilia dirigebant. Hij equis precurrentibus
ad latiores lanceas vel maiora ſpicula beluas occidebant. Sed
creſcente audacia poſtea collecti plures milites ꝑiter pila hoc
eſt miſſilia vel elephantes congerebant eoſqꝫ vulneribus elide
bāt. Illud additum eſt vt fonditores cum fundibalis et fundis
rotundis lapidibꝰ deſtinatis nidos ꝑ quos regebant elephāti
cum ipſis curribus affligerent atqꝫ mactarent quo nichil tutiꝰ
īuenitur. Preterea veniētibus beluis quaſi irrupiſſent aciem
ſpatiū milites dabant que cum in agmine medium ꝑueniſſent

[e]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

circumfuſis vndiqꝫ armatoꝛum globis cum magiſtris abſqꝫ
vulneribꝰ capiebantur illeſe. Carrobaliſtas aliquāto maioꝛes
Hec enim longius et vehementius ſpicula dirigunt ſuppoſitos
curribus cum binis equis aut mulis poſt aciem oꝛdinari. Et
cum ſubiactu teli acceſſerint beſtie ſagittis tranſſiguutur latiꝰ
tamen contra eos et firmius pꝛefigitur ferrum vt in magnis
coꝛpoꝛibus maioꝛa ſint vulnera aduerſus elephātes plura ex-
empla et machinamenta retulimꝰ vt ſi quando neceſſitas poſ
tulauerit ſciatur que ſint tam in manibus beluis opponenda

Quid fieri debeat ſi vel ꝑs fugerit vel totꝰ exercitꝰ. Ca. xxv.

Ciendum vero eſt ſi pars exercitus vicerit et pars fu-
gerit minime deſperandum cum in eiuſmodi neceſſitate
ducis conſtantia totam ſibi poſſit vindicare victoꝛiam. Innu-
merabilibus hoc accidit bellis et ſuperioꝛes ſunt habiti qui
minime deſperarunt. Nam in ſimili condicione foꝛtioꝛ creditur
quem aduerſa non frangunt pꝛioꝛ ergo diſceſſis hoſtibus ſpo
lia capiat ꝙ ſi dicunt colligat campum pꝛioꝛ clamoꝛe a buci-
nis exultare videatur. Hac fiducia perterrebit inimicos ſuis
fiduciam gemīabit quaſi victoꝛ ex omni parte diſceſſeris. Qđ
ſi in aliquo caſu omnis in acie fundatur exercitus parnicioſe
cladis tamen reparationis multis foꝛtuna non defuit et medi
cina querenda eſt. Dux ergo pꝛouidus ſub ea cautela publico
debet marte confligere vt ſi quid pꝛo varietate belloꝛum vel
condicionis humane ſecus abſciderit abſqꝫ graui detrimento
liberet victos. Nam ſi vicini colles fuerint ſi poſt terga muni
cioſi ceteris abſcidentibus foꝛtiſſimi queqꝫ reſtiterint ſe ſuoſqꝫ
ſeruabunt frequenter iā fuſa acie diſperſos ac paſſim ſequētes
reparatis viribus interimit. Nunq̄ꝫ exultantibꝰ maiꝰ ſolet eue
nire diſcrimen ꝙ̄ cū ex ſubita ferocia in foꝛmidinē cōmutant᷑.

Sed quocumqꝫ euentu colligendi ſunt ſuperſtites bello eligē
di adhortationibus congruis et armorum inſtauratione refo-
uendi. Tunc noui delectus noua queruntur auxilia et quod
amplius prodeſt captatis occaſionibus in ipſos victores per
occultas iſidias impetus ac ſic audacia reperanda nec oportu
nitas deſit cum pro felicitate ſuperiꝰ et incautius mentes effe
rantur humane. Si quis hunc caſum vltimum putat cogitet
euentus omnium preliorum inter inicia contra illos magis fu
iſſe quibus victoria debebatur.

Regule generales bellorum. Capit. xxvi.

N omnibus prelijs expeditionibus cōdicio talis eſt vt
quod tibi prodeſſe aduerſario noceat quod illum iuuat
tibi ſemper officiat. Numq̄ ergo ad illius arbitrium aliquid
facere vel diſſimilare debemus ſed id ſolum agere quod vobis
vtile iudicamus. Contra te enim eſſe incipit ſic imiteris quod
fecit ille pro ſe et rurſum quidquid pro tua parte temptaueris
contra illum erit ſi voluerit imitari. In bello qui plus in agra
rijs vigilauerit plus in exercendo milites laborauerit minus
periculum ſuſtinebit numq̄ miles in aciem producendus eſt
cuius ante expimenta non ceperis aut inopia aut ſuperuētibꝰ
aut terrore. Melius eſt forte fame domari q̄ prelio in qua ā
plius ſolet fortuna poteſtatis habere q̄ virtus. Nulla conſilia
meliora ſunt niſi illa que aduerſarius ignorauerit anq̄ facias
occaſio in bello amplius ſolet iuuare q̄ virtꝰ. In ſollicitandis
ſuſcipiendiſqꝫ hoſtibus ſi cum fide veniant magna fiducia eſt
quia eduerſarium amplius frangunt tranſfuge q̄ perempti. Me
lius eſt poſt aciē plura ſeruare preſidia q̄ latius militē ſpgere
Difficile vicitur qui vere poſt de ſuis et aduerſarij copijs iudi
care. Amplius iuuat virtus q̄ multitudo. Amplius prodeſt locꝰ

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

ſepe ꝙ̃ virtus paucos viros fortes natura procreat bona in
ſtitutio plures reddit . Induſtria exercitus labore proficit
ocio cõſueſcit anteꝙ̃ ad certamen publicum perduxeris mi
litem niſi cum eum videris ſperare victoriam ſubita cõterent
hoſtes vſitata vileſcunt qui diſperſis ſuis inconſulte ſequi-
tur quam ipſe acceperat aduerſario vult dare victoriã ꝙ fru
mentum neceſſariumq; commeatum non preparat vincitur
ſine ferro ꝙ multitudine et virtute procedit quadrata dimi
cet frõte qui primus eſt modus qui imparem ſe iudicat dex
tro cornu ſuo ſiniſtrum cornn pellat inimici qui ſecundus
eſt modus qui ſiniſtram alam hoſtes inuadat qui eſt terci
us modꝰ qui habet exercitatiſſimos milites in vtroq; cornu
par et prelium debet incipere qui quartus eſt modus qui
leuem armaturam optime regit vtramq; alam hoſtis ĩuadat
ferrentarijs ante aciem cõſtitutis q̊ quintus eſt modus. Qui
nec numero militum nec virtute confidit ſi depugnaturus de
dextera ſua ſiniſtram alam hoſtium pulſet. Reliquis ſuis por
rectis ĩ ſimilitudine veri qui ſextus eſt modꝰ qui pauciores
infirmioresq; habere ſe nouit ſeptĩo modo ex vno latere aut
montem aut ciuitatem aut mare aut fluuium aut aliquod
habere debet ſubſidium. Qui cõfidit equitatu aptiora loca
querat equitibꝰ et rem magis per equites gerat ꝙ confidit
pedeſtribꝰ copijs aptiora loca peditibus querat et rẽ magis
per pedites gerat. Cum explorator hoſtiũ latenter aberrat
in caſtris omnes ad tentoria ſua per diem redire iubeantur
vt ſtatim deprehenditur explorator cum cõſilium tuum cog
noueris aduerſarius proditum diſpoſitionẽ mutare cõuenit
quid fieri debeat tractato cum multis qui vero facturis ſis
cum pauciſſimis vel fidiſſimis vel potiꝰ ipſe tecum milites
timor et pena in ſedibus corrigit. In expeditionibus ſpes
ac premia faciunt meliores boni duces certamine numquã

niſi ex occaſione aut nimia neceſſitate confligunt. Magna diſ
poſitio eſt hoſtem fame magis vrgere ꝙ ferro. De equitatu
ſunt multa precepta. Sed cum hic pars milicie vſu exercitij
armorum genere et equorum nobilitate profecerit ex libris
nichil arbitror colligend̄ cū priꝰ doctrina ſufficiat quogenere
depugnaturꝰ ſis neſciant hoſtes ne aliquibꝰ remedijs obſiſtere
moliantur. Digoſta ſunt imperator inuicteqꝫ nobeliſſimi aucto
res diuerſis probata temporibus per experimentorum fidem
memorie prodiderunt vt ad periciam ſagittandi quam in ſere
nitate ſua parſa miratur ad equitandi ſcientiam vel decorem
quam hunorum alanorumqꝫ natio vellet imitari ſi poſſet ad
currendi velocitatem quam ſarracenus induſqꝫ non equat ad
armature exercitationem cuius campiductores vel pro parte
exempla ītellexiſſe gaudent regula preliandi. ymmo vincendi
artificium ingeratur quatinus virtute pariter ac diſpoſitione
mirabilis reipublice tue et imperatoris officium exhibueris et
militis.

Incipit prologus libri quarti.

Greſtem incultamqꝫ hominum inicio ſeculi vitam a
cōmunione brutorum animalium vel ferarum vrbiū
conſtitutio prima diſcreuit in hijs nomen reipublice
repperit cōmunis vtilitas. Ideo penitiſſime nationes ac prin-
cipes conſecrati nullam maiorem gloriam putauerunt ꝙ aut
fuudare nouas ciuitates aut ab alijs conditas in nomen ſuum
ſub quadam amplificatione tranſferre in quo opere clementia
ſerenitatis tue optinet palmam ab hijs enim vel pauce vel ſin
gule a pietate tua innumerabiles vrbes ita iugi labore ꝑfecte
ſunt vt non tam humana manu condite ꝙ diuino nutu videan
tur renate. Cunctos imperatores felicitate moderatione caſti-
monie exemplis indulgentia ſtudiorum amore p̄cedis. Regni

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

animiqꝫ tui bona cernim9 et tenem9 q̄ anticipare et ſuperioꝛ opoꝛtuit etas et extendi īperpetuū ventura deſiderat. Quibus reb9 tm̄ vniuerſo oꝛbi pꝛeſcitū gratulamur q̄tū vel humana mens petere vel gracia potuit diuina cōferre ſed diſpoſitiōib9 vr̄e clementie q̄tū pꝛofuerit muroꝝ elaborata cōſtructio roma documētū eſt que ſalute ciuiū capitoline artis defenſiōe ſerua uit vt gloꝛioſius poſtea totius oꝛbis poſſideret imperium. Ad complementum igitur operis maieſtatis veſtre pꝛeceptione ſuſ cepti rationes quibus vel noſtre ciuitates defendende ſint vel hoſtium ſubruende ex diuerſis auctoꝛibus in oꝛdine digeram nec laboꝛis pigebit cum omnibus pꝛofutura condantur.

Incipit liber quartus. Qualiter ciuitates an opere an natura debent muniri. Capit. i.

Rbes atqꝫ caſtella aut natura muniuntur aut manu aut vtroqꝫ quod firmius ducit̄ natura aut locoꝛum editu vel abrupta aut circumfuſo mari ſiue paludibus ſiue flumi nibus manu foſſis ac muro in illo naturali beneficio tutiſſimo eligentis conſilium in plano q̄rit̄ fundantis induſtria. Videm9 ātiquiſſimas ciuitates ita in cāpis patentib9 conſtitutas vt deficiente auxilio locoꝛū arte tn̄ et ope redderentur inuicte.

Non directos ſed anguloſos muros faciendis. Ca. ij.

Mbitum num directum veteres duci noluerunt ne ad ictus arietū eſſet expoſitus ſed ſinuoſis anfractib9 iactis fundamētis clauſere vrbes crebrioꝛeſqꝫ turres in ipſis angulis reddiderunt. Propterea quia ſi quis ad murum tali oꝛdinatiōe conſtructum vel ſcalas vel machinas voluerit admouere non

ſolum a fronte ſed etiam a lateribus et prope a tergo velut in ſiuum circumcluſus opprimitur.

Quemadmodum murus e terra iuugatur adiecta. Ca. iij.

Drus autē vt nunꝙ̄ poſſit elidi hac ratione perficitur. Interuallo vicenorum plenum pedum interpoſito duo intrinſecus parietes fabricantur. Deinde terra que de foſſis fuerit egeſta inter illos mittitur vectibnſqꝫ denſatur ita vt a muro primus paries prorata inferior ſecundus longe minor ducatur vt de plano ciuitatis ad ſimilitudinem gradum quaſi cliuo molliuſqꝫ ad propugnacula poſſit aſcendi. quia nec murus illis poſſit arietibus rumpi quem terra confirmat et quouis caſu deſtructis lapidibus ea que inter parietes denſata fuerit ad muri vicem ingruentibus moles obſiſtit.

De catharactis et portis ne noceantur ab igne. Ca. iiij.

Auetur preterea ne porte ſubiecte ignibus exurantur propter quod ſicut corijs ac ferro tegende ſed amplius ꝙ̄ inuenit antiquitas vt ante portam addatur propugnaculū in cuius ingreſſu pontur catharacta que anulis ferreis ac funibus pendet vt ſi hoſtes intrauerint de miſſa eadem extinguantur incluſi. Ita tamen ſupra portam murus eſt ordinandus vt accipiat foramina per que de ſuperiore parte effuſa aqua ſubiectum reſtringat incendium.

De foſſis faciendis. Capitulum. v.

Oſſe autem āte vrbes latiſſime altiſſimeqꝫ faciende ſunt vt nec facile poſſint equari repleriqꝫ ab obſcidentibus

et cum aquis ceperint redundari ab aduerſario cuniculum cō tinuari minime patiantur. Nam duplici modo opus ſubterra neum peragi earum altitudine et inundatione prohibetur.

Ne ſagittis hoſtium homines ledant̄ in muris. Ca. vi.

Ormidatur ne multitudo ſagittariorum de propugnaculis exterritis defenſoribus oppoſitiſq; ſcalis occupet murum aduerſum ꝙ cathafractas atq; ſcuta in ciuitatibus debēt habere ꝙ̄ plurimi. Deinde propugnacula duplicia ſaga ſiliciaq; tenduntur impetumq; excipiunt ſagittarum. Neq; enim facile trāſeunt ſpicula remq; cedit aut fluctuat ī ventum quoq; remedium eſt vt de ligno crates facerent quas medullas vocauerunt lapidibuſq; complerent ea arte inter bina propugnacula conſtitutas vt ſi per ſcalas aſcendiſſet hoſtis et partem aliquam ipſius contigiſſet ſuper caput ſuum vergerent ſaxa.

Quibus modis prouidendum ſit ne famem patiantur obſeſſi. Capitulum. vij.

Ulta defenſionū oppugnationumq; ſunt generaq; locis competentibus inſeremus n unc ſciendum eſt obſidendi duas ſpecies eſſe vnam cum aduerſarijs opportunis locis preſidijs ordinatis vel aqua prohibet incluſos vel dedicionem ſperata fame quando omnes prohibuerit commeatus. Hoc enim conſilio ipſe ocioſus ac tutus fatigat inimicum ad quos caſus poſſeſſores ꝙ̄uis leui ſuſpiciōe pulſati omnem alimoniam victus intra muros debent ſtudioſiſſime collocare vt ipſis excuberet ſubſtantia aduerſarios inopia cogitat abſcedere. Non ſolū aūt porcinū ſed et ōne aīaliū gen⁹ ꝙ īluſum ſeruari nō poterit deputari oportʒ ad lardū vt admīculo carnis frumēta ſufficiāt

Aues aūt cohortales et ſiue impenſa in ciuitatibus nutriunt
vt propter erogantes ſunt neceſſarie pabula equis precipue
congerenda et que aſportari nequiuerint exurenda vini aceti
ceterarumq frugum vel pomorum congerende ſunt copie nich
ilq quod ſuis proficiat hoſtibus relinquendum. Nam vt hor
ror cura in viridarijs domorum vel aeris exerceantur vtilita
tis aut voluptatis racio perſuadet. Parum autem proficit plu
rimum collegiſſe niſi ab exordio dimēſiōe ſalubri per ydoneos
erogantie temperetur numq periclitati ſunt fame qui fruga-
litatem inter copios ſeruare ceperunt. Imbecillis quoq etas
ac ſexus propter neceſſitatem victus portis frequenter excluſa
eſt ne penuria opprimeret armatos a quibꝰ menia ſeruabant.

Que ſpecis preparande ſunt pro de fenſione murorum. Capit. viij.

Itumē ſulphur picem liquidam oleum quod īcendiariū
vocant ad exurendas hoſtium machinas conuenit pre-
parari. Ad arma facienda ferrum vtriuſq temperature et car
bones ſeruantur in conditis. ligna quoq haſtilibus ſagittiſq
neceſſaria reponuntur ſaxa rotunda de fluuijs quia pro ſolidi
tate grauiora ſunt et aptiora mittentibus diligentiſſime colli
guntur ex quibus muri replētur et turres minima fundis ſiue
fuſtibalis vel manibus iacienda maiora per onagros dirigun
tur maxima vero pondere formaq volubili in propugnaculis
digeruntur vt dimiſſa per preceps non ſolum hoſtes obruant
ſubeuntes ſed machinamenta confringant. Rote quoq de lig
nis viridibus ingentiſſime fabricantur vel interſciſi ex validiſ
ſimis arboribus cilindri quas taleas vocāt vt ſint volubiles
lenigantur que per pronum labentia ſubito impetu bellatores
ſolent quoſq deterrere trabes quoq et tabulata vel diuerſe

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

magnitudinis clauos ferreos eſſe opoꝛtet ĩ prõptu. nã oppug nãtium machinas per alias machinas conſueuit obſiſti. Pre cipue cum ſubitis operibus addenda ſit muris vel propugna culis altitudo ne aduerſariorum mobiles turres ſuperemine ant et capiant ciuitatem.

Quid faciendum ſit ſi neruorum defuerit copia. Ca.ix.

Eruorum copia ſummo ſtudio expedit colligi quia ona gri vel baliſte ceteraqꝫ tormenta niſi funibus neruinis ĩtenta nichil proſunt equorum tam ſete de caudis ac iubis ad baliſtas vtiles aſſeruntur. Indubitatum eſt vero crines ſemi narum eiuſmodi tormentis non minorem habere virtutem ro- mane neceſſitatis experimento. Nam ĩ obſidione capitolij cor ruptis iugi ac longa fatigatione tormentis cum neruorum co pia defeciſſet matrone abſciſos crines viris ſuis optulere pug nantibus reparatiſqꝫ machinis aduerſariorum impetum repu lerunt. Maluerut enim pudiciſſime femine deformato ad tem pus capite libere viuere cũ maritis ꝙ hoſtibus integro decore ſeruire. Cornua quoqꝫ vel cruda coria proficit colligi ad catha fractas aliaqꝫ machinamenta ſiue munimenta.

Quid faciendum ne aque inopiam patiantur obſeſſi. Ca.x.

Agna vrbis vtilitas eſt cum perhennes fontes murus includit. Qđ ſi natura non prodeſt cuiuſlibet altitudinis effodiendi ſunt putei aquarumqꝫ hauſtus funibus extrahendi Sed interdum ſicciora ſunt loca que montibꝰ ſunt ſaxiſqꝫ mu nita in quibus ſuperpoſita caſtella an extrema muri ĩferioris repiunt montium venas ac de propugnaculis vel turribus deſti natis protegunt telis vt a quatoribꝰ liber preſtetur acceſſus.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Qđ ſi vultra iactum teli incliuo tamen ciuitatis ſubiecta ſit ve
na caſtellum paruulū ꝙ burgum vocant inter ciuitatem et
fontem cōueuit fabꝛicari ibiqꝫ baliſtas ſagittarioſqꝫ conſtitui
vt aqua defendat͛ ab hoſtibus. Preterea in omnibus publicis
edificijs multiſqꝫ pꝛiuatis ciſterne ſunt diligentiſſime ſubſti-
tuende vt receptacula aquis pluuialibꝰ que de tectis effluunt
pſtēt. Difficile enim eos qui vicit quis ꝙuis exigua aqua ad
potum tamen tantum in obſidione ſunt vſi.

Si ſales defuerint. Capitulum.xi.

J maritima ſit ciuitas et ſales defuerint liquoꝛ ex mari
ſumptus per alueos atqꝫ patula vaſa diffunditur qui ca
loꝛe ſolis duratur in ſalem. Qđ ſi hoſtis ab vnda pꝛohibeat.
Nam hoc accedit harenas quas exagitatum ventis mare ſup
fuderet aliquando colligunt et dulci aqua eluunt que ſole ſic
cata nichilominus mutatur in ſales.

Quid faciendum cum pꝛimo impetu ve
nitur ad muros. Capitulum.xij.

Jolentia aut impugnatio quando caſtellis ciuitatibus
pꝛeparatur mutuo vtrimqꝫ periculo ſed maioꝛe oppug-
nantium ſanguine exercētur luctuoſa certamina. Jlli enim qui
muros iuadere cupiūt terrifico apparatu expoſitis copijs ſiue
ſpe ſedicionis foꝛmidinem geminant tubarum ſtrepito homi-
numqꝫ pmixto tunc quia timoꝛ magis frangit inſuetos pꝛimo
impetu ſtupentibus oppidanis ſi diſcriminum experimenta nō
noꝛunt admotis ſtalis inuaditur ciuitas. Qđ ſi a fidentibꝰ ſiue
militaribꝰ viribus repellatur pꝛimo congreſſio ſtatim clauſis
creſcit audacia et iā nō t͛roꝛe ſed viribus et arte cōfligit͛.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Enumeratio machinarum quibus muri oppugnantur. Capitulum.xiij.

Dmouent̄ enim teſtudines et arietes falces vinee plutei muſculi turres de quibus ſingulis qualiter fabricentur quo etiam pacto prelientur vel repellantur enarremus.

De ariete falce et teſtudine. Capit.xiiij.

E matheria ac tabulatis teſtudo contexitur que ne exuratur incendio corijs vel cilicijs centonibuſqꝫ veſtitur hec intrinſecus accepit trabem que ad vnco prefigitur ferreo quod falx vocatur ab eo ꝙ incurua eſt vt de muro extrahat lapides aut certe caput ipſius veſtitur ferro et appellatur aries vel ꝙ habeat duriſſimam frontem que ſubruit muros vel qꝛ more arietum retrocedit vt cum impetu vehementius feriat. Teſtudo autē a ſimilitudine vere teſtudinis vocabulum ſumpſit quia ſicut illa modo reducit modo profert caput ita machinamentum interdum reducit trabem interdum exerit vt fortius cedat.

De vineis de pluteis de aggere. Ca.xv.

Jneas dixerunt veteres quas nunc militari barbari qꝫ vſu caucias vocant e lignis leuioribus machina colligatur lata pedibus.viij.alta pedibus.vij.longa pedibus.xvi huius tectum municione duplici tabulis cratibuſqꝫ contexitur. Latera quoqꝫ minime ſepiuntur ne ſaxorum telorumqꝫ impetu penetrentur. Extrinſecus autem ne immiſſo concrementur incendio crudis ac recentibus corijs vel centonibus operitur Jſte cum plures facte fuerint iunguntur in ordinem ſub quib⁹ ſubſidentes tuti ad ſubruenda murorum penetrant fundamēta

Plutei dicuntur qui ad ſimilitudinem abſcidis contexuntur e
vimine et ciliciis vel e coriis protegūtur terniſqꝫ rotulis qua
rum vna in medio due in capitibus opponuntur in quātumqꝫ
partem volueris admouentur more carpenti quos ſubſidentes
applicant muris eoꝝqꝫ munitione protecti ſagittis ſiue fundis
vel miſſilibus defenſores omnes de propugnaculis ciuitatis
exturbāt vt ſcalis aſcendendi facilior preſtetur occaſio. Ager
aūt ex terra ligniſqꝫ extollitur cōtra muꝝ de qua tela iactant᷑.

De muſculis. Capitulum. xvi.

Muſculos dicunt minores machinas quibus protecti bel
latores ſi lutum obfuerit ciuitates foſſatū etiam ad por
tatis lapidibus lignis ac terra non ſolum complent ſed etiam
ſolidant vt turris ambulatoria ſine impedimēto iungatur ad
muros vocantur autem a marinis beluis muſculi. Nam quem
admodum illi cum minores ſint tamen balleius auxilium ad
miniculūqꝫ iugiter exhibēt. Ita iſte machine breuiores valde
deputate turribus magnis aduentu illaꝝ parāt viam itineraqꝫ
premuniunt.

De turribus ambulatoriis. Capit. xvii.

Turres autem dicuntur machinamenta ad edificiorum
ſpeciem ex trabibus tabulatiſqꝫ compacta et ne tm̄ opus
hoſtili concremetur īcēdio diligentiſſime ex crudis coriis vel
centonibus communita quibus pro modo altitudinis additur
latitudo. Nam interdum tricenos pedes per quadrum. Interdū
quadragenos vel quinquagenos late ſunt. Proceritas autem
ipſarum tanta ſint vt non ſolum muros ſed etiam turres lapi
deas altitudine ſuperent hiis plures rote moechanica arte ſub
duntur quarū lapſu volubili magnitudo tam ampla moueat᷑.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Preſens autem periculum ciuitatis eſt ſi ad murum fuerit tur ris admota. Plures enim accipit ſcalas ac diuerſo genere co natur inrumpere. Nam in inferioribus habet arietem cuius impetu deſtruit muros. Circa mediam vere ꝑtem accipit pōtē factū de duab⁹ trabibus ſeptumqꝫ de vimine quem ſubito pro latum inter turrim murumqꝫ conſtituunt et per eum egredien tes de machino bellatores in ciuitatem tranſeunt et occupant muros. In ſuperioribus autem turris illi⁹ partibus cōtati et ſagittarij collocātur qui defenſores vrbis ex alto contis miſſi libus ſaxiſqꝫ proſternant eo facto ciuitas capitur ſine mora. Quid enim auxilij ſupereſt cum hij qui de murorum altitudine ſperabant repente ſupra ſe aſpiciant altiorem hoſtiū murum.

Quemadmodum ambulatoria poſſit
incendi turris. Capitulum. xviij.

Huic tam manifeſto diſcrimini multis occurritur modis. Primum ſi confidentia vel virtus eſt militaris erupti one facta globus egreditur armatorum et in hoſtibus pulſis machinamentum illud ingens directis corijs de lignis exurit. Qđ ſi oppidam exire non audeant ad maiores baliſtas malleo los vel fallaricas cum incendio deſtinant vt perruptis corijs vel centonibus ītrinſecus flamma credatur. Malleoli velut ſa gitte ſunt. Fallarica autem ad modum haſte valido prefigit᷑ ferro intercubum etiam et hoſtile ſulphure reſina bitumine ſtupijſqꝫ conuoluitur infuſo oleo quod incendiarium vocant que baliſte impetu deſtinate perrupto munimine ardens figit᷑ ligno turri eamqꝫ machinam frequenter incendit. Depoſiti quoqꝫ homines funibus cum hoſtes dormiunt in laternis por tant lucernas et incenſis machinis rurſum leuant᷑ in murꝝ.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Quemadmodum altitudo turris addatur. Capit. xix.

Reterea partem muri ad quam machina conatur acce dere cemento atqꝫ lapidibus vel luto ſiue lateribus poſ tremo tabularis extruendo faciunt altiorem ne defenſores me nium deſuper vrbi ventura poſſit opprimere. Conſtat autem inefficax machinamentum reddis inueniatur inferius. Verum obſcidentes eiuſmodi dolum adhibere conſueuerunt: primo ta lem extruunt orbem que pro pugnaculis ciuitatis videatur in ferior. Deinde ſecreto aliam de tabulis intrinſecus turriculam faciunt et cum muris fuerit machīa ſociata ſubito funibus cro deiſqꝫ de medio turricula illa producitur. De qua egredientes armati quia altior inuenitur ſtatim capiunt ciuitatem.

Quemadmodum ſuffodiatur terra vt ma china nichil nocere poſſit. Capit. xx.

Nterō longiſſimas ferrataſqꝫ trabes opponunt machine venienti eamqꝫ a muri vicinitate propellunt. ſed cum prodiorum ciuitas oppugnaretur ab hoſtibus et turris ambu latoria ſupra muri altitudinem ac turrium omnium pararetur mechanici ingenio inuentum eſt tale remedium. Per nõctem ſub fundamentis muri cuniculum fodit et illum locum ad quē die poſtero turris fuerit promouenda nullo hoſtium ſentiente egeſta terra cauauit intrinſecus. Et cum rotis ſuis moles fuiſ ſet impulſa atqꝫ ad locum qui ſubter cauatꝰ fuerat perueniſſet tanto ponderi ſolo ſedente ſubſedit nec iūgi muris aut moueri vlterius potuit ita et ciuitas liberata eſt et machina derelicta

De ſcalis ſambuca exoſtra et telanone. Capit. xxi.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Dmotis turribus funditores lapidibus ſagittarij iaculis manu baliſtarij vel arcubaliſtarij ſagittis iaculatores plumbatis ac miſſilibꝰ e muris ſubmouent hoſtes. Hoc facto ſcalis appoſitis occupant ciuitatem ſed qui ſcalis nituntur frequenter periculum ſuſtinent exemplo capanei a quo primum ſcalarum oppugnatio prohibetur inuenta qui tanta vi occiſus eſt a thebanis vt extinctus fulmine diceretᷣ. Et ideo ſambuca exoſtra et telenone obſidentes in murum hoſtium penetrant. Sambuca dicitur a ſimilitudine cythare nam quemadmodum in cythara corde ſunt ita in trabe que iuxta turrim ponitur funes ſunt qui pontem de ſuperiore parte trocleis laxant vt deſcendat ad murum ſtatimq̄ꝫ de turri exeunt bellatores et per eū tranſeuntes menia vrbis inuadunt. Exoſtra dicitur pons quē ſuperius expoſuimus qui de turri in murum repente pertruditᷣ Telenon dicitur quotiens vna trabes in terra pre alta defigitur an in ſummo vertice alia tranſuerſa trabes longior dimenſa medietate connectitur eo libramento vt ſi vnum caput depreſſeris aliud erigatur. In vno ergo capite cratibus ſiue tabulatis contexitur machina in qua pauci collocantur armati tunc per funes attracto depreſſoq̄ꝫ alio capite eleuatim ponuntur in murum.

De baliſtis onagris ſcorpionibus arcubaliſtis fuſcibꝰ fundis ꝑ que tormenta defenditᷣ murus. Capitulum. xxij.

Duerſum hoc obſeſſos defendere conſueuerunt baliſte onagri ſcorpiones arcubaliſte fuſcibali ſagittarij funde baliſte funibus neruinis tenditur que ꝙto ꝓlixiora brachiola habuerit hoc eſt ꝙto maior fuerit tanto ſpicula longiꝰ mittit q̄ ſi iuxta artē mechanicā tꝑetur et ab exercitatis hoīm ꝗ mēſurā eꝰ ante collegerint dirigatᷣ penetrat q̄ꝺcumq̄ꝫ percuſſerit.

vnū foliū hic deeſt

vigilijs derelictis requieuerit incauta ſecuritas tenebrarum ac noctis occaſione captata ſcalis clamculum veniunt muroſqꝫ cō ſcendunt. Propter quod maioꝛ eſt adhibenda cuſtodia cum hoſtis abſceſcerit et in ipſis muris ac turribus tuguriola collo canda in quibus vigiles hybernis menſibus ab ymbꝛibus vel frigoꝛe eſtiuis defendantur a ſole. Illud quoque vſus inue- nit vt acerrimos ac ſagaciſſimos canes in turribus nntriant qui aduentum hoſtium indoꝛe pꝛeſentiant latratuqꝫ teſtentur Anſeros quoqꝫ nō minoꝛe ſollertia nocturnos ſuperuentus cla moꝛibus indicant. Nam ingreſſi capituliuam artem galli ro- manum nomen eruerent niſi clamoꝛe anſerum excitatus mani bus reſtitiſſet. Mira diligentia ſine fortuna viros qui vniuer ſum oꝛbem erant miſſuri ſub iugum auis vna ſeruauit.

Quando oppidanis inferantur inſidie. Capit. xxvij.

On ſolum in obſidionibus ſed in vniuerſo genere bello rum ſuper omnia ducitur hoſtium conſuetudinem explo rare diligenter agnoſce. Opoꝛtunitas enim inſidiarum aliter non poteſt inueniri niſi ſcias quibus hoꝛis aduerſarius a la boꝛis intentione diſcedat quibus interdum de medio die in- terdum ad veſperum ſepe nocte aliquādo eo tempore quo ſumi tur cibus cum vtriuſqꝫ partis militis ad requiem ad curanda coꝛpora diſpergentur ꝙ ī ciuitate cum ceperit fieri obſidentes aſtuti ſe a pꝛelio ſubtrahunt vt aduerſarioꝛum negligentia ſi bi licentiam tribuant que ipſa īpunitate cum creuerit repente admotis machinis vel oppoſitis ſcalis occupant ciuitatem et ideo in muris ſaxa ceteraqꝫ toꝛmenta ponuntur in pꝛomptu vt incognitis inſidijs adcurrentes ad manum habeant ꝙ ſupra caput hoſtium euoluant atqꝫ iaculantur.

[f2]

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Quid faciant obſidentes ne ab oppidanis patiantur inſidias.

Um negligentia intrauerit paribus inſidijs ſubiacent obſidentes nam ſiue cibo ſiue ſompno fuerint occupati ſiue ocio aut aliqua neceſſitate diſperſi tunc oppidani repente prorumpunt ignorantes perimunt arietes machinas ipſoſq; aggeres ignibus concremant. Omniaq; ad perniciem ſuam fabricata opera ſubuertunt. Propter quod obſidentes vltra iactū teli foſſam iaciunt eamq; non ſolum vallis et ſudibus ſed etiam turriculis inſtruunt vt erumpentes ex ciuitate poſſint obſiſtere quod opus loriculam vocant et ſepe cum obſidio deſcribitur inuenitur in hyſtorijs loricula vrbem eſſe circumdatā.

Quo genere tormentorum ciuitas defendatur. Ca. xxix.

Ed ex alto deſtinata miſſilia ſiue plumbate ſiue lancee vel rote vel ſpicula in ſubiectis vehementius cadunt. Sagitte quoq; arcubus miſſe et ſaxa manibus fundis ſiue faſtibalis directa quanto de excelſiore loco exeunt tanto longius penetrent. Baliſte vero et onagri a peritis diligentiſſime temperentur vniuerſa preſcidunt a quibus nec virtus vlla nec munimina poſſint defendere aut inrumpere conſueuerunt.

Quemadmodum menſura colligatur ad ſcalas vel machinas faciendas. Capit. xxx.

D capiendos muros ſcale vel machine plurimum valent ſi ea magnitudine compacte fuerint vbi altitudinem exuperēt ciuitatis. Mēſura aūt colligit̄ duplici modo aut eī linū tenue expeditū vno capite nectit̄ et ſagitta q̄ cū ad muris faſtigia directa peruenerit ex mēſura lini muroꝝq; iaculat̄ in terrā

Tūc igitur ignorantibus aduerſarijs vmbre illius ſpatium
mēſuratur itemqꝫ decempeda figitur et vmbra ipſius ſimiliter
menſuratur quo collecto nemo dubitat ex vmbra decempede in
uenire altitudinem ciuitatis tum ſciatur quāto altitudo q̄tum
vmbre mittat in longum que ad oppugnandos vel defenden-
das vrbes ballicarum artium prodiderunt vel que recentior
neceſſitatum vſus inuenit pro publica vt arbitror vtilitate
digeſſi. Illud iterumqꝫ commouens vt ſollertiſſime caueatur
ne quando aut potus inopia inmergat aut cibus quibus ma-
lis nulla arte ſuccurritur. Ideoqꝫ intra muros tanto plura con
denda ſunt q̄ta ſcitur clauſure tempus in obſcidentiū poteſtate
conſiſtere.

Precepta belli naualis. Capit. xxxi.

Recepto maieſtatis tue imperator inuicte terreſtris p̄lij
rationibus abſolutis naualis belli reſidua vt opinor ē
porcio de cuius artibus ideo pauciora adicienda ſunt quia iā
dudum pacato mari cum barbaris nationibus agitur terreſtre
certamen. Romanus aūt populus pro decore et vtilitate mag
nitudinis ſue nō propter neceſſitatem tumultus alicuius claſ
ſem parabat ex tempore ſed ne quando neceſſitatem ſuſtineret
ſemper habuit preparatam. Nemo enim bello laceſſere aut fa
cere audet iniuriam ei regno vel populo que expeditū et prōp
tum ad reſiſtendum vindicandumqꝫ cognoſcit aput miſſenum
igitur et rauennam ſingule legiones cum claſſibus ſtabant ne
longius a tutela vrbis abſcederent et cum ratio poſtulaſſet ſine
mora ſine circuitu ad omnes mundi partes nauigio peruenirēt
Nam miſſenantium claſſis galliam hyſpanias mauritaniam af
fricam egyptum ſardunam atqꝫ ſiciliam habebat in proximo
Claſſis rauennantium epirum machedonea achaiam proponti
dem pontū orientem cretam cyprum petere directa nauigatiōe

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

conſueuerat quia in rebus bellicis celeritas amplius ſolet pro
deſſe ꝙ virtus.

Nomina iudicum qui preſunt claſſibus. Ca.xxxij.

Iburnibus autem i campania ſtabant prefectus claſſis miſſenantium preerat. Ea vero que rome in mari locate fuerant ad prefectum claſſis rauennantium pertinebant sub q̇bus erāt deni tribuni per cohortes ſingulas conſtituti ſingule autem liburne ſingulos nauarios id eſt quaſi nauiculares habebant qui exceptis ceteris nautarum officijs gubarnatoribꝰ atq̧ remigibus et militibus exercendis cotidianam curam et iugem exhibebant induſtriam.

Unde appellētur liburne. Capit.xxxiij.

Iuerſe autem prouincie quibuſdam temporibus mari plurimum potuerunt et ideo diuerſa genera nauium fuerunt ſed anguſto dimicante atticito prelio cum liburnarum auxiliorū. precipue victus fuiſſet anthonius experimento tāti certaminis patuit eſſe liburnorum naues ceteris aptiores. Ergo ſimilitudine et nomine vſurpato ad earumdem inſtar claſſem romani principes texuerunt liburnia namq̧ daluiacie ps eſt diatdertiue ſubiacens ciuitati cuius exemplo nunc naues bellice fabricantur et appellantur liburne.

Qua diligentia fabriceutur liburne. Capit.xxxiiij.

Ed cū ī domibꝰ ſtruēdis arene ł lapidū qualitas reqrat̄ tāto magis ī fabricādis nauibꝰ diliget̄ cūcta q̄rēda ſunt qđ maiꝰ piculū ē nauē viciosam eē ꝙ domū. Ex cypſſo igit̄ et pino domeſtica ſiue ſilueſtri et abiete p̄cipue liburna contexit̄

vtilius ereis clauis ꝗ̄ ferreis conſigenda quantumlibet eſſe grauioꝛ aliquando videatur expenſa tamē quia amplius durat lucrum pꝛobatur afferre nam ferreos tempoꝛe et humoꝛe celeriter rubigo conſumit erei autem etiam in fluctibus pꝛopꝛiā ſubſtantiam ſeruant.

Qua obſeruatione cedenda ſit materies Capit. xxxv.

Bſeruandum precipue vt a quinitadecima luna vſqꝫ ad .xxij. arboꝛes preſcidantur ex quibus liburne texende ſunt hijs enim tantum. vij. diebus ceſa materies immunis ſeruatur a carie. Reliquis autem diebus pꝛeſciſa etiam eodem anno interna vermiū labe exeſa in puluerem vertitur ꝗ ars ipſa et omnium architectoꝛum cotidianus vſus edocuit et contemplatiōe ipſius religiōis agnoſcimus quam pꝛo eternitate hijs tantum diebus placuit celebrari.

Quo menſe cedende ſint trabes. Capit. xxxvi.

Eduntur autem trabes vtiliter poſt ſolſticium eſtiuum id eſt poſt menſem. Julium et anguſtum et per autumpnale equinoctium id eſt vſqꝫ ad kl'. Jañ. Hijs namqꝫ menſibus areſcente humoꝛe ſicciora ſunt ligna. Jllud etiam cauendum ne continno vt deiecte fuerint trabes ſecentur vel ſtatī vt ſecte fuerint mittantur ī nauem. Siquidem et adhuc ſolide arboꝛes etiam diuiſe per tabulas duplices ad maioꝛm ſiccitatem mereantur inducias nam que virides cuius inpinguuntur cum natiuum humoꝛem exſudauerint contrahuntur et rimas faciunt latioꝛes quo nichil eſt periculoſius nauigantibus ꝗ̄ hyare tabulata.

De modo liburnarum. Capit. xxxvij.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Vod ad magnitudinem pertinet minime liburne remorum habēt ſingulos ordines paulo maiores binos ydonee menſure trinos vel quatrinos interdum quinos ſortiunt remigum gradus nec hoc cuiqꝫ enorme videatur cum ī atiaco prelio longe maiore referuntur cucurriſſe nauigia vt ſenorum etiam vltra ordinum fuerint. Staphe tamen maioribus liburnis exploratoria ſortiuntur quindenos prope remiges in ſingulis partibus habebant quas brictani pictas vocant. Per has et ſuperuentus fieri et commeatus aduerſariorum nauium aliquando intercipi aſſolet et ſpeculandi ſtudio aduentus earum vel conſilium deprehendi ne tamen exploratorie nauēs cito deprehendantur colore veneto qui marinis eſt fluctibus ſimilis vela cinguntur et funibus. Cera etiam qua vngere ſolent naues inficitur nautequꝫ vel milites venetē veſtem induunt vt nō ſolū per noctem ſed etiā per diem facilius lateant explorātes.

Nomina ventorum et numerus. Ca. xxxviij.

Vicumqꝫ exercitum armatis claſſibus vehit turbinum ſigna debet ante prenoſcere. Procellis namqꝫ et fluctibꝰ liburne grauiꝰ q̄ꝫ vi hoſtiū ſepe ꝑierunt. In qua parte natura vel philoſophia tota ē adhibenda ſollertia qꝛ ad ventoꝝ tēpeſtatūqꝫ celeſti ratione natura colligit̄ et pro acerbitate pelagi ſicut ꝓuidos cautela tutat̄ ita negligētes extīgit iniuria. Igit̄ ventoꝝ numeꝝ atqꝫ vocabula ars nauigādi primū debet īſpicere. Veteres aūt iuxta poſitionē cardinū tm̄ quatuor ventos pricipales a ſingulis celi ꝑtibꝰ flare credebāt ſꝫ exꝑimēto poſterior etas. xij. comp̄hendit hoꝝ vocabula ad ſubmouendā dubitationē nō ſolū greca ſꝫ etiā latina ꝓtulimꝰ ita ut vētis prīcipalibꝰ declaratis eos q̇ ipſis dextera leuaꝝ cōiuncti ſunt iudicemus. A verno itaqꝫ ſolſticio. i. ab orietali cardine ſumimus

exordium ex quo ventus oritur. id eſt ſubſo
lanus. Huic a dextera iungitur. ſiue.
A ſiniſtra eurus ſiue vulturn9. Meridianũ aũt cardinem poſſi
det nothus id eſt auſter huic a dextera iungitur
Hoc eſt albus motus. A ſiniſtra id eſt chorus
Occidentalem vero cardinem tenet id eſt ſub
ueſpertinus huic a dextera iungitur ſiue affricus. A ſiniſ
tra ſiue fauonius. Septentrionalem vero cardinem
ſortitus eſt a cia cui ſeptẽtrio cui adheret. A dextera
ſiue circius. A ſiniſtro ideſt aquilo
hĳ ſepe ſinguli interdum duo magnis autem tempeſtibus et
tres pariter flare conſueuerunt. Horum impetu maria que ſua
ſponte trãquilla ſunt et quietã vndis ex eſtuãtibus ſeuiũt. Ho
rum flatu pro natura temporum vel locorum ſerenitas reddit̃
et rurſus in procellas ſerena mutantur nam ſecundo ſpiramĩe
optatas claſſes inuenit portus aduerſus ſtare vel regredi aũt
diſcrimen ſuſtinere compellit̃ et ideo difficile naufragium per
tulit qui ventorum rationem diligenter inſpexit.

Quibus menſibus tutius nauigetur. Capit. xxxix.

Equitur menſium dierumq̃ tractatus neq̃ enim ĩtegro
anno vis atq̃ acerbitas maris patitur nauigantes ſed
quia menſes aptiſſimi quidam dubĳ reliqui claſſibus intracta
biles ſunt legere nature phagnite decurſu ideſt poſt ortum pli
cidum a die ſexto kalendari iuniarum vſq̃ marcuriorum id eſt
in diem octauum decimum kalendarum octobrium ſecura naui-
gatio creditur quibus eſtatis beneficio ventorum acerbitas
mitigatur poſt hoc tempus vſq̃ in tercium ydus nouembris
ĩcerta nauigatio eſt et diſtermini prior. Propterea quia poſt
ydus ſeptembris oritur arcturus vehementiſſimum ſydus et

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

octauo kalendarum octobris equinoctialis euenit aceruа tem-
peſtas. Circa nonas octobris edipluuiales vid eaſam taurura
Nouembri autem menſe crebris tempeſtatibus nauigia con-
turbat vigiliarum hiemalis occaſus. Ex die igitur tercio ydu
um nouembrium vſqꝫ in diem ſextum yduum marciarum ma
ria clauduntur. Nam lux minima noxqꝫ prolixa nubium den
ſitas aeris obſcuritas ventorum ymbri vel niuibus geminata
ſeuicia non ſolum claſſes a pelago ſed etiam commeantes a ter
reſtri itinere deturbet. Poſt natalem vero vt ita dicam naui
gationis qui ſolempni certamine publico ꝫ ſpectaculo multaꝝ
gentium celebratur plurimorum ſyderum ipſiuſqꝫ temporis ra
tione vſqꝫ in idem maculis periculoſa maria temptantur non
quo negociatorum ĩduſtria ſed quia maior adhibēda cautela
eſt quando exercitus nauigat cum liburnis ꝙ cum priuatorū
inertium feſtinat audacia.

Quemadmodum tempeſtaum obſeruanda ſint ſigna. Ca. xi.

Reterea alioꝝ ortus occaſus ſydera in tēpeſtates vehe-
mentiſſimas commouent in quibus licet certi dies auc
torum atteſtatione firmentur tamē quia diuerſis caſubus ali
quando mutantur et qđ confitendum eſt celeſtes cauſas hu
mana condicio ad plenum nōſſe prohibetur. Jdeo nautice ob
ſeruationis curā triphariā diuidūt aut enim circa diem ſtatutū
aut ante vel poſtea tempeſtas fieri cōpertū eſt vñ precedentes
ꝓgimnaon greco vocabulo nūcuparunt ſꝫ ōnia enumerare no
miatī aūt longū cū auctores plurimi non ſolū mentiū ſed etiā
dieꝝ rationē diligēter expſſerit trāſitꝰqꝫ ſydeꝝ quos planetas
vocant cū pſcripto curſu diei arbitrio creatoris ſuſcipiūt ſig
na vel deſerūt frequentē aſſolēt ſerena tᵉbare. Jntᵉ lunioꝝ autē
dies tempeſtatibꝰ plenos et nauigantibus ꝙ maxime metuen
dos non ſolum ꝑicie ratio ſed etiam vulgi vſus intelligē.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

De pꝛonoſticis. Capitulum.xli.

Oltis quoqꝫ ſignis et de tranquillo pꝛocelle et de tem-peſtatibus pꝛocelle pꝛoduntur que velut in ſpeculo lune oꝛbis oſtendis oſtendit rubicundus coloꝛ ventos ceruleus indicat pluuias ex vtroqꝫ commixtus nimbos et furentes pꝛocellas letꝰ oꝛbis et lucidus ſerenitatem nauigíj repꝛomittit quā geſtat in vultu pꝛecipue ſi quarto oꝛtu neqꝫ obtunſis coꝛnibꝰ rutila neqꝫ īfuſo fuerit humoꝛe fuſcata ſol quoqꝫ exoꝛiens vel diem condens intereſt vtrum equalibus gaudeat radíjs an ob-iecta nube varietur vtrum ſolito ſplendoꝛe fulgidus an ventis vrgentibus igneus neue paludis vel pluuia ſit impendenda maculoſus. Aer vero et mare ipſum nubiumqꝫ magnitudo vel ſpecies ſollicitos inſtruat nautas. aliquanta ab auibus aliq̃ta a piſcibus ſignificantur que virgilius in geoꝛgicis diuino pene compꝛehendit ingenio et varro in libꝛis naucilibus diligēter excoluit hic gubernatoꝛes ſe ſcire pꝛofitentur ſed eatenus ꝗtenꝰ eos īpericie vſus inſtituit nō altioꝛ doctrina firmauit.

De eſtuaríjs hoc eſt de reumate. Capit.xlíj.

Lementum palagi tercia pars mundi eſt que pꝛeter ventoꝛum flatum ſuo quoqꝫ ſpiramine motuqꝫ vegetatur. Nam certis hoꝛis diebus pariter ac noctibꝰ eſtu quodam ſub reuma vocant vltro citroqꝫ pꝛecurrit et moꝛe toꝛrentium fluminum nunc exundat in terras nunc refluit in altitudinem ſuam hec rei meatus ābiguitas curſum nauium ſecundo adiuuat ne tardat aduerſa q̄ dimicaturo magna ſunt cautione vitāda neqꝫ enim ab exilio remoꝛum reumatis impetus vincitur tui interdum cedit et ventus: et quoniam in diuerſis regionibus diuerſo lune creſcētis īuentis q̄ ſtatu certis hoꝛis iſta variāt

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Jdeo prelium nauale geſturus conſuetudinem pelagi vel loci
ante congreſſum debet cognoſcere.

De locorum noticia ſiue de remigibus. Ca.xliij.

Nauticorum gubernatorumq̄ ſollertia eſt loca in quibus
nauigatur portuſq̄ cognoſcere infeſta prominentibus
vel latentibus ſcopulis vadoſa ac ſicca mittentur. Tantum ei
ſecuritas maior eſt quātum mare altius fuerit in nauarchis
diligentia in gubernatoribus pericia in remigibus virtus eli
gitur. Propterea cum naualis pugna tranquillo committitur
mari liburnarumq̄ moles non ventorum flatibus ſed remorū
pulſu aduerſarios percutit roſtris eorumq̄ rurſum impetus vi
tat in quo opere lacerti remigium et arſclauum regentis ma-
giſtri victoriam preſtat.

De telis tormentiſq̄ muralibus. Capit.xliiij.

Multa quidem armorum genera preliū terreſtre deſiderat
ſed nauale certamen non ſolum plures armorum ſpecies
verum etiam machinas et tormenta flagitat tamq̄ in muris
dimicetur et turribus. Quid enī crudelius congreſſione nauali
vbi aquis homines perimuntur et flāmis. Precipua ergo eſſe
debet tegminum cura vt cathefracti vel loricati galeati etiam
et ocreis muniti ſint milites. De honere nāq̄ armorum nemo
poteſt conqueri qui ſtans pugnat in nauibus ſcuta vere vali
diora propter ictus lapidum et ampliora ſumuntur preter fal
ces et arpagones aliaq̄ naualium genera telorum ſagittis miſ
ſilibus fundis fundibalis plumbatis onagris baliſtis ſcorpiōi
bꝰ iacula īuicē dirigunt̄ et ſaxa. Et q̄d ē grauiꝰ qui de virtute
p̄ſumunt admotis liburnis īiectis pontibus aduerſarioꝝ trāſe
unt naues ibiq̄ gladijs manu ad manū vt dicit̄ cominꝰ dimi
cāt. Jn maioribꝰ etiā liburnis ꝓpugnacula t̄reſq̄ cōſtituūt vt

tam q̄ꝑ de muro ita de excelſioribus tabulatis facilius vulnerēt vel perimant inimicos oleo incendiario ſtuppa ſulphure bithumine obuolute et ardentes ſagitte per baliſtas in hoſticarum nauiū alueos infiguntur vnctaq; cera et pice et roſina tabulas tot fomentis ignium repente ſuccēdunt. Alij ferro interimunt et ſaxo ardere coguntur ī fluctibus in terra tantū tamen mortium genera qui acerrimus caſus eſt abſumenda piſcibus inſepulta ſunt corpora.

Quemadmodū nauali bello collocentur inſidie. Capit. xlv.

O inſtar autem terreſtris prelij ſuperfluentib9 fiunt ignorantibus nauiticis vel circa oportunas inſularum anguſtias collocantur inſidie. Idq; agitur vt imperati facilius deleantur ſi longo remigio fatigati ſint hoſtium naute ſi vento vrgentur aduerſo ſi pro noſtris eſt reuma nichil ſuſpicantes dormiunt inimici ſtatio quam tenent exitum non habet ſi dimicando optat euenit occaſio fortune beneficijs iungende ſunt manus et ex oportunitate prelium conſerendum q̄ꝑ ſi cautela hoſtium et vitatis inſidijs publico marte confligat tunc liburnarum inſtruende ſunt acies non directe vt in campis ſed incurue ad ſimilitudinem lune ita vt productis cornibus acies medici ſumetur vt ſi aduerſarij perrumpere temptauerint ipſa ordinatione circumdati deprimantur. In cornibus autem precipium robur et liburnarum collocatur et militum.

Quid fatiendum ſit cum nauale bellum aperto marte committitur. Capitulum. xlvi.

Reterea vtile eſt vt alto et libero mari tua ſemꝑ claſſis vtatur. Inimicorum vero pellatur ad litus quia pugnādi impetum perdunt qui detruduntur in terras. In eiuſmodi

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

certamine tria armamentorum genera plurimum ad victoriam prodeſſe aſſeres falces bipennes . Aſſer dicitur cum trabs ſubtilis ac lõga ad ſimilitudinem antempne pendet ĩ malo vtroqꝫ capite ferrato hunc ſiue a dextra ſiue a ſiniſtra parte aduerſariorum ſe iunxerint naues vice arietis vi impellunt qua bellatores hoſtium ſiue nautas ſine dubio proſternit ac perimit ipſamqꝫ nauẽ ſepius perforat. Falx aũt dicit̃ acutiſſimum ferrũ curuatum ad ſimilitudinem falcis quod contis longioribus inditum collatoris ſub funes quibus antempna ſuſpenditur repente precidit collapſiſqꝫ velis liburnam pigriorem et inutilẽ reddit . Bipennis eſt ſecuris habens ex vtraqꝫ latiſſimum et acutiſſimum ferrum. Per has ĩ medio ardore pugnandi peritiſſimi naute vel milites cotidianis vtuntur excubijs. Reticendum puto quia artis amplius ĩ hijs frequentior vſus inuenit ꝙ̃ vetus doctrina monſtrauerat.

Flauij vedati renati viri illuſtris
Epitoma de re militari explicit felicit̃.

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26

Early European Books, Copyright © 2011 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of Koninklijke Bibliotheek, Den Haag.
168 E 26